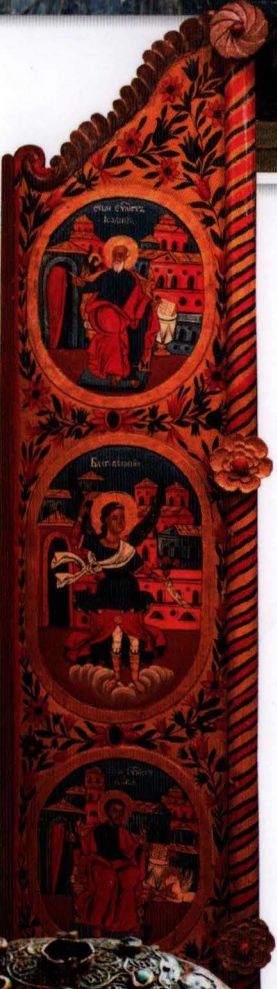




Нестарински манастири



Манастир Милешева



1. Манастир Студенци



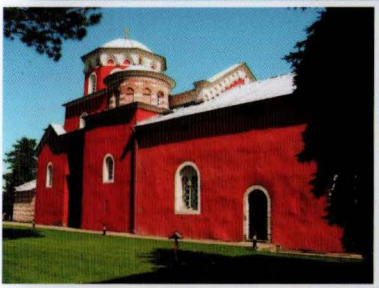
Немањин манастири
коло прво
1-10
јануар-децембар
2011.



2. Манастир Хиландар



3. Манастир Жича



4. Манастир Милешева



5. Манастир Морача



6. Манастир Сопотани



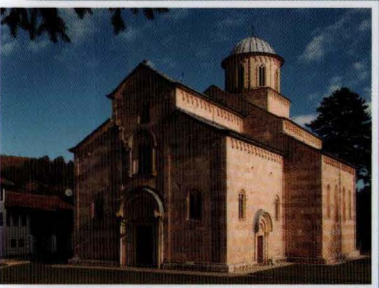
7. Манастир Бањска



8. Манастир Грачаница



9. Манастир Лечани



10. Манастир Св. Арханђел



ISBN 978-86-7660-157-8



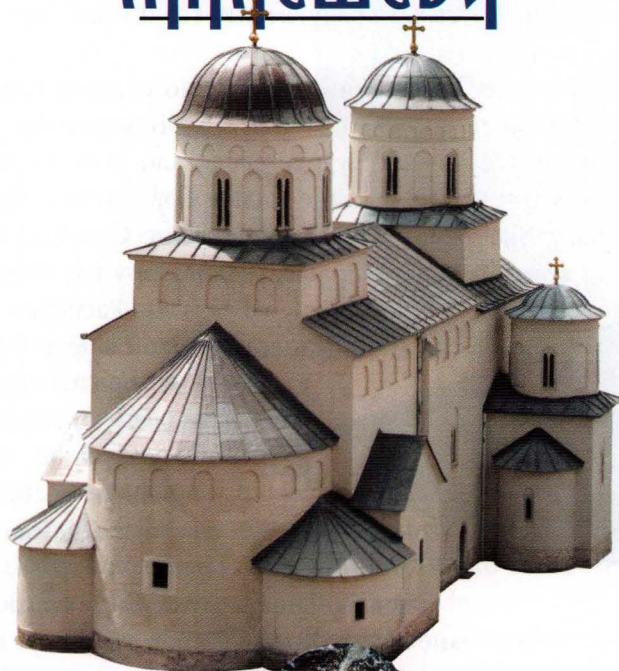




С р п с к а к у л т у р н а н д у х о в н а б а ш т и н а

Немањински манастири

М А Н А С Т И Р М И Д Е Ш Е В А





БЛАГОСЛОВ СВЕТОГА САВЕ НАД МАНАСТИРОМ МИЛЕШЕВА

Први пут сам у манастиру Милешеви био 1956. године као ђак-богословац. Био је Ивањдан, и морам да признам да је у мом сјећању тај сабор ивањдански, око краљевске милешевске лавре, остао незабораван, један од најљепших догађаја у моме животу. Гледајући, каснијих година, и учествујући у многим саборима, око ове светиње, увијек се подсетим тог, готово дјетињег доживљаја народне снаге и љепоте, подсетим се оних жутих марама смјерних сељанки, овдје сабраних, и оног дивног народног кола, које се, славећи Бога, и Богом му даровани живот, и своје претке, овдје вртјело. Имао сам утисак да је то вијенац исплетен од доброте, љепоте, чистоте и неке снажне племенитости народне душе. Па, се зато радујем што тај, и такав, сабор траје непрекинуто скоро већ осам стотина година.

Сабирајући се око светиње ми стално у цркви говоримо и понављамо ријечи које се односе на Господа: Јер си свет, Боже наш, и у Светима почиваш. Чујемо и оне друге ријечи: Будите свети као што је свет Отац ваш на небесима. Пјевамо и пјесму: Свет је Господ Бог. Света је Црква Божија. Завршавајући Свету Литургију, изговарамо ријечи: Светиња Светима. Светиња Божија, која је дошла међу нас, уселила се у нас Рођењем Христовим, Његовим Оваплоћењем, Његовим Распећем и Његовим Васкрсењем и Вознесењем, којем је и овај манастир посвећен. Та

светиња Божија увијек изнова обнавља лице земље, обнавља душу људску, обнавља људско биће, обнавља људску заједницу, обликује најсветију заједницу која је икада постојала на овој земљи. Јер, управо то и јесте Црква Христова, сабрана око светог имена

Оца и Сина и Духа Светога, Бога Љубави. Црква Божија која је запечаћена Крвљу Христовом, која носи Крст Христов, Црква

Божија која је испуњена светим сјеменом Христовог Васкрсења. Светост, која је својство самога Бога, јер Он је једини свети, та светост постаје наше својство, људско својство, када испоштујемо заповијест Господњу: Будите свети као што сам Ја свет, када примимо Светињу у себе, када живимо том Светињом, када њоме дишемо. А у светости Божијега Лица и у Његовој Светињи сабране су све врлине, неизрециве врлине самога Бога. Отуда и све врлине људске, овдје на земљи, добијају своју пуноћу и своје савршенство у светости.

И Свети краљ Владислав, дивни, праведни краљ српски, унук Светога Симеона, синовац Светога Саве и син Светог Стефана Првовјенчаног, је своју светост посвједочио, између својих врлина осталих, и овом светињом, која вјековима грије српски народ. Он је и мошти свога стрица, Светога Саве, из велике љубави према њему, угледајући се на њега и на његов врлински живот, пренио из Трнова града у Бугарској, гдје се Свети Сава упокојио, да овдје почивају у његовој задужбини, задужбини коју је, као млади принц, почетком 13. вијека, још прије ступања на српски престо, по угледу на своје свете родитеље, подигао у мјесту светом и питомом. Међутим, успон Милешева почео је тек онда када је постала чуварка најсветијих моштију које је српски народ, до дана данашњег, изњедрио. Већ за његовог земног живота пројављена, светост првог српског архиепископа је, у вјековима који ће

доћи, од овог краљевског манастира направила мјесто хришћанског ходочашћа и сабора. Већ са првим продорима Турака, велика разарања задесила су ову велелепну грађевину. И као, многи наши манастири, Милешева се удизала, обнављала, а њен је углед порастао, нарочито послје обнове Пећке патријаршије. Нарочито су њеном развоју помогли значајни људи из породице Соколовић - Мехмед паша, велики везир, патријарх Макарије и други који су рођени у овом крају и који су дјетињским успоменама били везани за ову светињу. У једном писму, молби за помоћ, руском цару из 16. вијека, милешевски архимандрит Теодосије саопштава да под кровом Милешеве служи осам олтара, што наводи на закључак да је црква Вазнесења била окружена капелама. У списима путописаца из тога времена говори се о љепоти храма који је био искићен сребром, златом, иконама, реликвијама и књигама. Највећа несрећа манастир Милешеву је задесила 1594/1595. године, када су Турци однијели њену највећу светињу - мошти Светога Саве и спалили их на Врачару. У наредним вјековима много пута су је рушили и палили, да би послје њихове похаре 1782. године манастир остао потпуно пуст и разорен.

Данас је, Богу хвала, манастир Милешева као кошница пун живота, са моштима свога ктитора Светог краља Владислава, новим конацима, библиотеком и умјетничком ризницом, Духом Светим вођена, заједница неуништива, неразорива, освећена и посвећена.

За такву заједницу нема смрти, нема пролазности. У томе и јесте достојанство Цркве Христове, у томе и јесте снага њена и њена непобједивост, неуништивост Цркве Божије и народа Божијега. Народ који не рађа свеце, то је незрели, недорасли народ, јер су сваки човјек и сваки земаљски народ на светост и на светињу призвани. И зато се ми радујемо што смо око ове светиње милешевске сабрани, а сабрани око ње, ми смо сабрани око светости Божије. Сабрани смо око оних који су Бога прославили, у којима се Бог прославио. Зато је и Симеон Немања створио српску државу као гнијездо у коме ће се рађати свети Божији људи, из кога ће се изнедрити свети Божији народ, заквашен Царством Небеским, Царством вјечним, непролазним. Зато је Симеон, створивши државу, отишао за својим сином Савом у Свету Гору, да би тамо у Светој Гори заједно са њим посвједочио да смо ми на земљи створени за оно што је вјечно, што је свето и што је непролазно.

Призвани на светост, на светињу, молитвама Светога краља Владислава, Светога Симона монаха, Стефана Првовјенчаног, светога преподобнога Давида, руком Светог Саве и његовим благословом призвани на светињу, на светост, поклонимо се јединоме Светоме Господу нашем, који је диван у Светима Својим, који је диван и предиван у светородној лози Немањића, који је диван и прослављен у овом светом храму милешевском, који је диван и прослављен кроз велике и дивне саборе који су се овдје вјековима сабирали, и који ће, такође, бити диван и предиван и у будућим временима, докле буде било цркве милешевске. А биће је, ако Бог да, до краја свијета и вијека. Молитвама Светога Саве, краља Владислава, Симона-Стефана Првовјенчаног, Давида Немањића и других, златне нити припадајућих лози Немањића, и свих светих Господе Исусе Христe, Боже наш, помилуј и спаси нас у вјекове вјекова. Амин.



Стефан Милошевић

МАНАСТИР МИДЕШЕВА



Свeтuи краљ Владислав, мозаик новијеј дaтyмa



Тањuри од керамикe из 15. века

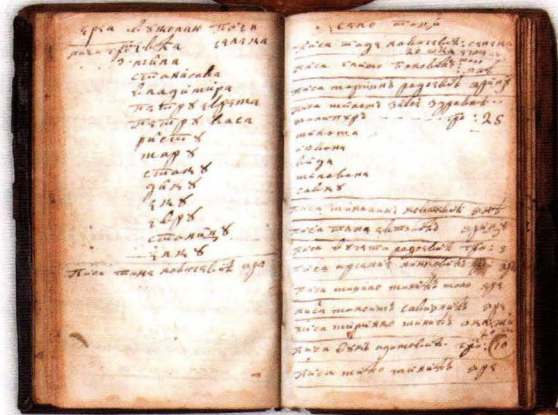


Посуда од мајоликe, 16. в.



Свeтuи јеванђелистuи Лука и Марко са двери сцaрoи милешевскoи иконостaсa

Део севернoи њоршaлa на улазу у сцaрy њрuирaшy (из 1863/68. гoдинe)



Молићвeник-њмјaник из 1863.

Са благoслoвoм архиепискoпa цeтuнскoг и митрoполитa црнoгoрскo-примoрскoг г. Амфилохија

Издавач:

Митрoпoлија црнoгoрскo-примoрскa ИИУ СВЕТИГОРА - Цeтuньe

Кoлo: НEMAЊИЋКИ МAНАСТИРИ

Урeђивачки oдбoр:

Прoтoјерeј-стaврoфoр Рaдoмир Никчeвић - глaвни урeдник, прoтoјерeј-стaврoфoр Миoдрaг Пoпoвић - зaмeник глaвнoг урeдникa, Звoнкo Пoпoвић - oпeрaтивни урeдник, Бoшкo Гaјић, Вeснa Никчeвић, Миoмир Кoвaчeвић, Вeснa Тoдoрoвић и Јoвaн Мaркyш

Фoтoгрaфијe:

Архивa Митрoпoлијe црнoгoрскo-примoрскe, архивa мaнaстирa Грaчaницa, †Живoтa Ђирић, Зoрaн Тричкoвић и Пaвeл Алeксeев

Дизaјн:

Мр Миркo Тoљић

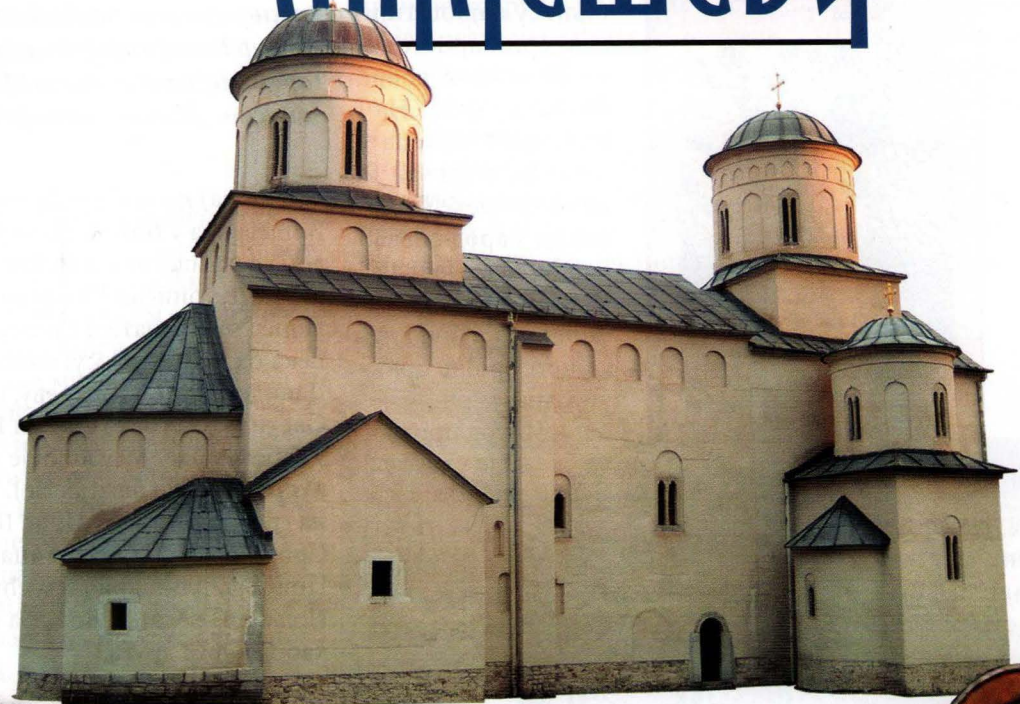
Кoмпјутeрскa припрeмa:

Срђaн Сaлaт

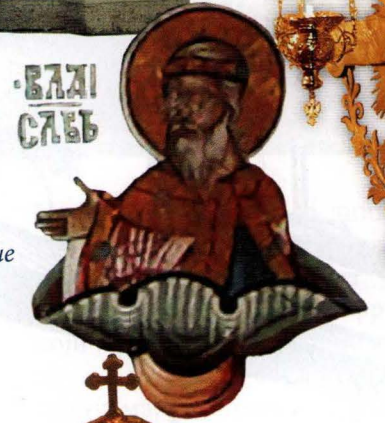
Штaмпa:



Осликани крст сa сцaрoи иконостaсa сa Рaсцeћeм и симбoлимa чeйвoрицe јеванђелистa



Милешевска црква Вазнесења Христoвoи



Свeтuи краљ Владислав, дeјтaљ живoписaнe Свeтoрoднe лoзe Нeмaњићa у дeчaнскoј њрuирaшu



Гивoй за свeтuићeљскe мoштuи, из мaнaстuирскe ризницe



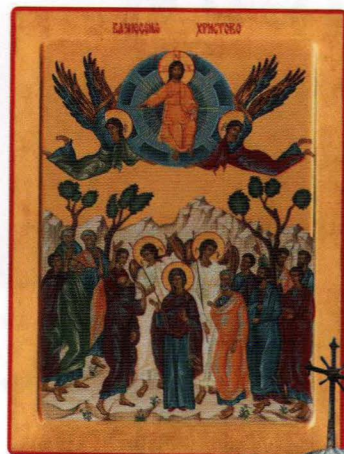
Кaндилo из нoвe мaнaстuирскe ризницe

СВЕТИГОРА

Београд - Цeтuньe 2012.

МАНАСТИР МИЛШЕВА, МАНАСТИР СВЕТОГА САВЕ И ЊЕГОВО ЗЕМНО ПОЧИВАЛИШТЕ

Манастир Милешева подигнут је између планина Златар и Јадовник на реци Милешевки, у непосредној близини средњовековног пута који је повезивао Приморје и средишњи део српске државе са Истоком. Захваљујући живој караванској трговини, настао је манастирски трг око кога се касније развио град, данашње Пријепоље. Кроз векове и миленијуме, пријепољски крај је био станиште људских заједница о чему сведоче бројни археолошки локалитети потврђени материјалним остацима. На овој миленијумској раскрсници путева и цивилизација, стецишту каравана,



ходочасника и путописаца, преплету оријенталног и европског духа, сударале су се и прожимале разне културе. Лимска долина и милешевски крај били су најбогатији културни простор и срце средњовековне српске државе. На том подручју, тада званом Захумље,

долином реке Лима, кога је народ опевао као "српски Јордан", у средњем веку, били су начичкани многобројне цркве и манастири.

„Народ прича да је уз Лим, почевши од његовог извора у Гусињу (северна

Лимска долина и милешевски крај били су најбогатији културни простор и срце средњовековне српске државе. Под куйолама цркве манастира Милешева, маузолеја Светиога Саве, смештена је величанствена галерија средњовековног фрескосликарства. На чаробну лејоћу милешевској живописца светској јавности је први скренуо пажњу енглески научник и новинар Артур Еванс који је у листу Манчестер Гардијан, 1. септембра 1883. године записао: „Ништа није боље створио

Албанија) до ушћа у Дрину, близу Вишеграда у Босни, било у старо доба седамдесет манастира”, пише руски путописац Гиљфердинг. Поред најпознатије Милешева, нека од тих здања су: манастир Давидовица у Бродареву, црква Светих апостола Петра и Павла у Бијелом Пољу (у којој је писано Миросављево јеванђеље), Куманица на граници између Црне Горе и Србије, Увац и Ораховица код Прибоја, Блишково између Бијелог Поља и Пљеваља, Довоља на Тари, као и многа друга.

Ктитор Милешева је Свети кнез Владислав (1234 - 1243), син краља Стефана Првовенчаног, који је дошао на престо после пада са престола његовог старијег брата Радослава, кога је српска властела сменила

не може се упоредити са лејоћом Анђела из српске краљевске задужбине, манастира Милешева”. У овом манастиру, једном од највећих духовних и уметничких средишта српског народа, су шри века почивале мошти Светиога Саве, све док их Турци нису сјалили на Врачару. Са њејових зидова и данас зајонейно гледа „Бели анђеол” са фреске Мирносице на гробу Христивом, која је, збој своје уметности светиа.

јер се исувише везао за византијски двор, и то не само својом женидбом са њиховом принцезом Аном, већ и превеликим везивањем за њихову Цркву. Велика лавра, Краљевска лавра, Велики манастир, како су Милешеву називали разни путописци и истраживачи, имала је статус ставропигијалног манастира, и по значају се налазила одмах после Студенице. Стари биографи наводе да је Владислав почео да зида манастир одмах после ступања на престо, односно после 1234. године с намером да на том

месту буде његово гробно место. Међутим, неке појединости са саме цркве и фресака сведоче да је Милешева могла да настане и деценију пре, највероватније 1218-1219, док је на српском престолу био још Стефан Првовенчани, када је Владислав био краљевић који је управљао жупом Црна стена, на чијем је подручју манастир настао. Да је предузео грађење Милешева још као краљевић може се наслутити по чињеници да су му на обе сликане представе у Милешеву круне накнадно досликане. Нажалост, ни оснивачка повеља, ни ктиторски натпис о подизању манастира нису сачувани.

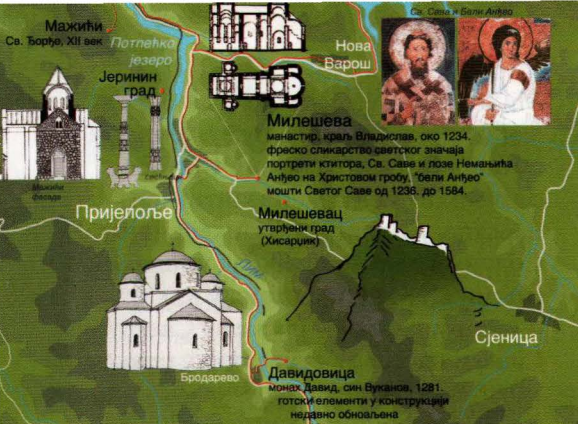
Милешевске фреске одају изузетно висок уметнички квалитет. Сликари су били Грци, школовани у једном од великих центара Византијског царства, у Цариграду, Никеји или Солуну, где је негован рад у техници мозаика. Живопис у броду цркве и олтару, настао је по жељи Светог Саве, и наставља студеничку праксу имитације мозаика-фреске на златној позадини, са исцртаним квадратићима, или на плавој позадини без квадратића. Велика пажња посвећена је ликовима на српској владарској породичној композицији. Издвајају се портрети краља Владислава-ктитора, затим Светог Саве, Светог Симеона-



Складно здање зидано је у по угледу на старије владарске задужбине Жичу и Студеницу. Црква манастира Милешева посвећена је Светом Спасу - Вазнесењу Господњем. Црква је рашког типа, једнобродна са једном кружном куполом на коцкастом постољу, што ће касније постати карактеристика за стару српску црквену архитектуру. Спољна припрата, саграђена око 1236. године, после смрти Светог Саве, за смештање његових моштију, такође има куполу на коцкастом постољу. Цела црква је споља омалтерисана и окречена.

Немање, престолонаследника Радослава и Стефана Првовенчаног. За разлику од дотадашњег представљања ликова на фрескама који су се разликовали једни од других по бради, коси, одећи и годинама, нису имали психолошки израз, и облик главе је код одређеног типа био увек исти; код владарских портрета краљева Владислава, Радослава и Стефана Првовенчаног, Светог Саве и Симеона Немање наилазимо на трагове правог портрета.

Чувене по вредности су фреске надахнуте касноантичким и византијским мозаицима, Христос у „Цветима”, Бели Анђеол из композиције „Мирносице на Христовом гробу”, Богородица из



Од давнина у овом крају живо је предање да у манастиру Давидовица почивају Јуџ Бојдан и браћа Јујовићи. Историјски извори говоре да је у близини Давидовице рођена царица Милица, а њене легенде кажу да је она после Косовске бијке главе Јуџ Бојдана и браће Јујовића сахранила ујраво у овом манастиру. Моћу веродостојности овом предању дала су исцртавања манастира с почетка 20. века када је у зарушеном храму пронађена сивомен-иљоча на којој ише да овде пожива раб божји Врајко Јујовић, за кога се у народу верује да је Јуџ Бојдан (ша надгробна иљоча и данас је у Давидовици). Каснијим археолошким исцртавањима, крајем њедесетих година прошлог века, у пријатни поред северног зида цркве нађено је осам лобања, за које се шада причало да су главе сирадалих Јујовића.

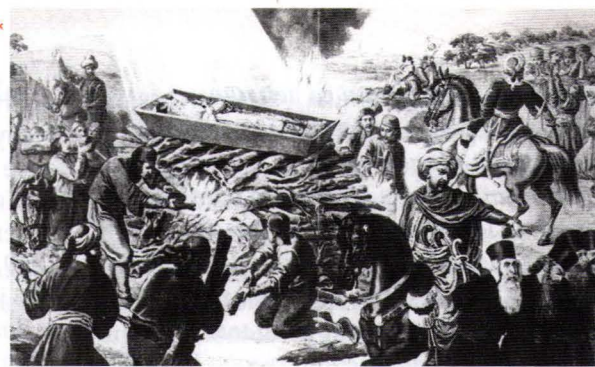


Благовести, које потврђују да су Милешеву осликали несумњиво највећи уметници које је имало европско сликарство XIII века. Ко су били милешевски сликари, није познато. Неки историчари сматрају да су имена Теодор, Георгије и Димитрије, забележена при дну неких фигура, њихова имена.

Гроб краља Владислава у југозападном простору брода цркве био је обележен не само мермерним саркофагом већ и символиком одређених фресака насликаних у том делу храма. Ктиторска композиција садржи идеје заступништва Богородице, што би требало да обезбеди ктитору васкрсење и спасење душе и њен боравак у свету блажених после смрти. Идеја о спасењу кроз васкрсење наглашена је композицијом „Мироносице на гробу Христовом”, која има изузетну симболику када је насликана у близини гроба. Јер, као што је и сам васкрсао из свог гроба, Христос ће све праведнике, а тако и ту сахрањеног ктитора храма, увести у Царство небеско.

МИЛЕШЕВА КРОЗ ИСТОРИЈУ

Велики значај у српском народу, манастир Милешева је добио после 1236. године, када су у њега пренете мошти Светог Саве из бугарског места Трново. Мошти највећег српског Светитеља - Светог Саве почивале су три века у Милешеву, створивши тако место ходочашћа за људе који су стизали из различитих крајева државе. Они су поштовали Светог Саву и веровали у његову моћ исцељивања. Оснивач Српске Цркве, Светац,



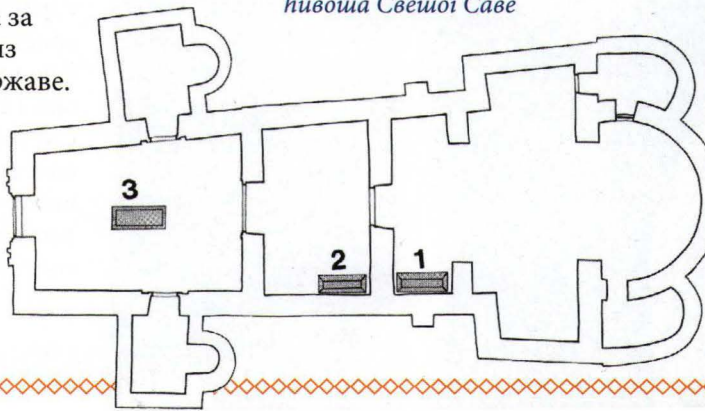
Сцаљивање моштију Светио Саве на Врачару

заштитник и чудотворац, био је и извор књижевних дела и народних предања која су се преносила у најудаљеније крајеве где су живели Срби. Желећи да се најсуровије освете српском народу због побуне, Турци су 1594. године однели мошти Светог Саве и спалили их на Врачару, у Београду. То, међутим, није унело страх и затрло култ Светитеља, већ се он задржао до данашњих дана у српском народу.

Овде се 1377. године и краљ Твртко, над Савиним кивотом, крунисао за краља Босне и Србије јер се Милешева тада налазила на територији његове државе, а Стефан Вукчић Косача се на истом месту 1446. године прогласио херцегом од Светог Саве, по чему је касније Херцеговина добила име. Током турске владавине манастир је уживао заштиту моћног везира Мехмед-паше Соколовића који је, док није завршио у бисагама јаничара који су га одвели као данак у крви, похађао манастирску школу у Милешеву. У овој школи се учио богоугодном животу и духовној

Основа милешевске цркве са ирејисцтављеним расцоредом саркофага:

1. саркофаг краља Владислава
2. саркофаг краљице Белославе
3. ирејисцтављено местио њивоиша Светио Саве



просвети и његов брат Макарије, потоњи патријарх српски.

У Милешеви је 1543. отворена прва српска штампарија. Према старим изворима, штампарија је купљена у Венецији и дотерана у манастир за 2.000 дуката које су калуђери зарадили у Дубровнику продајући 4.700 оваца за извоз у Италију. У њој су штампани „Псалтир“, „Молитвеник“ и „Требник“.

Крајем XVI века Срби у Банату дижу устанак и то је толико разбеснело Турке да су мошти српског Свеца однели на београдско брдо Врачар и спалили их. Ускоро потом је, у Милешеви, планула и



Године 1627. милешевски монаси се обраћају за помоћ руском цару Михаилу Фјодоровичу (1613 -1645), говорећи да у њиховом манастиру поживљају мошти „оца нашега и учитеља, првог архиепископа српског Светиога Саве, великог чудотворца, и мошти Светих краљева Владислава и Давида“. Примљени су у Москви брајски, добивши обилазну помоћ, а цар је 1628. године упутио срдачну грамазну манастиру која сведочи о блиским везама Милешевице и Русије. Насловивши грамазну: „У српску земљу, у манастир Светиога Саве, српског чудотворца“, цар Михаил Фјодорович, поред осталога, каже да му је Бој „ради духовних подвига и молиштва милешевских инока даровао кћер Ирину.“

црква. У Врхобрезничком летопису који је писан у непосредној близини манастира остао је запис: „Пленише и ужегоше Турци манастир Милешеву новембра 1459.“

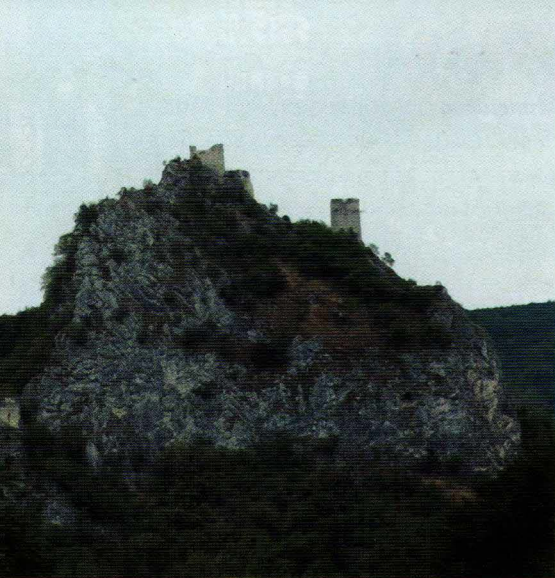
У Милешеви су долазили бројни ходочасници због моштију Светитеља Саве, а своје дарове овој светињи поклањали су краљеви и цареви. Руски цар Иван IV Грозни Васиљевич поконио је 1558. године једну сребрну чашу (кољивачу), а молдавски војвода Александар Лапушнаенау, са женом Роксандом, такође је богато обдарио манастир. Поред прилога, ови владари су омогућили милешевским монасима да у тешким временима сакупљају помоћ за свој манастир у њиховим земљама. Познато је да је 1550. године у Милешеви било 50 калуђера и 20 манастира у тој области потпадало је под управу милешевског игумана. Богатство Милешевице мерило се стотинама товара. Један западни путописац бележи да је овај манастир са својих 150 монаха, 1559. године био најмоћније духовно средиште православних на Балкану, где су православни Срби, над моштина Светога Саве сањали сан о ослобађању од турског ропства и обнови српске државе.

Услед оштећења милешевски храм је поново живописан 1570. године. Ове фреске се сматрају најлепшим целинама зидног сликарства тога времена. Приписују се златним рукама искусних мајстора, међу којима је био и монах Лонгин. Ктитор је вероватно био херцеговачки митрополит Антоније Соколовић, који је тада столовао у Милешеви.

Милешева после обнове 1863-1868. Лево: зграда школе, у средини Стари конак, десно црква без звоника, који је касније саграђен.



Током XVII века манастир су својим прилозима помагали влашки и молдавски владари, а велики број милешевских монаха у то време борави у православној Русији ради прикупљања помоћи. Архимандрит

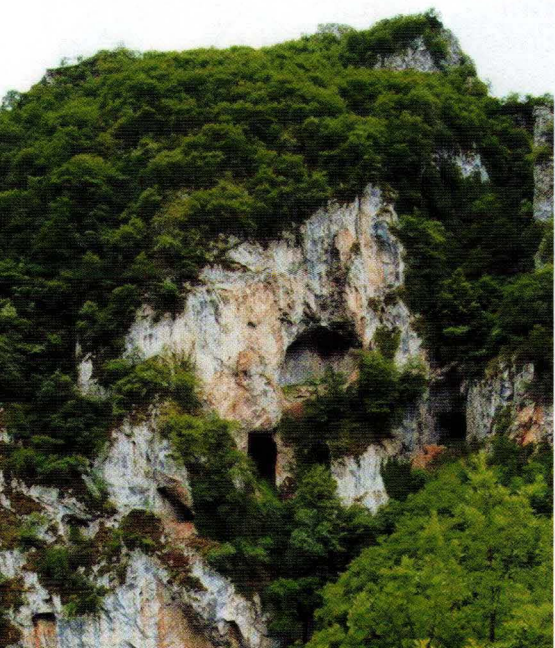


Средњовековно ујиврђење Милешевац

Атанасије борави у Русији 1635. и 1638. године, архимандрит Василије 1647, Висарион 1652, 1659. и 1668. године.

У XVII и XVIII веку уследиле су честе турске похаре. Летописци су забележили да је 1688, 1735, 1743. године манастир био пљачкан и разаран, али су се монаси, чим би прилике дозволиле, враћали и обнављали га. Али, ништа се није могло мерити са страдањем из 1782. Турци су харали те године. Палили храмове у овом делу Лимске долине, и све разарали. Милешевски монаси су те године натоварили на коње све драгоцености и запутили се неком од скровитих стаза које се изнад

Милешевске испоснице



манастира гранају по планинама. Склонили су се из манастира, спасавајући што се спасити може. Манастир је остао пуст, без монаха. Црква се полако обрушавала, а пљачкаши су поломили саркофаге и раскопали гробнице у њој, тражећи драгоцености. Рушевине манастира затекао је 1857. године руски научник и дипломата Александар Гиљфердинг и описао их. Између осталог, он каже: „Без обзира што је она (Милешева) рушевина и што су је Турци оскрнавили, ипак је околни хришћани поштују као велику светињу. И до данашњег дана о Вазнесењу (Спасовдану) овамо долази силни народ као на хаџилук. Понекад са народом дође и свештеник па се усред ових рушевина обавља служба Божија. Болесници, задржавши се неко време на месту где су лежале мошти, одлазе на брдо до извора, који је, по народном веровању, како сам већ рекао, потекао из стене на заповед Светитељеву, пију воду и загњурују се у њ.”

Милешева је два пута обнављана и то први пут у 16. веку за време патријарха Макарија и 1863. године, заслугом кнеза Михаила Обреновића, када је добила свој садашњи изглед. Угледне пријеполске породице Веселичића, Станишића, Милетића и Петровића, са настојатељем манастира Макаријем Вујићем, добиле су 1863. године дозволу за обнову цркве од везира Осман Топал-паше и почеле да прикупљају новац за то. Осим добровољних прилога околног становништва, знатну финансијску помоћ пружио је Министарство просвете и црквених дела Кнежевине Србије, по налогу кнеза Михаила Обреновића. Обнова цркве трајала је шест година, а урадили су је домаћи мајстори. Манастир је поново страдао у великој поплави крајем XIX столећа кад је набујала Милешевка разорила воденицу и однела јужни део каменог новог конака. После поплаве конак је преправљен и сазидани су

заштитни камени зидови уз реку Милешевку. 1911. године испред цркве је подигнут тежак камени звоник.

Почетком Другог светског рата, италијански фашисти учинили су нешто што ни Турци нису: претворили су манастир у коњушницу што је условило да ликовне декорације у доњим зонама заувек нестану. Познато је да су одмах после рата мештани из манастира истерали око 60 кола ђубрета и две мртве мазге.

Многи радови на цркви и манастирском комплексу изводе се и данас. Недавно је подигнут конак, изграђен нови звоник, обновљени су заштитни зидови, а река је премошћена лучним мостом.

Добро очувано природно окружење придодaje сјај и значај манастиру Милешева. Најближом околином манастира доминира кањон реке Милешевке, као и средњовековне испоснице, високо изнад реке. Њен веома узак и дубок кањонски део дуг је десетак километара и заштићен као парк природе. Јединствене оморике, колонија белоглавих супова, вртоглава стаза усечена средином прошлог века, крстови у камену и испоснице, села у којима је време стало, остаци средњовековног града Милешевца дају посебну лепоту целокупном пределу. Овде се налазе и ледени извори који потичу из самих планинских врхова, многобројне шуме и тишина природе. Чују се само птице. Целокупно подручје манастира Милешева је заштићено као природни, културни и историјски комплекс.

МИЛШЕВСКО РИЗНИЧКО БЛАГО

Од богате милешевске ризнице скоро да ништа и није остало у манастиру. Део тог наслеђа страдао је у честим нападима Турака, а оно што је сачувано налази се у Музеју Српске Православне Цркве у Београду и Црквеном музеју у Загребу. Чувена милешевска плаштаница из XVI века била

је доскора у ризници Епархије славонске у Пакрацу.

СРЕДЊОВЕКОВНО УТВРЂЕЊЕ МИЛШЕВАЦ

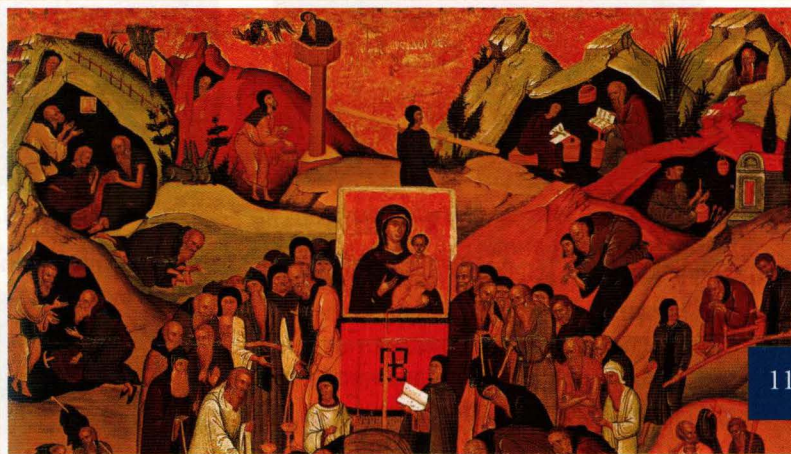
Велико и значајно средњовековно градитељство епохе Немањића обухвата не само цркве и задужбине, већ и многе утврђене градове од којих су у околини данашњег Пријепоља познати: Милешевац, Северин (Јеринин град), Јагад, Прибој, Бишћански град, Клек, Оштрик, Ковин, Водички град, Раван, Островица,

делимично очуван. Утврђење се у изворима први пут помиње 1444, а затим и 1448. и 1454. године. У другој половини 14. века припадало је краљу Твртку, заједно са делом земаља Николе Алтомановића. У 15. веку њиме господари Сандаљ Хранић, а затим и Херцег Стефан. Турци су га коначно заузели 1465. године. Често се помиње у турским изворима што указује да је имало значајну улогу и у турско доба. У 17. веку град добија турско име Хисарџик (од турске речи хисар,

као и две пећинске просторије. Она са истока адаптирана је у параклис, сакралне функције, док се у наспрамној, западној, налази познати чудотворни извор воде. Међу многобројним траговима клесарских интервенција, нарочито су занимљиви они на малом заравњеном платоу на североисточној страни. Ту се налазе фино уклесана седишта, са погледом на живописан, драматичан амбијент клисуре. Комплекс је обухватао и два

ПЕЋИНСКЕ ЛАВРЕ

Исцоснице припадају особеном типу монашке заједнице, у науци познатијом под именом пећинска лавра. Овај облик монашкој животи наставио се у 6. веку, на простору Јудејске пустиње, распростирио се током средњега века широм источне хришћанске светине. Током седмице, пустињаци - лавриоти су обичавали у својим пећинама, које су биле довољно, али не превише удаљене од манастира. Ту су се бавили молићвом и њиховањем, али и другим активностима, какве су рукодеље - рецимо плетиве ујади и корице - али и преписивање књига. У манастир су, по правили, одлазили недељом и празником, и ту учествовали у литургији и заједничком обеду. Након тога, враћали су се у своје келије, са залихама хране и другим неопходностима.



11

Кукањ, Козник, Црквина, Жир, Градац и Хрсовац.

Затварајући кањон реке Милешевке, на високој стени, на око 2км од манастира Милешева, стоји средњовековно утврђење Милешевац, познат и по имену Хисарџик. Лоцирано је изнад кањона реке Милешевке, на врху стрме и стеновите литице, приступачне само с јужне стране. Не зна се ко га је подигао. Овде је било седиште жупе Црна Стена, али је много значајнија његова улога одбране манастира Милешева, као и важног средњовековног пута који је повезивао Пријепоље са Скопљем. Он је неправилне основе, подељен на горњи и доњи део. Три куле и јаки зидови још увек надвисују крај, док је остатак утврђења Милешевац у рушевинама и само

што значи тврђава), које је опстало до краја отоманске владавине. Тај назив се данас очувао у имену села испод тврђаве, које се развило из некадашњег подграђа. Под тим именом се помиње и у 18. веку.

МИЛШЕВСКЕ ИСПОСНИЦЕ

На вертикалној литици испод самог града се налази неприступачно удубљење у којем су озидане две испоснице. Носе Савино име, јер се сматра да је и он у њима боравио. Милшевске испоснице представљају изузетно сложен и занимљив пећински комплекс, који садржи два хронолошка хоризонта и обухвата више садржаја. Средишњи део, познат као Савине воде, састојао се од прилазног дела, са уклесаним степеницама и траговима преградног зида,

масивна здања. Западна грађевина, подигнута пред улазом у пећину, сазирана је од блокова сиге, уз употребу моћних греда и сантрача, а једнака техника примењена је и на такозваној Горњој испосници. Ово здање, које се налази на највишој коти милшевског комплекса и сада је неприступачно без одговарајуће опреме, имало је непосредну везу са Савининим водама посредством пећинског канала, са уклесаним стопама и руковатима. У питању је један од начина комуникације својствен пештерним стаништима — истина, не баш уобичајен — где се до тешко приступачних тачака стизало уз помоћ ујади, лествица и једноставних дрвених конструкција које се и дан-данас користе у анахоретским заједницама Јудејске пустиње, Атоса или Метеора.

СРБИЈА У ДОБА НАСЛЕДНИКА СТЕФАНА ПРВОВЕНЧАНОГ

“Грци су, њакође, истицали и хвалили настојање српских владалаца да расиростиру просвету у своме народу. Архиепископ охридски, Димитрије Хоматијан, ише патријарху Герману у Никеји да је Србија “украшена њобожношћу, јеванђељском чистиошом живошћу и достојанством добрих нарави сваке вреће” и

хвали, у једном њисму, краља Стефана Радослава “како је њобожности и љубав њрема Боју наследио од својих “цредака”. Побожности владалаца оцледала се у начину свакидашњег живошћу. Међу драгоценишћима краља Владислава била је кесица са реликвијама које су се носиле о враћу.” Констијантин Јуричак



Свети Стефан Првовенчани



Свети краљ Радослав



Свети краљ Владислав

НАСЛЕДНИК СТЕФАНА ПРВОВЕНЧАНОГ

Стефан Првовенчани је својим наследницима оставио самосталну и срећену државу без политичких трвења. Међутим, државама у окружењу засметало је снажење младе српске државе. Србија је дуже време трпела притисак од Угарске која је претендовала на њене области. Опасност по српску краљевину долазила је и с југа, од владара епирске државе Теодора I Анђела (1214-1230). Моћни Епирац је за кратко време загосподарио Македонијом и Тракијом, а 1220. освојио је и Скопље. Крунисао га је царском круном охридски архиепископ Димитрије Хоматијан велики противник аутокефалности Српске Православне Цркве. Проширена и ојачала епирска држава постала је достојан противник никејској и бугарској држави у борби за Цариград, којим су управљали Латини.

Стефана Првовенчаног наследио је најстарији син, принц Радослав, који је владао Србијом од 1228. до пред крај 1233. године. Краљ Радослав се у спољној политици превише ослањао на свог таста, епирског цара Теодора I Ласкариса. Српски владар је

био син грчке принцезе Евдокије, кћерке византијског цара Алексија III, и супруг друге грчке принцезе Ане, ћерке епирског цара Теодора I Ласкариса. Српски летописи казују да је то био главни разлог због којег се краљ Радослав више приклањао византијској лози Дука него династији Немањића. Понашао се као полутрк и у унутрашњој политици. Повеље је потписивао на грчком језику. Први српски новац краља Радослава по свом облику подсећао је на византијски новац цара Алексеја III. Сукоб око превласти на Балкану између бугарске и епирске државе резултирао је битком код реке Клокотнице 1330. године. Бугарски цар Јован II Асен однео је сјајну победу. Моћ епирске државе била је уништена, а већи део области приграбио је бугарски цар. Уместо Теодора I Ласкариса, власт у Епиру преузео је деспот Манојло.

Како неки историчари тумаче, незадовољан политиком свога синовца, краља Радослава, архиепископ Сава напушта Србију и одлази на Исток у посету најважнијим средиштима православља. У Јерусалиму га је срдечно примио јерусалимски патријарх, од кога је добио дозволу да гради српске

манастире у Палестини. Архиепископ Сава је посетио никејског цара Јована Ватаца, потом се преко Свете Горе и Солуна вратио у Србију. Духовна мисија српског архиепископа ојачала је углед Српске аутокефалне Цркве у Јерусалиму и Палестини. Сава је стигао у Србију у време кад је краљ Радослав изгубио поверење домаће властеле и свог заштитника епирског владара Теодора I Ласкариса.

Три године након битке код реке Клокотнице, у јесен 1233. краљ Радослав је уклоњен са српског престола. Власт је, уз помоћ незадовољне властеле, преузео млађи брат, принц Владислав. Прогнани Радослав се, са краљицом Аном, склонио неко време у Дубровник, а потом прешао у Драч. Пошто га је жена у том граду напустила, вратио се у Србију и замонашио. Као монах Јован сахрањен је у манастиру Студеници.

Новог српског владара Владислава венчао је круном његов стриц архиепископ Сава. “А свети архиепископ венча краљевством и молитвом свога синовца поменутог Владислава”, казује Савин биограф Теодосије. Краљ Владислав владао је Србијом од 1234. до 1243. године.

Политичку судбину државе везао је за снажну Бугарску. Приклонио се најмоћнијем владару на Балкану, Јовану II Асену. Краљ Владислав се оженио Белосавом, ћерком бугарског цара. Овим браком била је осигурана самосталност српске државе:

Након стабилизације прилика у држави, архиепископ Сава поново је одлучио да крене у духовну мисију на Исток. Пре тога на црквеном сабору у Жичи 1234. Сава је изабрао за свог наследника Арсенија. Други по реду српски архиепископ управљаће црквом три деценије. Архиепископ Сава је посетио јерусалимског патријарха, а затим продужио путовање за Александрију. Тамо се састао са патријархом и синајским пустињацима. Преко Синаја и Јерусалима је стигао у Антиохију, где је дочекан од тамношњег патријарха. Обилазећи патријаршије на Истоку архиепископ Сава је добио на поклон свете реликвије и црквене предмете који су били неопходни српским манастирима. Враћајући се преко Цариграда, Сава се у Трнову састао са бугарским патријархом Јоакимом и царем Јованом II. Убрзо се, по доласку у Бугарску, архиепископ Сава разболео и упокојио 14 јануара 1236. године. (по новом календару 27 јануар). Савини биографи Доментијан и Теодосије кажу да је бугарски цар благонаклоно и са великим почастима дочекао српског архиепископа.

Јован II Асен напустио је савез са папом који је подржао Угаре у рату против Бугарске. Због тога је бугарски владар утврдио војни споразум са никејским царем Јованом Ватацом. Савезу су се придружили Епирци и вероватно српски краљ Владислав. Ова коалиција православних држава била је усмерена против католичког Латинског царства и Угарске. Међутим, Бугарска Црква је, због сарадње са папом, била у немилости источних патријаршија. Никејски патријарх је од Бугарске Цркве захтевао да се врати под његову јурисдикцију. Спор је настављен јер су Бугари без одобрења никејског патријарха изабрали Јоакима за првосвештеника. Вероватно је

српски архиепископ Сава утицао да се изглади овај спор између Бугарске и Православних Цркава на Истоку. Јер, после Савиног боравка у Трнову, где је завршио овоземаљски живот, црквене размирице су нестале, а Бугарска Црква је добила аутокефалност.

Краљ Владислав је имао проблема на западним границама државе. Дубровчани су на почетку његове владавине прихватили свргнутог краља Радослава с намером да га врате на српски престо. Због тога је дошло до сукоба између Србије и Дубровчана, али без озбиљних последица. Године 1235. закључен је уговор између краља Владислава и Републике. Међутим, добросуседски односи нису успостављени, због нетрпељивости између дубровачке надбискупије и барске надбискупије која се налазила у српској држави и била под

Бугарски цар Јован II Асен



заштитом краља Владислава.

Највећа опасност за Србију долазила је са севера, од Угарске. Краљеви католичке Угарске су поједине српске области убрајали у своје поседе. Циљ

Татарски војник



њиховог напада била је област Хума која је, од времена Стефана Немање и његовог сина Стефана Првовенчаног, припадала Србији. После преноса моштију архиепископа из Трнова у манастир Милешеви, краљ Владислав је кренуо с војском према Неретви и Цетини да заштити хумску област. Љетописци не помињу српско-угарски сукоб око Хума, што значи да су Мађари одустали од планираног војног похода. Краљ Владислав то користи и јуна 1237. склапа уговор о пријатељству са градом Сплитом.

Јуна 1241. умро је бугарски цар Јован II Асен. Краљ Владислав је остао без ослонца и моћног заштитника. Исте године, Татари су провалили на Балкан. Њихова коњица је опустошила Угарску гонећи краља Белу IV до Далмације. Татари су напали Трогир, Сплит, Дубровник, српске градове на Приморју: Котор, Свач и Дриваст. Почетком следеће године на путу према Црном мору опустошили су Србију и Бугарску. Најтеже је прошла Бугарска јер је владар Калојан морао да плаћа данак Татарима.

Ови догађаји су утицали на политичке промене у Србији. Незадовољна властела је средином 1243, уместо краља Владислава, за новог владара изабрала Стефана Уроша I, најмлађег сина Стефана Првовенчаног. Треба истаћи да Радослав и Владислав нису водили активну спољну политику, јер је Србија била окружена моћним

суседима. Ипак је, у сложеним политичким приликама, сачувана самосталност младе српске државе. Српски краљ Владислав упокојио се 1269. и сахрањен је у својој задужбини манастиру Милешеви. Светог краља Владислава Српска Црква слави 24. септембра, тј. 7. октобра по новом календару.

НЕМАЊИЊКЕ ЗАДУЖБИНЕ

Сви српски владари из краљевске породице Немањића градили су задужбине, цркве и манастире, да искупе своје душе и покажу своју духовну и политичку величину. Обичај подизања задужбина највише је био раширен у средњем веку. Почев од великог жупана Стефана Немање сваки владар подигао је бар једну велику цркву или манастир, а краљ Милутин чак и преко седамдесет храмова. Српски владари су манастирима поклањали имања која су уписивана у даровне повеље. Храмови су посвећивани Светитељима, који су заступали ктиторе пред Христом. Задужбине су имале вишезначну улогу. Поред јачања вере у народу, неке цркве су представљале храмове у епископским средиштима, црквеним управним центрима. Поједине задужбине су грађене с намером да буду надгробне цркве својих ктитора. Осим верских, манастири су одиграли значајну политичку улогу у животу средњовековне немањићке Србије. Треба поменути да међу задужбинама средњег века постоји груба подела. Тамо где је сачувано здање манастирског храма, нема ктиторске оснивачке повеље. (Студеница, Милешева, Сопоћани) Тамо где постоји оснивачка повеља нема храмовне грађевине, или не бар у првобитном облику. (Бањска, Арханђели код Призрена) Само манастир Дечани представља изузетак јер је сачувана и повеља и храм.

Од свих средњовековних манастира најмање је поузданих вести о градњи манастира Милешеве, и о њеном ктитору. Биограф Теодосије казује да је краљ Владислав узео благослов од светог архиепископа Саве и „почео зидати манастир у месту званом Милешева у име Господа и Бога Исуса Христа”. Други Савин биограф, архиепископ Данило, је записао „благочестиви и христољубиви краљ Владислав од основа подиже божанствену цркву у име Спасово, звано Милешева”. Краљ Владислав је подигао манастир Милешеву посвећену Вазнесењу Христовом, док је био принц, свакако пре 1228. године.

Можемо са сигурношћу тврдити да је манастир Милешева рано стекао значајно место међу немањићким задужбинама. У повељи манастира Бањске, задужбини краља Милутина, помиње се списак игумана. На том списку настојатељ Милешеве долази одмах из старешине манастира Студенице. У повељи цара Душана за манастир Арханђеле, Милешева није поменута изричито, али је укључена у такозване „загорске манастире” у које спадају Студеница и Сопоћани. Теодосије је изједначавао по важности Студеницу и Милешеву. Он је записао „свете мошти преподобног Симеона леже у великој лаври, у цркви Пресвете Богородице, у месту које се зове Студеница. Син његов свеосвећени Сава равноапостолни, први архиепископ и учитељ Срба, цео и неразрушен и благоухан лежи у великом манастиру у цркви Вазнесења Господњег коју је сазидао благословени краљ Владислав у месту које се зове Милешева”.

Свети Сава и његов отац Свети Симеон постали су заштитници Српске Цркве, државе и народа. Без њиховог посредовања није се могао осмислити ниједан духовни и политички догађај у Србији. Треба поменути да се босански бан Твртко крунисао у манастиру Милешеву у јесен 1377. године. Босански војвода Стефан Вукчић Косача је себи одредио титулу „херцег од Светог Саве”, везујући своје верско и политичко опредељење за култ светитеља. Уосталом манастир Милешева се налазила у његовој држави. Желећи да умире покрете српског народа на Балкану, Турци су мошти Светог Саве из манастира Милешеве пренели у Београд и спалили их на Врачару 27. априла 1594. (10. мај)

РАШКА, ЈЕЗГРО НАЈСТАРЈЕ СРПСКЕ ДРЖАВЕ

„Рашка област је новије име за простор у коме се зачала српска државна идеја и настала прва српска државна организација под кнезом Властимиром (9. век), а који је све до почетка двадесетог века, а умногоме и касније у европској литератури био познат под именом „Рашка” или

„Стара Рашка”. Наиме, познато је да је та прва српска држава настала у областима Полимља, Потарја и горњих токова Ибра и Дрине. У Расу, српској престоници, на чијим темељима данас лежи Нови Пазар, столовао је велики жупан Стефан Немања, где му се и родио најмлађи син Растко, доцније чувени српски просветитељ и Светац Свети Сава. Наравно, српска држава се ширила и временом добијала нове престонице, али је српска културна и духовна снага дошла до пуног изражаја током 12. и 13. века управо на просторима данашње Рашке области, о чему сведоче величанствена архитектонска и уметничка достигнућа у Ђурђевим ступовима и Сопоћанима покрај Новог Пазара, Милешеви код Пријепоља, Светом Николи у Прибојској Бањи код Прибоја и још десетинама величанствених споменика српске световне и црквене архитектуре, од којих највећи број још и данас чами у рушевинама након разарања током османске владавине. Познати историчар Владимир Ђоровић је забележио да је само у долини Лима, у зениту српске средњовековне цивилизације, духовно и културно зрачило око седамдесетак цркава и манастира. Тај податак је и навео Александра Дерока да напише дивну студију са насловом „На светим водама Лима”. У новије време, са почетком српске националне револуције 1804. године и са формирањем два српска државотворна и ослободилачка језгра у Шумадији и у Старој Црној Гори, Стара Рашка је добила нови национални, културни и стратегијски значај у напорима за стварањем јединствене националне државе. С једне стране, бројни манастири и цркве, на жалост већином у рушевинама, као и бројни средњовековни градови, сведочили су о величини и слави старе српске државе на чијим темељима је сада требало обнављати и стварати нову српску државу, а с друге стране територија Рашке области добила је важну улогу пре свега у повезивању Србије и Црне Горе, а затим и осталих српских покрајина. Јован Цвијић је с правом закључио да је Стара Рашка школа која спаја све српске земље, имајући у виду тада, почетком 20. века, Стару Србију,

Србију и Црну Гору као две самосталне српске државе, а затим и Босну и Херцеговину које су се налазиле под аустроугарском окупацијом. Карађорђе је сјајно уочио велики стратегијски значај Рашке области за српски ослободилачки покрет, нарочито за везе са Црном Гором, Брдима и Старом Херцеговином, и зато је његов продор 1809. према Новом Пазару, Сјеници и према Лиму имао првенствени циљ да пресеке тзв. “босанску џаду”, односно главни стратешки пут који је повезивао Босански вилајет са осталим деловима Османског царства. Како се Турска током 19. века постепено распадала, а истовремено јачао српски и остали ослободилачки покрети балканских хришћана, Аустро-Угарска је све до свог нестанка 1918. године, а нарочито после окупације Босне и Херцеговине 1878. године и увођења својих војних посада у Пљевља, Прибој и Пријепоље, тежила да успостави потпуну контролу над Рашком облашћу (односно тада османским административно-управним областима Пљеваљским и Новопазарским, од 1901. Сјеничким, санџаком). Политички правац који је утемељила аустроугарска дипломатија и војска чији је крајњи циљ био одвајање у виду коридора између Србије и Црне Горе Рашке области, ради онемогућавања уједињења ове две државе и ради успостављања директне територијалне везе са албанским крајевима и са Косовом и Метохијом како би се онемогућио српски покрет у Старој Србији, овај политички правац, постао је узор националној политици КП и посебно хрватској балканској политици била она усташка, комунистичка или посткомунистичка. После ликвидације турске власти 1912. године, аустроугарска дипломатија је настојала да искористи рашке муслимане ради остварења истог циља. Аустроугарске окупационе власти организују 1917. године конференцију свих муслиманских председника општина ради доношења резолуције којом ће се изразити жеља народа Санџака да се одвоји од Србије и Црне Горе и споји са

Босном и Херцеговином, а уколико то није могуће онда да се “умоле” царске и краљевске власти за “аутономију Санџака”. Аустроугарска дипломатија је најзаслужнија за наметање имена “Санџак” уместо историјског назива области “Рашка”, или “Стара Рашка”, односно Рашка област како је уобичајено у новије време. Познато је да је термин “санџак” ознака за турску административно-управну област и да је таквих санџака било на стотине широм Османског царства од Средње Европе до Азије. Срби

су, на жалост, лакомислено и сами почели да прихватају назив “санџак” за историјско језгро своје најстарије државе и тај назив се толико одомаћио да је почео да потискује историјско име територије. Реафирмација имена није само формално питање. Она је полазна основа за велику културну, духовну и привредну обнову ове неправедно запостављене српске области. У новим геополитичким околностима Рашка област има исто, ако не и веће значење за српски народ као и пре два века.” (Др Славенко Терзић)



Преузето из мапе “Рашка башта”, издавач “Жижа” Панчево, 2003.

ЗАКОН СВЕТОГА СИМЕОНА И СВЕТОГА САВЕ

За разлику од данашњеи значења појма закон, који се користи да означи највиши правни акт у држави после устава, овај појам се среће у српским правним синонимима с краја XII века у значењу правног правила уопште (*regula iuris*). Међутим, треба водити рачуна о настанку овог правила. Нека може да створи национална државна власт (владар), може да настане уговором или обичајем. Такође, појам закон обухвата и појединачно правно правило које може имати: - територијални карактер, персонални карактер, може регулисати поједина правна питања, среће се у насловима законских чланова или означава поједину зајаву или наредбу. У неким случајевима закон значи и зборник записаног обичајног права (свајан), а у преводима римских (византијских) правних компилација, означава царски закон, право (*ius*) и саму законитост. У српским правним синонимима термин закон може имати значење и неке речи из свакодневне јавора - нпр. услов, начин, вера.

Закон Светог Симеона и Светог Саве се први пут помиње у повељи краља Милутина, која је издата манастиру Светог Ђорђа Скорпостижног код Скопља 1299. или 1300. године. Краљ Милутин је одредио комисију коју су чинили: студенички игуман Сава, дворанин Никола Опареша и дијак Дабиша, чији је задатак био да, из исправе које су претходни ктитори оставили манастиру препишу све стечене манастирске привилегије и постојеће прилике везане за функционисање манастирског властелинства, и да их усагласе са новим привилегијама и новонасталом ситуацијом. Међутим, у садржај исправе краља Милутина није било могуће унети детаљно све оне одредбе које се односе на задужења зависног становништва, па се уместо њих у повељи позива на «закон Светог Симеона и Светог Саве», и на тај начин се оне сажимају.

На првом месту треба знати да је име закона изведено из назива лавре Светог Симеона и лавре Светог Саве. Како текст «Закон Светог Симеона и Светог Саве» није сачуван о његовим одредбама сазнајемо на основу анализе средњовековних повеља. Из те анализе намеће се закључак да су постојала два одвојена закона, од којих је један био Закон Светог Симеона, а други Закон Светог Саве, међутим, како се они у повељи манастира Светог Ђорђа код Скопља

помињу као један, јасно је да су њихови одељци о обавезама «црквених људи», влаха и војника међусобно исти. Још приликом оснивања Студенице, а потом и Милешеве, издате су повеље којима су регулисани манастирски поседи, права и обавезе становништва на манастирским властелинствима. Законом Светог Симеона регулисане су обавезе становништва потчињеног манастиру Студеници, док су законом Светог Саве регулисане обавезе становништва потчињеног Милешевима. Ипак, треба имати у виду да ови закони нису настали «специјалном законодавном делатношћу» Немање и његовог сина, али неоспоран је удео обојице у формирању «закон светог Симеона», оца као ктитора Студенице, и сина као игумана манастира.

Иако оснивачке повеље Студенице и Милешеве нису сачуване, поуздано се зна да су обе имале одељке са прописима и обавезама зависних земљорадника и професионалних сточара. Прва група прописа позната је из других манастирских исправа као «закон србљем», «закон људем црковним», или, пак као «закон метохијам црковним», док је друга група прописа позната као «закон влахом». Истовремено са овим прописима биле су унете фрагментарне одредбе из «војничког закона» које се односе на војнике



– властеличиће, потчињене манастирским властелинствима. На закон Светог Симеона и Светог Саве, првенствено се позивало у повељама оних црква и манастира чији су центар и поседи били на територијама које су освајане на рачун Византије. Били су то Скопље, Призрен, Липљан са околином, где је организација студеничког и милешевског властелинства требало да послужи као узор другим манастирима и црквама, док се у исправама црквених институција које су се налазиле у унутрашњости српских земаља, готово никада није позивало на ове прописе.

ЗАКОН ЉУДЕМ ЦРКОВНИМ

Као што је већ речено, одредбе које се односе на обавезе и права зависних земљорадника, груписане су у средњовековним исправама под називом «закон људем црковним», «закон метохијам црковним» или «закон србљем». Највероватније је да се у Студеничкој и Милешевској повељи употребљавао први споменути назив, или да наслова уопште није ни било. За реконструкцију појединих прописа из овог корпуса драгоцене податке налазимо у повељи краља Владислава манастиру Свете Богородице Бистричке из 1234. године, ипак, не

сме се занемарити чињеница да је властелинство овог манастира било далеко мање и скромније од студеничког и милешевског. Поред ње, корисна је и, иако млађа, повеља краља Милутина манастиру Бањска.

Појам црквени људи односио се на сеоско становништво подређено црквеним институцијама. Према подацима из повеље манастиру Свете Богородице Бистричке види се да у селима овог манастира живе: меропси, сокалници, попови и дијаци. Поред ових категорија у Бањској повељи помињу се још: отроци, ратаји, сеоске занатлије и људи специјалних занимања. За све ове категорије становништва може се тврдити да их је било и на студеничком и милешевском властелинству.

Људи специјалних занимања као што су: уљари, рибари, млинари, ловци, били су малобројни и њихове обавезе према манастирима су биле одређене зависно од делатности којима су се бавили. С друге стране, ови људи су били ослобођени бројних обавеза које је извршавало друго сеоско становништво.

Сваки меропаш студеничког и милешевског властелинства имао је задатак да обради земљиште површине 9 мати (1 мат = 938,18 m²), тј, да обави све послове око производње жита на овој парцели. Поред овога морали су још и да жању манастирско жито три дана у години, а постојала је и обавеза «плевљење» или «житотребљење», која је такође била ограничена на три дана у години.



„Стефан Немања предаје са блајословом владу србску сину свом Стефану Првовенчаном”, сликографија Анастјаса Јовановића из 1851.

Сокалници су били дужни да обраде површину земљишта мању за 3 мате од меропашке, што је износило 6 мати на већим, односно 4,5 мате на бистричком властелинству. Били су још дужни да врше грађевинарске и транспортне услуге за манастир.

Занатлије су имали да обраде исту површину земљишта као сокалници, док су отроци обрађивали онолико земље колико и меропси. О обавезама ратаја зна се да су запрегама орали манастирско земљиште кад је постојала потреба за тим.

Меропси, сокалници, занатлије и отроци били су задужени и за припремање одређених количина сена за потребе манастира. Док је у Бањској повељи ова обавеза ограничена на 3 дана, за кошење, плашћење и садевање сена, у Владислављевој повељи манастиру Св. Богородице Бистричке трајање ове обавезе није временски прецизирано. Имајући у виду ове чињенице може се закључити да је ова обавеза постојала и на студеничком и милешевском властелинству, али не и колико је трајала.

Све споменуте категорије, а пред њих још и попови и дијаци, биле су дужне да сваке године обраде деоницу манастирског винограда површине 1 мат. Они су учествовали и у припремању манастирског пива, док су дажбине у природи – десетак од кошница, оброк (бесплатно давање хране, хлеба и меса, владару и његовој пратњи и другим представницима власти), позоб (давање зоби и

сена за коње) спадале у обавезу зависних земљорадника. Свако

њихово домаћинство било је обавезно да даје и по два јагњећа крзна. Обавезно је било и давање дрва за огрев и луча за осветљење.

Попови су имали обавезе и према надлежном епископу и према господару властелинства. У односу на господара властелинства сви су били лично слободни. Они попови који су имали сопствене баштине нису договали господару оне обавезе које су теретиле зависне земљораднике. Они који нису имали баштине, добијали су парче земље одређене величине – «три њиве законите» да се са њега издржавају, али ако би узели више земље да обрађују, били су дужни да за њу врше све обавезе као и меропси.

ЗАКОН ВЛАШКОМ

Одредбе овог закона примењивале су се на становништво влашких катуна. Одредбе су примењиване на властелинствима Студенице и Милешеве, а затим су их прихватили и користили и други манастири. У Светостефанској хрисовуљи, хрисовуљи манастира Свети

Арханђели код Призрена и повељи цркве Св. Николе у Врању оне су груписане у закон влахом. Власи су били различитог имовинског стања, постојали су сиромашни и «ини власи» Били су подељени на категорије – власи војници, власи ћелатори и власи поклонници. Зависно од имовинског стања и категорије којој припадају утврђивана су им права и обавезе.

Шта ће се највише захтевати зависило је од потреба манастирских властелинстава, која су најчешће захтевала и влашке работе - да обављају неке послове за манастир, и влашке поданце – десетак. Основну јединицу влашке организације чинила су клетишта – домаћинства, 50 клетишта формирало је катун који је извршавао најобимније задатке. Било је и мањих радних јединица. Разликовале су се и обавезе по клетиштима у зависности од имовног стања појединаца. Постојале су две врсте десетка – велики и мали. Велики су плаћали они који се називају поклонницима у хрисовуљи манастира Светих Арханђела код Призрена. Морали су да дају десетак од домаћих животиња, сваког пролећа два брава јалова и посебну врсту тканине – покров (покривач). Осим тога, нису имали других обавезе према манастиру. С друге стране, клетишта која су плаћала мали десетак, чију основицу чине две овце и једно јагње, била су оптерећени бројним и разноврсним работама. Читав катун је имао обавезу да сваке године даје једног коња или 30 перпера. Свако домаћинство је давало по два јагњећа крзна. Они власи који трајно користе одређене површине земљишта имали

су међу обавезама и пољске радове. Њихова обавеза учествовања у производњи житарица сведена је на најмању могућу меру, имали су олакшице приликом обрађивања винограда, док им је обавеза око припремања сена била иста као код земљорадника. Значајно задужење и влаха војника и ћелатора било је транспорт житарица, соли, вина и разних других ствари које су носили приликом игумановог одласка на пут. Обавезна је била и прерада манастирске вуне и чување стоке. Ћелатори и сиромашни власи су чували овце, власи војници су водили бригу о пастувима, а власи поклонници нису обављали ни једну од ових дужности. Стоку је чувао само део одраслих мушкараца у катуну који су се и звали пастирима. Пастири су могли бити и земљорадници. Заузврат су добијали «месечину», у новцу или у натури, средства за месечну исхрану, одећу и обућу. Имали су право и на «белег» - у почетку да узму једно ждребе или 10 перпера, касније једну овцу с јагњетом. Власи су у слободној погодби са власницима стоке обично добијали половину сточног подмлатка што је било више од онога што су плаћала манастирска властелинства.

Српски средњовековни виџез, скице Паје Јовановића



ВОЈНИЧКИ ЗАКОН

Податке о војницима из старијег периода први саопштава Стефан Немањић. По његовим обавештењима војници су били слој друштва између властеле, војвода, кнезова и феудално зависног становништва. Били су мање богати и са мање привилегија од првих, али су у правном смислу били готово изједначени са властелом. Обавештења о војничком закону налазе се у повељи краља Милутина манастиру Св. Ђорђа код Скопља, где он, оне људе који имају баштине или проније у селима које даје манастиру, уводи у војничку службу манастиру, позивајући се на Закон Светог Симеона и Светога Саве. Привилегије војника баштинара и војника пронијара су исте – ослобођени су транспортне службе а коњи преношења товара, што је с друге стране била обавеза војника влаха. Црквени војници су дуговали верност цркви и краљу, што се сводило на извршење обавеза прописаних законом, у замену за земљу коју су поседовали. Уобичајене обавезе властеличића – војника, на манастирским поседима биле су: «градобљуденије» и «држање града» - чување и одбрана манастирског утврђења, давање оружане пратње када путује игуман, посебна задужења као што је коњушар. Ове обавезе проистичале су из Војничког закона и из Закона Светог Симеона и Светога Саве, који се примењивао само на оне војнике који су почињени неком манастиру. У Душановој повељи манастиру Свети Арханђели војници се још помињу и као «властела» и имају обавезу учешћа у пољским радовима, али та задужења никако не проистичу из Војничког закона.

СВЕТИ КРАЉ ВЛАДИСЛАВ „ОД ДОБРОГ КОРЕНА ПРЕКРАСНИ И ПРЕДИВНИ ЦВЕТ”

У свом делу „Животи краљева и архиепископа српских” средњовековни писац Данило Друи каже:

„Овај Радослав краљ је био краљ у ошачастиву своме шесту година, и иако предаде дух свој Господу, и шело његово би положено у Дому Свете Богородице, у месту званом Сидуница, и тамо лежи до данас, увек до сада помињан збој своје велике врлине и доверљивости живоја.

А после њега узе престо краљевства његов браћ, назван у царском чину Владислав краљ. Јер овај примивши самодржавно и моћно краљевство српске и поморске земље, и удостојен великолепно и чудне части од Господа, израси од доброга корена прекрасни и предивни цвети. Овај велики од великих, и преславни од преславних, мада је био средњи међу својом браћом, но Христовом помоћу највише је најредовао у свима бојоуодним делима, имајући у срцу своме неисказано и небројено бојаштво скупоценога бисера, иј. Христа, који је испунио срце и ум његов да се приљубљује Господу. Јер њега је љубио од све душе своје, и њему једином је работио у сваком блавоверју и чистој добрих врлина, и увек је чинио бојоуодна (дела), (према) апостола који је рекао: „Ревношћу нелењиви, духом вајрени, Господу работијајући.“ Тако је овај младић, итрудећи се да уђе у шешка дела и да се умриви за свети, а да жив буде за добра дела, и желећи ситићи у иренебесне ситанове, иодиже на земљи божанствене храмове са

Стефан Владислав је други син Стефана Првовенчаног, рођен око 1198. године. Оженивши се бугарском принцезом Белославом, ћерком бугарског цара Асена II, уз помоћ Бугара поразио је 1233. године старијег брата Радослава, који бежи из Србије. Наредне 1234. године Стефана Владислава крунише за краља Србије већ видно остарели Сава Немањић (Свети Сава), који после крунидбе хита у Свету земљу да обиђе хришћанска света места и манастире у Палестини и Египту. Исцрпљен напорним путовањем Сава, при повратку у Србију, свраћа у госте код бугарског цара Асена II, где 1236. године у Рилском манастиру умире од упале плућа. Тело Светитеља Бугари предају



сваком чудновашом лейошом, и испуни (их) прилозима и даровима и сваким црквеним частима изобилно.

Овај блаочастиви краљ Владислав од основа иодиже божанствену цркву у име Сисасово, звану Милешеву, иде положи шело великој архиепископа Христово Саве, иренивши (ја) од славнога града Трнова, иде лежи часно до данас. А многе су и небројене његове милостиње нишћима и сиранима и слабима, сећајући се онога сирашнога дана, иротнога и ирешейнога суда, иред који имамо да ситанемо сви ми обременени иресима, са лицем иуним ситида и оборених очију, као шито рече апостол: „О ја јадни човек, ко ће ме избавити од онога вечнога ошња.“ У доброј вери владајући и болујући за ошачастиво своје, даде многе милостиње у Свету Гору и тамо божанствене манастире за блажени свети ситомен себи и својима родитељима. А веома многе су и друге његове врлине, којима ја Бој обдари.

Блавоверно ироводивши овај животи и краљевавши у своме ошачастиву седам година, и иако иређе у бесконачне векове радујући се у Господу, и би положено његово бојоуодно шело са велелејним иохвалама у манастиру који он иодиже у дому Сисасову у месту званом Милешева, и иу лежи и до сада часно помињан у Господу.

После овога, блавољењем Божјим ирими престо краљевства браћ његов, звани велики краљ Урош.”

Владиславу, који га је свечано сахранио у својој задужбини манастиру Милешеви. Баш као што су за време владавине грчког зета краља Радослава пресудни утицај на прилике у Србији имали Грци из Солунске краљевине, нови српски краљ Владислав све је више под утицајем моћних источних суседа Бугара.

За време његове владавине, десила се велика монголска (у тадашњим изворима татарска) најезда. Татари су опустошили и Србију 1241. пролазиви кроз Приморје и Косово. Нису се задржавали и судећи по изворима из тог доба, начинили су мању штету, али су у Бугарској изазвали потпуну пометњу, која се додатно погоршала смрћу цара Јована Асена II, јуна 1241. Када

Један од два кинијорска иориреша краља Владислава сликана у Милешевском храму

је Бугарска постала татарски вазал, углед краља Владислава се смањио, и властела је опет почела да негодује. Лишен је власти 1243. када га, уз подршку властеле, наслеђује млађи брат Урош.

Измиревши се доцније са братом Урошем, Владислав добија на управу Зету, где наставља да користи титулу краља. Екс-краљ Стефан Владислав умро је 1267. године и сахрањен у својој задужбини манастиру Милешева код Пријепоља. Српска Православна Црква га прославља као светитеља 24. септембра тј. 7. октобра по новом календару.

Краљ Владислав је био ожењен Бугарком из Трнова, Белославом, кћерком Теодоре и Асена Другог, бугарског цара. Са историјске дистанце, можемо рећи да је Владислав имао нешто више среће и способности од свог старијег полубрата. Њему се златним словима уписује задужбинарство и поклони црквама у Србији и на Светој гори, посебно прелепи манастир Милешева. Подигнут је 1218/19, а потпуно завршен 1235. године. Исто тако, ако не и више, за дивљење је његов однос према стрицу, архиепископу Сави, чије ће мошти пренети из Трнова у Србију и сахранити у Милешеви. Сваку реч свога стрица Владислав је испоштовао.

За Белославу се не може рећи да је упамћена као нарочито славна владарка, али је познато да је у време владавине свог мужа била веома утицајна. Као изузетно побожна, права православка, утицала је на Владислава да гради себи задужбину. Узвишена величина и свештени ауторитет краљевог стрица, Светог архиепископа Саве, као и крајева и краљичина побожност допринели су да се настави градња цркве на реци Милешевки, крај Пријепоља. Српски народ дугује краљу Владиславу и краљици Белослави трајну захвалност што су се мошти Светог Саве нашле на српској земљи. Наиме, враћајући се с великог ходочашћа по Светој земљи, српски архиепископ је свратио у Трново код Асена Другог, Белославиног оца. Док је чинодејствовао, изненада се разболео и убрзо умро, 14/27. јануара 1236. године. Начињен је велики камени саркофаг и тело почившег је положено у трновској цркви Светих четрдесет мученика, Асеновој задужбини. Краљ Влаислав одлази у Трново са супругом и усрдно тражи да се тело Светог пренесе у Србију. Ипак, тек две и по године после Савиног уснућа у Господу, на дан 6. маја 1237, Савине свете мошти нашле су се у Србији, у Владислављевој задужбини Милешеви.

У пролеће 1243. године, Владислав бива свргнут с престола од стране

Уроша Првог, али се ускоро и мири са новим краљем и од њега добива на управу Приморје (Зету). Ни он ни Белослава никада више нису настојали да поврате круну. Последњи помен о Владиславу датира из 1267. године, али се не зна година његове смрти.

Краљица Белослава је била сушта супротност Ани Радослављевој. Била је верна мужу и уз њега је остала и после губитка престола. Владислав и Белослава су имали сигурно једног, а можда и два сина и једну кћер. Зна се да им се син звао Деса, па ако уз то име није додато немањићко Стефан, Стефан Деса, онда је други син био Стефан. Њихова кћи, чије се име не зна, била је удата за омишког кнеза Ђуру Качића.



КТИТОРСКИ ПОРТРЕТИ КРАЉА ВЛАДИСЛАВА

Ктиторска композиција насликана је на јужном зиду западног травеја наоса. На њој је приказана Богородица која приводи краља Владислава, са моделом цркве Христу. Он седи на раскошном престоу са отвореним Јеванђељем и благосиља десном руком, опрашта све грехе задужбину. Владислав је, по моди највише властеле са двора, одевен у белу далматику украшену златним круговима и латицама цветова и црвеним плаштом извезен двоглавим орловима у круговима од бисера и драгог камења. Као другорођени син краља Стефана Првовенчаног, и без претензија на престо, он је насликан без владарских инсигнија. Али када је 1234. године постао краљ Србије, он



Бивош са мошћима Светеи краља Владислава

је у знак свог новог статуса дао да му се дослика круна.

Поново је Владислав насликан као ктитор у припрати у династичко-криторској поворци. Она почиње на источном зиду сјајним портретима Светог Симеона

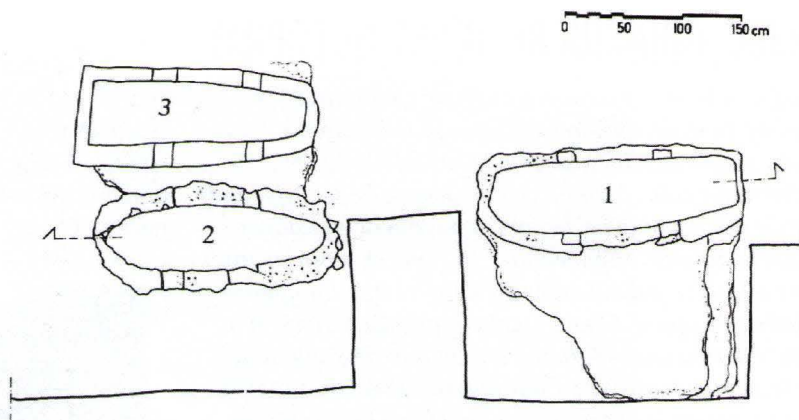
Немање, оснивача лозе Немањића. Он је драматично преполовљен по вертикали обрушавањем зида. Затим портрет Светог Саве сликан за његова живота и после проглашења за архиепископа самосталне Српске Цркве. Представљен у одећи архијереја, благосиља десном руком, а у левој држи Јеванђеље. На северном зиду приправе стоје краљ Стефан Првовенчани и његови синови Радослав и Владислав, молитвено окренутих руку према Светом Сави и Симеону Немањи да би их они препоручили Христу који је, вероватно, био насликан на оштећеном делу источнога зида. Краљ Стефан држи у левој руци жезло, а и он и његов старији син и тадашњи савладар Радослав имају на глави владарске венце. Владислав на крају породичне поворке, држи у десној руци модел Милешева. И овде му је после ступања на престо досликана круна.

РАБ ХРИСТОВ ВЛАДИСЛАВ

Свети Николај Српски у своме „Охридском прологу“ пише да се Свети краљ Владислав одликовао милошћу према бедним људима. О основном опредељењу и погледу на свет овога нашега владара довољно говори већ и чињеница да се на новцу потписивао као „Раб Христов Владислав“.

МОШТИ КРАЉА ВЛАДИСЛАВА

У току лета 1990. године вршена су велика археолошка ископавања и



Гробница краља Владислава (1), краљице Белославе (2) и нејошне личности (3)

рестаурација манастира Милешева. Том приликом извршено је ископавање манастирског гробља. У току радова у цркви откривен је гроб Св. краља Владислава. Отварању гроба присуствовао је директор Завода за заштиту споменика културе Србије, Р. Станић, директор Археолошког института из Београда, В. Кондић, проф. Србољуб Живановић из Лондона, др В. Летић из Новог Сада и монаси из манастира. Проф. Живановић је извршио антрополошки преглед и идентификацију моштију Св. краља Владислава. Затим су мошти предате монасима, и сада се налазе у њивоту постављеном у цркви.

ПОКЛАД КРАЉА ВЛАДИСЛАВА

Као најстабилнија и најпоузданија српска држава, Дубровачка република била је ризничар и чувар богатства српске властеле и владара. Уз припаднике околних обласних господара, драгоцености су у дубровачким банкама и ризницама остављали и припадници велике господе, свештенства и саме владарске породице.

Због тадашњих друштвено-политичких прилика, многе покладе и депозити никада нису ни подигнути, већ су, или сачувани, или су послужили за финансирање дубровачке флоте и трговачких подухвата. Многобројне повеље владара из династије Војислављевића, Вишевића и Немањића сачуване су и представљају непроцењиво културно и научно благо српског

народа. Главни банкар и примаоци српских поклада били су, уз саму дубровачку државу, и локални племићи и богаташи. Међу њима, именима се истичу: Блаж Кабужић, Марин Градић, Мартол Соркочевић, Тола Делафота, Никша де Баша, Рушко Тудровић, Алојз Жуњевић, Дамјан Ђорђевић, и Добрушко Латинчић.

Депозити положени код ових приватних лица неповратно су изгубљени, али они код саме државне управе Дубровачке републике, у већем случају су сачувани. Најзначајнији поклад су оставили краљ Владислав и Вук Бранковић. Вуков поклад је извучен од стране његовог сина Ђурђа, а поклад краља Владислава је остао у Дубровнику током много векова и неки његови делови спомињу се и у XIX веку. Депозит породице краља Владислава био је смештен у пет ковчега, и по попису из градског дубровачког архива садржавао је: две платнене завесе извезене свилом, памучну завесу као заклон од сунца, 122 сребрна тањира, 20 сребрних здела, 14 комада златног посуђа, црвено-плаву ратну заставу, три женске златом украшене кошуље, 10 краљевских хаљина и 8 краљевских знамења. Ратна заставка краља Владислава, израђена у црвено-плавој боји, спомиње се још 1867. године и поуздано се зна да се још налази у Дубровнику, а друга његова заставка која се не помиње у покладу иако се тамо налазила, служила је као црквена заставка 1880. године у сеоској цркви у сремском селу Моровићу. На тој застави, насликан је на једној страни Архангел Михаило, а на другој Христос, Свети Димитрије, и сунце, са српским натписом где се помиње црква краља Уроша, Свете Тројице у Црној Гори и град Призрен. Судбина других делова Владислављеве покладе није поуздано утврђена, али се неки делови појављују у дубровачком музеју, додуше, са легендом да припадају неком другом владару или историјској личности.

МАНАСТИРСКО НАСЕЉЕ МИЛЕШЕВЕ КРОЗ ИСТОРИЈУ

Православни манастири су одувек били кошнице. Кошнице словесних бољољубивих њелица које у двију за небеским не остављају земаљско њудољубље, у њему самом чак ѡроналазећи клицу уздицања. Зајмо и манастирске зираде личе на њеличне саће. Ђелија се надовезује на ѡелију, ничу једна на друјој и једна крај друје без некој уишврћеној рега, а ойетѝ на крају све бива блајообразно и дивимо се складношћѝ ѡрађевине. За монаха је манастир центар васионе. Он је-јасле у којима се рађа, колевка у којој се ѡвија, дрво ѡод којим сеги и са која му ѡада јабука у крило. Од ѡој исјој дрвеша он ѡрави и крсѝ на коме ће биѝти расјетѝ. У манастиру монаси оѝиљиво доживљавају ѡајну Васкрсења. Васкрсење је мерило којим се у монашком животѝу све мери-оно улази у сваку ѡору животѝа и собом је освеђује: ѡрадњу и садњу, излазак сунца и ѡоздрав ѡри сусретѝу. Гледаѝти манастирске ѡрађевине, а не видеѝти у њима уѝисану ѡајну Васкрсења, значи не видеѝти их уоѝишће. Поѡрузивши се у ѡу ѡајну, монах и сваки човек, може осеѝишћѝи и у шуму лишћа и у црквѝу ѡѝишћѝи, да је смртѝ ѡбеђена.

СРЕДЊИ ВЕК

О манастирском насељу Милешеве као и његовом мењању кроз историју опширну студију написала је Светлана Поповић. Манастир Милешева је утемељен у почетку XIII века на релативно равном платоу, на ушћу реке Косањанке у Милешеву. Окружен је брдима, од којих се највише истичу стрме литице каменитог Титеровца са североисточне стране. Манастирско насеље је имало неправилан полигоналан облик, углавном условљен близином речних корита. Насеље је обликовано по узору на остале српске средњовековне манастире, код којих се увек главна црква налазила у средишту, окружена спољним каменим зидовима, уз које су биле у низу манастирске грађевине - трпезарија, ѡелије за становање, зграда управе, кухиња, пекара, радионице, оставе и друго. У рушењима и разарањима, обновама и поправкама током своје дуге историје, манастир Милешева је дочекао XX столеће само са једном очуваном средњовековном грађевином - црквом Вазнесења - док су остаци осталих зграда били скривени великим земљаним наносима. Тек је археолошким истраживањима од 1980. године почело систематско откривање некадашњих манастирских зграда и бедема. До данас је откривено више од половине средњовековног манастира,

а ископани грађевински остаци пружају сложену слику насеља које се развијало и градило од XIII до XIX века. Фрагментарно сачувани грађевински остаци из XIII века откривени су на целокупном простору манастира.

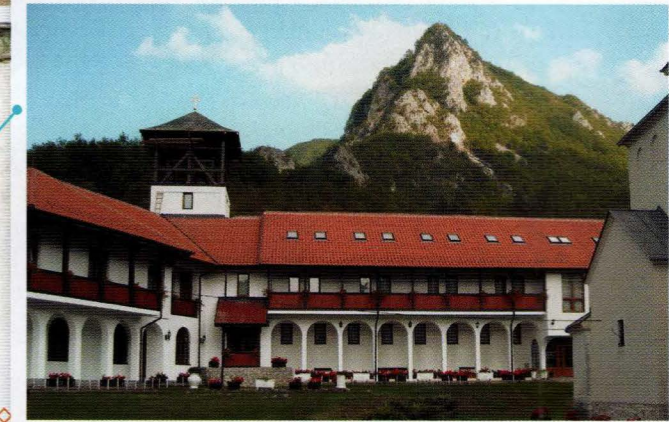
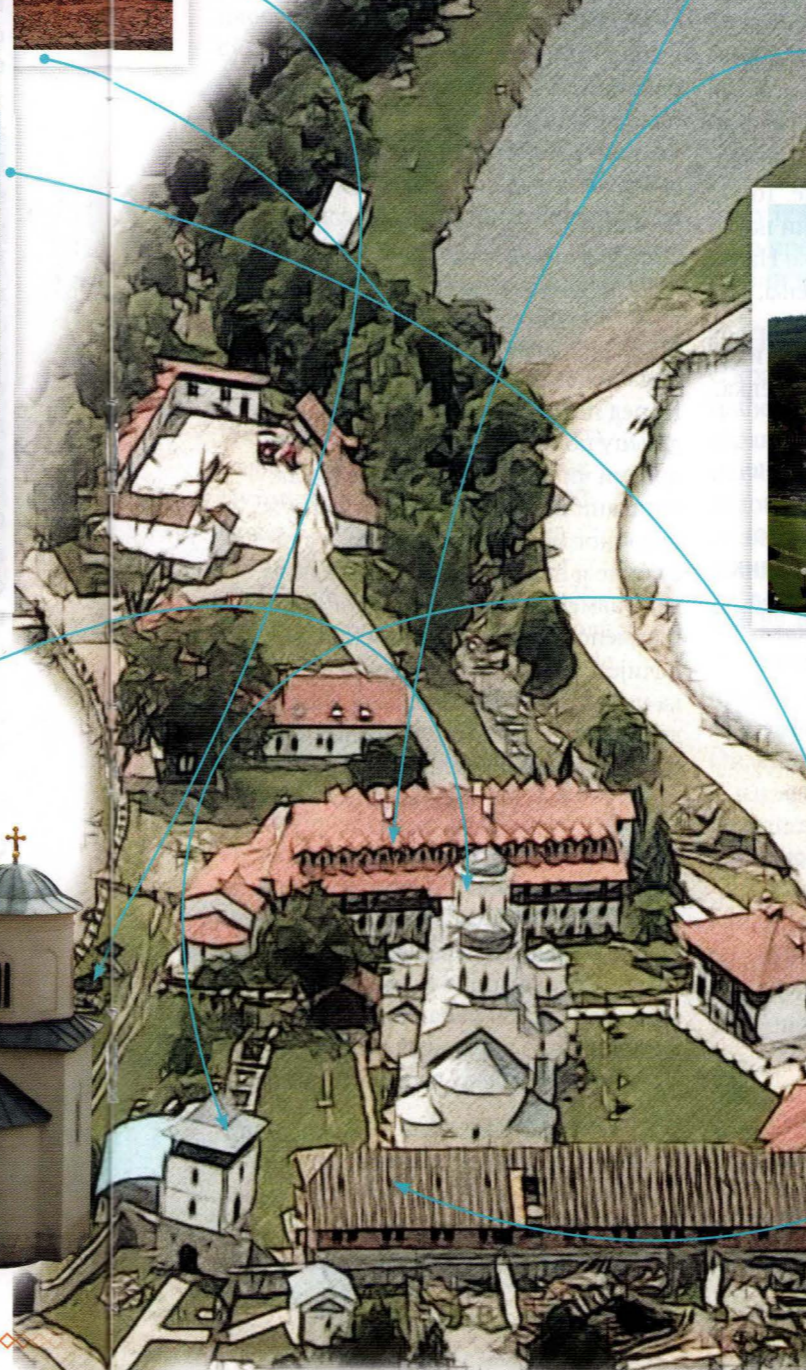
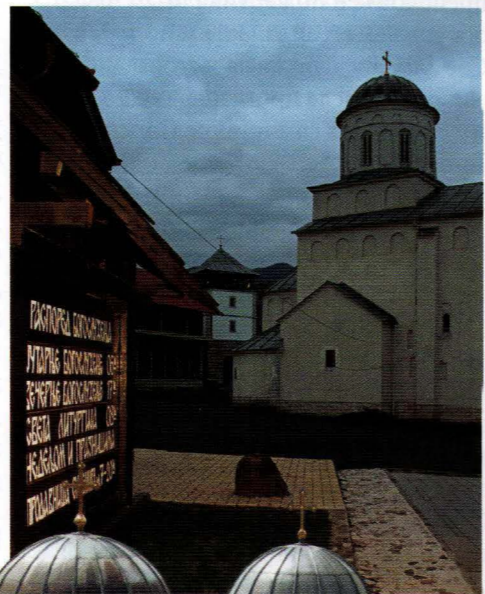
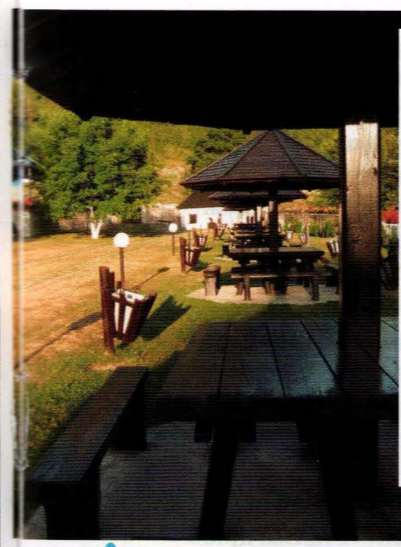
ТРПЕЗАРИЈА

Насеље је било ограђено каменим зидом. На западној страни налазила се пространа трпезарија, као што је било уобичајено. Њени остаци пронађени су испод пода у конаку изграђеном у XIX веку. Откривени су источни спољни зид тог здања и делови пода од ружичастог камена истога типа и обраде као у цркви.

УЛАЗ У МАНАСТИР

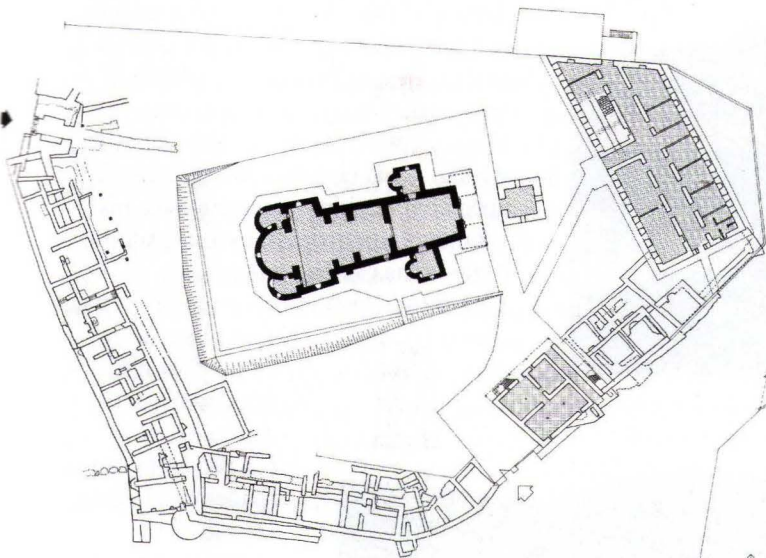
Претпоставља се да је главни улаз у манастир првобитно био негде на западној страни насеља, као и у другим средњовековним манастирима у Србији, на шта указују остаци зграда и њихова просторна диспозиција и положај пута којим се у то време прилазило манастиру. Данашњи

пут и улаз на северној страни су из новијег доба (XIX и XX век). Средњовековни пут је ишао левом обалом Милешевке, док је монашко насеље било утемељено на њеној



десној обали. Због тога му се једино могло прићи с јужне стране, преко моста. Садашњи мост источно од манастира такође је скорашњи, постављен на месту дрвеног моста из XIX века. Пошто се у српским средњовековним манастирима, по усвојеној просторној иконографији, главни улаз морао налазити у западном делу насеља, наспрам улаза

у цркву, може се са сигурношћу претпоставити да су се и у Милешеву улазна грађевина и мост, који је до ње водио у средњем веку, налазили на југозападном делу манастира, између трпезарије и зграда уз јужни обимни зид. На жалост, бројне поплаве река рушиле су током дуге историје спољне манастирске зидове, а једна од великих поплава с краја XIX столећа однела је готово целу јужну страну монашког насеља. Тада су, заједно с млађим објектима, настрадали и остаци средњовековних зграда, а међу њима и главна улазна грађевина.



Основе манастира Милешеве

северни и северозападни део насеља. Обалоутврда је била сазидана од камена, са косом ескарпом која се спуштала као одбојник до корита реке.

Терен и корито Косаћанке били су друкчији него данас. Река је протицала знатно ближе

манастиру, а земљиште, данас равно на северној

страни, стрмо се спуштало образујући речну обалу. Обалоутврда се, изгледа, протезала и дуж западне стране. То показују њени остаци откривени на северозападном углу манастира. На основу таквог просторног решења, смело би се претпоставити да су слични зидови бранили манастир и са јужне стране, где протиче Милешевка.

У великом разарању манастира, у време турског продора 1459. године, страдали су спољни бедеми, а тада је била порушена и кула на северној страни. Највећи део средњовековних зграда уништила су ратна разарања, а још много више млађе преправке и обнове. Зато нема много података о изгледу неких од најстаријих грађевина - кухиње, пекаре, ћелија, игуманске и ктиторске резиденције. Археолошким ископавањима је утврђено да су се уз стамбене просторе, на одговарајућим местима, налазили нужници. Један од њих је откривен на северозападном спољашњем зиду. Његов одводни канал је био усмерен у правцу реке Косаћанке.

ПОСТРЕДЊОВЕКОВНО РАЗДОБЉЕ

У XV и XVI, а нарочито у првој половини XVII века манастир је у већој мери био обнављан. Нове зграде нису следиле средњовековне темеље и зидове, тако да је делимично

измењена старија просторна диспозиција насеља. Манастир је проширен на источној страни и зашао је у падине Титеровца. Из те млађе епохе сачувао се и највећи број зграда, а оне се пружају дуж источног и северног обимног зида.

МОНАШКЕ ЋЕЛИЈЕ

Најбоље су се очувале монашке ћелије и оставе. Било је примењено типско архитектонско решење, где се једна просторна јединица узастопно понављала. Таква јединица је садржала две ћелије раздвојене ходником и окренуте према цркви, а уз њих, са друге стране, протезала се целом дужином просторија у којој је била остава, а можда и радионица. Монашке ћелије су биле правоугаоне основе. У њих се улазило из централног ходника кроз врата на подужном, а код неких и на попречном зиду. Свака ћелија се загревала помоћу пећи од керамичких лончића утопљених у глинено везиво. Пећи су се ложиле из велике просторије иза ћелија, која је такође била повезана вратима са ходником. Поред пећи, ћелија је имала кревет, дрвену полицу за чување ствари и дрвени чивилук за одлагање одела. Описани низ ћелија се налазио дуж источног манастирског зида, а сличне су биле и ћелије на северозападном делу између данашњег „малог конака“ и каменог конака из XIX века. Све ћелије су имале прозоре окренуте ка цркви, а испред њих се протезао дрвени трем. Постоља дрвених стубова трема су делимично сачувана.

КАПЕЛА

Просторија на северном углу, обновљена крајем XV века, у овом периоду је поново преправљана. Она је знатно смањена и у делу уз северну оgradu била је образована мања капела. Тај параклис је био живописан, о чему сведоче фрагменти фресака пронађени на њеном поду.

У XVII веку (1623), велика поплава је разорила северне делове манастирског насеља. Тада је река Косаћанка однела игуменарију, болницу и пет двокровних ћелија. На

УЛАЗ КА МОНАСТИРСКОМ ИМАЊУ

На југоисточном делу насеља откривен је још један улаз. Он је водио ка манастирском имању, економским зградама и воденицама, које су се вероватно налазиле на падинама уз реку, источно од Милешеве. Био је у склопу четвртасте куле, јаких зидова. На том месту се улазило у манастир током целог његовог постојања.

Средњовековна здања била су издужених правоугаоних основа, приљубљена уза зидове, а она на источној и северној страни насеља имала су тремове. У једној од просторија на источној страни пронађен је и дашчани под, а у зидовима су се сачувале две нише, у које су одлагани предмети или стављане ујне лампе или неки други извори светлости.

ПОЛУКРУЖНА КУЛА

Изгледа врло рано, можда половином XIII столећа, спољни манастирски зид са северне стране био је порушен, али и убрзо обновљен додавањем још једног бедема уз његово лице. На том новом спољном зиду била је изграђена и полукружна кула на североисточном углу. Зид је служио и као одбрамбени бедем - обалоутврда - од реке Косаћанке, која је још од средњег века поплавама угрожавала

основу тога може се претпоставити да су се ове грађевине налазиле са северне стране цркве. Грађевине су биле сазидане од ломљеног камена. Имале су приземља без укопаних подрума, а на појединим деловима и спрат изнад приземља. Унутрашњи зидови просторија били су омалтерисани и окречени, а поједине одаје украшене и сликаном декорацијом. На једном делу ходника између ћелија сачувана је црвена сликана бордура којом су била оперважена врата. Подови су били од малтера, добро углачани, а неки ходници између ћелија поплочани рустично обрађеним каменим плочама. Сачувани оквири прозора су од камена, а отвори су били правоугаони, осим у параклису на северној страни, где је унутрашња шупљина прозора била лучно засведена.

Гледајући у целини, монашко насеље је у XVI и XVII веку било добро грађено, снабдевено пећима, водоводом, чесмама, нужницима и каналима за отпадане воде, што указује на висок животни стандард у њему.

Није извесно колико је калуђера живело у Милешеву у то време. Путописци помињу од 50 до 80 монаха, што би, с обзиром на величину и број откривених грађевина, могло бити тачно. У време аустријско-турских ратова и великих сеоба ни Милешева није била поштеђена. Археолошким истраживањима је потврђено велико страдање манастира, кад је у пожару огромних размера изгорела и већина манастирских зграда. Монаси су се у то доба похара повукли из Милешеве тражећи сигурније уточиште, а манастир, запустео крајем XVIII века, поново је обновљен тек средином XIX stoleћа.

19 ВЕК

МАЛИ КОНАК

Средином XIX века, кад је почела обнова цркве, сазидане су и нове манастирске зграде. Тада је саграђен „мали конак“ северно од цркве. Зграда правоугаоне основе садржи

каменом зидан полуукопан подрум, односно приземље и два спрата. Целом дужином конака на другом спрату протеже се дрвени трем окренут према цркви. Зграда је покривена четвороводним кровом од ћерамиде. Изузетно добро урађени профилисани дрвени детаљи оградe на трему или дрвене прозорске решетке указују да су здање подигли добри градитељи. Мали конак представља значајно архитектонско сведочанство локалног градитељства из XIX stoleћа.

ГЛАВНИ МИЛШЕВСКИ КОНАК

На западној страни сазидана је 1884. још једна зграда - простран конак, са приземљем, спратом и укопаним подрумом у јужном делу. Та грађевина невеликих архитектонских вредности страдала је убрзо у великој поплави крајем XIX века, кад је река однела њену јужну страну. Касније више пута преправљана, и данас служи као главни манастирски конак.

ВОДЕНИЦА

С краја XIX stoleћа потичу још две грађевине: воденица на источној страни насеља уз Милешевку и стара манастирска стаја, изван обимних зидова, северно од манастира. Обе су зидане каменом, а покривене шиндром.

ДРВЕНИ МОСТ

Уз воденицу је био изграђен дрвени мост изузетне конструкције. Он је порушен, али му је изглед забележен на једној старој фотографији.

КАМЕНИ ЗВОНИК

Испред цркве је 1911. године саграђен тежак камени звоник. Његова архитектура, као и невешто изабрано место, указују на добронамерне градитеље и ктиторе малих стваралачких могућности.

ПРЕДМЕТИ ЗА СВАКОДНЕВНУ УПОТРЕБУ НАЂЕНИ ПРИЛИКОМ АРХЕОЛОШКИХ ИСКОПАВАЊА

У току археолошких ископавања Милешеве налажени су многи предмети за свакодневну употребу. Уломци грнчарских производа коришћених за припремање и чување хране, трпезна керамика и посуде за воду и уље припадају дугом временском распону од XIII до XIX века. То су свакодневни, једноставни кухињски лонци, зделе и црепуље, рађени на ручном или ножном витлу, и различите луксузно рађене керамичке посуде, од којих су неке стигле у Милешеву из приморских крајева, Млетака и Цариграда. Посебну пажњу заслужују стаклене чаше, изузетне израде, највероватније с краја XIV stoleћа. Бројни су предмети од метала, коришћени за окове врата и прозора, као и неколико примерака железних прозорских решетака које потичу из XVII века. Готово у свим просторијама, у срушеном грађевинском материјалу, налажени су железни ковани ексери, кованице, разних величина, који су служили за прикивање дрвених греда или за спајање разних елемената од дрвета. Нађено је доста брава, кључева, звекира, као и керамичких глеђосаних лончића за зидање пећи. Налази наведених предмета такође указују да се у Милешеву непрекидно живело од XIII до XVIII stoleћа.

Мосић преко Милешевке



АРХИТЕКТУРА ЦРКВЕ ВАЗНЕСЕЊА ХРИСТОВОГ МАНАСТИРА МИЛШЕВЕ

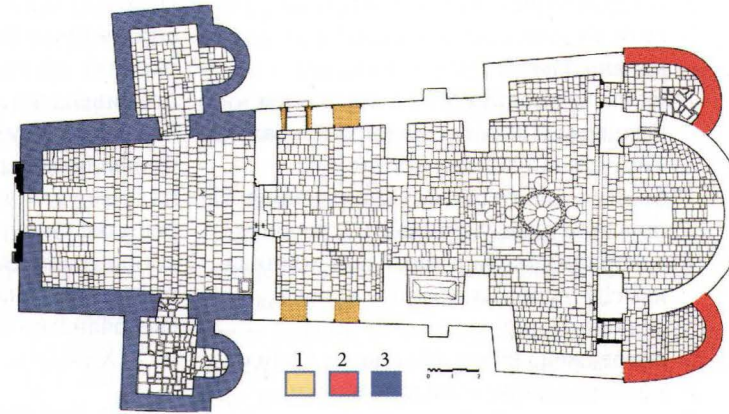
Под утицајем култа Светог Саве Милешева је, као његова гробна црква, била подстрек за враћање на старе рашке узоре, при изградњи црква у сливу Дрине у доба Косача, а посредно и касније на ширем подручју, све до XVII века. Архитектура милешевске цркве није у потпуности разјашњена. Истраживања из последњих година донела су много нових података, али су неке појединости остале непознате.

Главна црква манастира Милешева припада, по архитектонским обележјима, другом, зромом раздобљу монументалне архитектуре у Рашкој, који почиње изградњом Жиче. Градитељски програм утврђен у жичкој цркви, настојањем Светог Саве, био је основа за обликовање српских православних храмова кроз цео XIII век.

Српска сакрална архитектура, стварана на граници између Византије и Запада, показивала је, од почетка свог развоја, утицаје обе ове културе. Просторни распоред заснован је био на решењима византијских црква, а спољни облици имали су елементе својствене

романичком градитељству. У таквом споју, обогаћеном домаћом традицијом и прилагођеном потребама установљеног богослужења, настала је и развијала се архитектура посебних

обележја позната у науци као "рашки стил". Градитељи су најчешће довођени са Запада, из јадранских



Основа цркве са погледом на њочник (1. доградње ире сликања фресака; 2. дозидана спољња припраша; 3. обновљени делови у XIX веку)

области, где је био устаљен романички начин зидања и украшавања, ослоњен на градитељство Апулије и северне Италије, с којима је ово подручје имало сталне везе. Тако је и Владислав изградњу своје задужбине, милешевске цркве, поверио мајсторима из западних крајева. Њима нису била блиска решења рашких куполних црква, тако да су са тешкоћом, и извесним неправилностима, остварили задати програм. Неке појединости дозвољавају претпоставку да је црква подигнута на темељима старије сакралне грађевине.

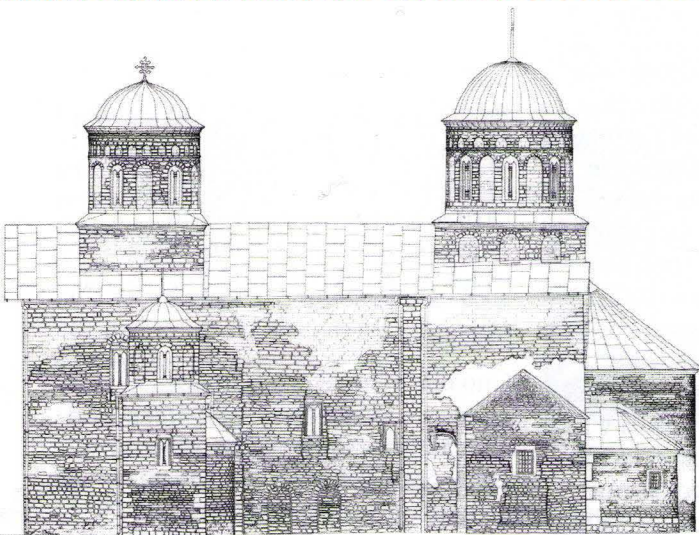
Милешевски храм је првобитно био обликован као једнокуполна једнобродна грађевина. Просторним распоредом приближила се Спасовој цркви у Жичи, али јој недостаје источни травеј, уобичајен у црквама тога типа. Састојала се од припрате, наоса са две певнице, и олтарског простора. Неку годину касније, дозидана је на западној страни велика спољна припраша са два капелама.

БРОД ЦРКВЕ

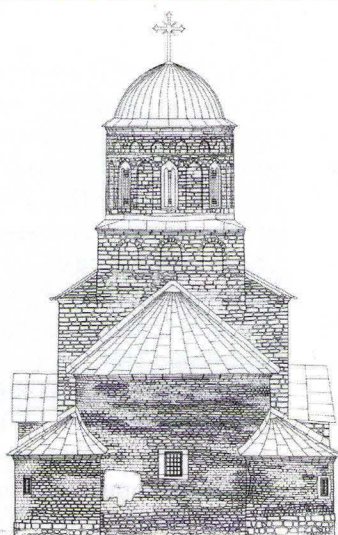
Источни део цркве има велику полукружну апсиду и две мање, додате уз њене бокове. Ова два



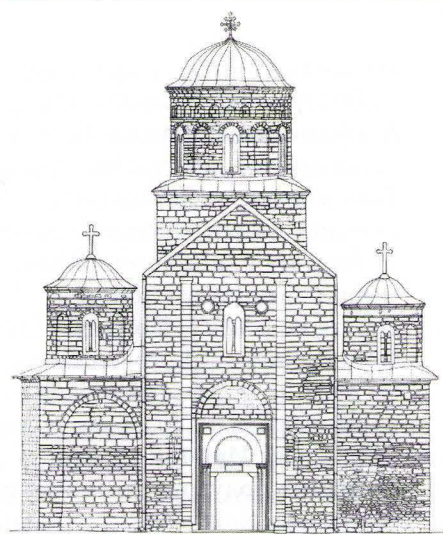
1. Олтар
2. Брод цркве
3. Унутрашња припраша
4. Спољња припраша
5. Капеле



Јужна фасада без малтера, пре конзервативских радова, сјање 1990. године



Источна фасада без малтера, сјање 1990. године



Западна фасада без малтера, сјање 1990. године

бочна одељења - проскомидија и ђаконикон - као и горњи део средње апсиде, добили су данашњи облик у обнови 1863. године. Између апсиде и наоса, уместо источног травеја, можда је постојао посебан лук, о чему сведоче узани камени венци, сачувани на оба краја апсиде, са којих је лук почињао. Облик тога лука и његова првобитна висина нису за сада познати, јер унутрашња површина зидова још није испитана. Наос чине правоугаони поткуполни простор и узани западни травеј, међусобно одвојени двама јаким пиластрима. Куполну конструкцију носе по један попречни лук на источној и западној страни и по два прислоњена лука на северу и југу. Прислоњени лукови су удвојени да би се из правоугаоне дошло до квадратне основе, над којом је изграђен кружни тамбур с куполом. Сви лукови су преломљени у темену, као и у највећем броју рашких цркава,

а у њиховим ослонцима налазе се узани камени венци. Простор је био осветљен са осам прозора на тамбуру куполе и по једним узаним прозором на подужним зидовима травеја. Купола, тамбур и део сводова обновљени су у XIX веку.

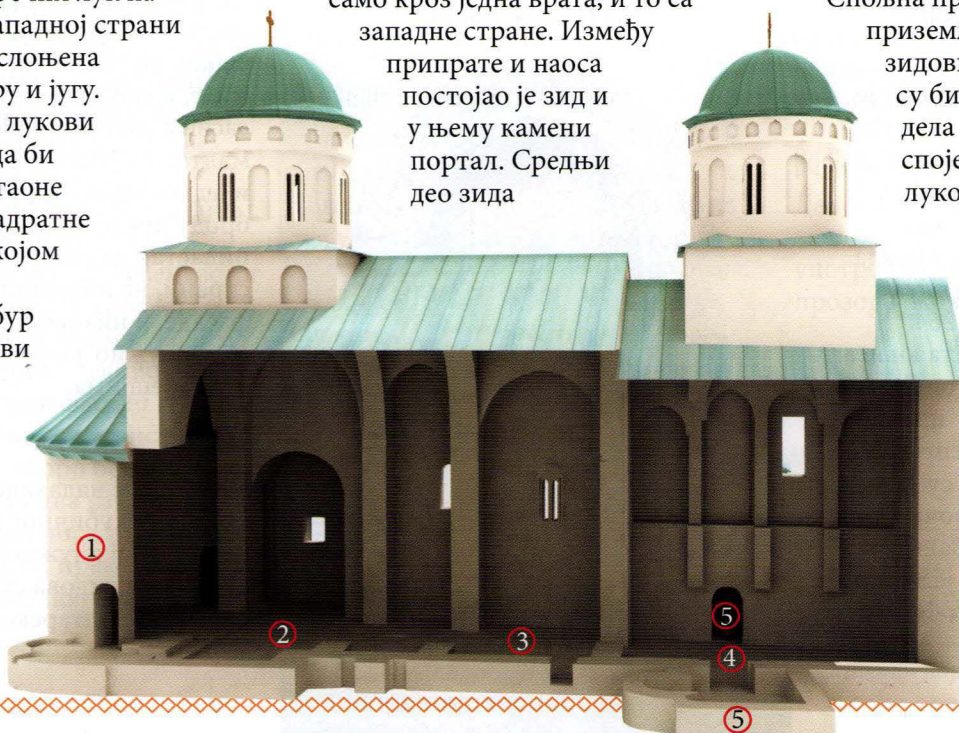
УНУТРАШЊА ПРИПРАТА

Стара припрата је првобитно била замишљена као полуотворен трем, са по два пролаза на северној и јужној страни, а на западној су, можда, била и три отвора. Ови отвори су зазидани пре сликања фресака, тако да се у цркву, када је била завршена, улазило само кроз једна врата, и то са западне стране. Између припрате и наоса постојао је зид и у њему камени портал. Средњи део зида

се срушио, вероватно у XVIII - XIX веку, и није обнављан 1863. године, већ су његови крајеви обликовани као пиластри и изнад њих је изграђен високи лук. Тако је припрата постала део наоса. Недавно су рестаурисани делови тога зида и портала. У бочним зидовима налазио се по један узани прозор, а, можда, у горњем делу, још по један, већи. На западном зиду постојао је веома велики прозор, који је касније зазидан и претворен у нишу, кад је дозидана спољна припрата.

СПОЉНА ПРИПРАТА

Спољна припрата је имала приземље и спрат. Подужни зидови приземља првобитно су били подељени на четири дела помоћу пиластера спојених полукружним луковима. Испод њих, све до пода, налазиле су се плитке нише. Пре сликања фресака нише су зазидане. Над приземљем су били изграђени полуобличасти свод и три попречна лука. Јаке греде преко свода носиле су под спрата. Свод је сачуван само на источној страни.



На западном зиду, у приземљу, с обе стране улаза, постојала су два једноделна прозора. Они су зазидани пре осликавања припрате. Тако је добијен мрачан простор, сличан крипти, вероватно да би ту била гробница Светог Саве. Велики јединствен простор спрата подељен је у горњој зони сводном конструкцијом по дужини на три травеја, од којих је средњи двоструко дужи од крајњих. Ивични травеји су засведени подужно постављеним сводовима, који леже на луковима прислоњеним уз бочне зидове. У средњем травеју, са бочних страна, по четири прислоњена лука, степенасто уздигнута један изнад другог, своде основу на облик приближан квадрату. Куполна конструкција изнад лукова настала је 1863-1868. године. Није познато да ли је, по првобитном решењу, на овом месту стајала купола или крстасти свод, можда и са ребрима, као у Радосављевој припрати у Студеници, која је настала приближно у исто време. Тамо је примењен сличан систем степенасто уздигнутих прислоњених лукова ослоњених на конзоле, а на њима су стајала два крстаста свода са ребрима. Могуће је да су обе грађевине извели исти мајстори.

ПИСАРНИЦА НА СПРАТУ СПОЉНЕ ПРИПРАТЕ

Није поуздано утврђено чему је служио спрат припрате. Могуће је да је и мењао намену. Има мишљења да је био предвиђен за потребе Светог Саве, као што је то случај у Жичи. Можда је коришћен за скрипторијум. У препису Пролога из 1264. године наведено је да је та књига написана „у храму Светог Спаса”. Најпогоднији простор у цркви за ову делатност био је спрат припрате. Осветљавала су га два велика прозора на бочним зидовима, који су допирали до пода, а вероватно и још један на западу. У источни зид, међутим,

била је уклесана овална ниша, која је такође почињала од пода, али се не може установити када је она обликована. Тај део спрата био је олтарски простор. Иконостас је стајао испод источног попречног лука, на коме се сачувао траг даске на коју је био прикачен низ икона. Из тога се може закључити да је спрат спољне припрате служио као капела, ако не од почетка, онда сигурно од XVI века. Обновом у XIX столећу бочни прозори су сужени и подпрозорници су постављени на већу висину, а цео западни зид и прозор у њему су президани. Олтарска ниша је тада скраћена и проширена.

КАПЕЛЕ

Капеле уз бочне стране припрате су мали правоугаони простори са истакнутим апсидама на источној страни, полукружним споља и изнутра. Крајем XIX века президане су готово у целини, у произвољним облицима, конструкцији и висини. Мајсторима је за узор послужила Жича, тако да су изграђене с куполама и конструкцијом која их носи. Првобитне капеле су биле ниже, са сводовима преломљеним у врху и управним на подужне зидове спољне припрате. Биле су покривене двосливним крововима.

*Северни портал на улазу у стари припрати
(из 1863/68. године)*



КУПЕ

Уз западне углове припрате нађени су остаци двеју кула. Истражене су само делимично, досадашња сазнања нису дала довољно података на основу којих би се утврдило време њиховог настанка.

КУПОЛА

Спољне облике старе цркве одликује висок брод, покривен двосливним кровом. На источном крају брода уздиже се купола на округлом тамбуру. Куполна конструкција увучена је у односу на раван подужних зидова. Први пут у рашкој архитектури коцкасто постоље куполе не наставља се на бочне зидове цркве, већ је уже од брода. У готово свим храмовима изграђеним после милешевског прихваћен је тај систем обликовања. Тамбури и куполе су обновљени 1863. године, а вероватно су постојали подаци о изворном распореду отвора и ниша. Осам простора и исто толико ниша између њих тада је завршено у облику поврнутих лукова у духу исламске архитектуре, како је било уобичајено у последњим столећима турске владавине у Србији. Стара купола, прозори и нише, сигурно су били нижи, а полукружни лукови једноставни.

Црква и спољна припрата зидане су од узаних блокова лаког, шупљикавог камена, сите, и споља омалтерисане сасвим светлим жућкастим малтером. Фасаде су биле мирне и једноставне. Једини украси на броду цркве били су по један пиластар на северној и јужној страни, на половини дужине фасаде, и низови плитких, полукружно завршених ниша у подстрешјима.

НИШЕ

Нише су се налазиле на трима странама кубичног постоља, на северној и јужној страни подужних зидова старијег дела цркве и на олтарској апсиди.

Подаци о овим нишама налазе се на моделу цркве, који је насликан у руци краља Владислава на северном зиду старе припрате. Како су горњи делови зидова цркве у ранијим поправкама презиђивани, овај украс није сачуван у првобитном облику. Нише на кубичном постољу президане су 1863, а оне на броду обличене су 1993. године.

При пројектовању цркве и одређивању међусобних односа њених делова, мајстори су се служили геометријском схемом заснованом на квадрату, чија је страница једнака пречнику куполе. Делови овог квадрата, који се из њега могу добити геометријским путем, служили су за размаравање грађевине приликом зидања. Са унутрашње стране, дужина брода старијег дела цркве иста је као и њена укупна ширина, а споља је дужина брода једнака висини цркве.

ПОРТАЛИ

Од старих портала и прозора милешевске цркве мало је сачувано. Преостала су два првобитна портала на улазима у капеле и велики део западног, кроз који се улазило у старији део цркве. Сви остали су из XIX века. Портали су од тамног црвеног камена, засведени полукружним луковима српастог чела. Такав облик је чест у црквама у Апулији и Приморју. Праг и довратници портала који је стајао у зиду између старе припрате и наоса били су употребљени у XIX веку за попличавање цркве, а 1994. године враћени су на првобитна места. Сви унутрашњи оквири портала били су, као и плочник, исклесани од црвенкастог камена, једноставних профила и засведени полукружним луковима, без водоравне греде. Једино је портал на западној фасади спољне припрате био богатији и исклесан од светлосивог, скоро белог камена. Украшавала су га два камена лава, који су на леђима носили округле стубове, на које се, преко капитела, свакако ослањала полукружна



Зайадни йоршал сїаријей дела цркве

архиволта. Сачувани су један лав, једна стопа и део стуба.

ПРОЗОРИ

Сви прозори цркве преправљени су у XIX веку. Тада су добили нове оквири од пешчара, а неки од њих су и стављени на већу висину. Првобитни изглед прозора ниже зоне познат је на основу оних који су били зазидани још у XIII веку. На подужним зидовима западног травеја била су зазидана по два прозора са обе стране још у току градње, а изнад њих још по један пре сликања фресака. Тако су остали сачувани и показују да су били једноделни, узани и са оквиром од сиге од које су и зидови.

Прозори спољне припрате вероватно су били двојни, можда обрађени у племенитом камену. Сачувани део мермерног капитела могао је бити с једног од њих.

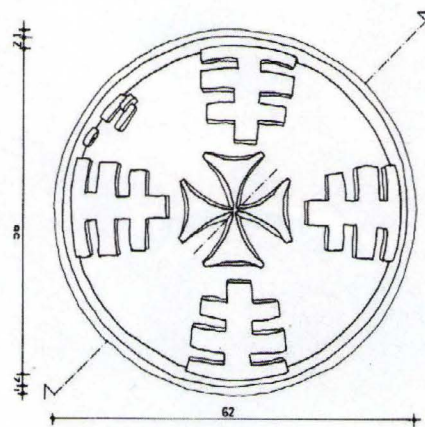
УЛОЖИ КАРМЕННИХ ГРОБНИЦА

Главна црква манастира Милешеве је породична гробница краља Владислава. Било је предвиђено да се у њој сахрани он као ктитор, и његова супруга краљица Белослава. Краљев саркофаг је стајао уз јужни зид наоса, испод његовог ктиторског портрета, а краљичин уз јужни зид припрате. Зидане гробнице налазиле су се испред саркофага. Оба саркофага била су исклесана од црвенкастог камена са белим жилама, и украшена уз ивице профилисаним тракама. Од њих су сачувани делови на основу којих се могу обновити.

Камени одломци светлосиве боје и дубоких профила, нађени у току археолошких ископавања, можда су припадали постољу за ђивот, или гробном обележју Светог Саве, које је стајало највероватније у спољној припрати.

ОЛТАРСКА ПРЕГРАДА

Олтарски простор цркве био је одвојен од наоса ниском олтарском преградом од камена. Она није сачувана, чак ниједан њен део до сада није пронађен. Данас се на том месту налази висок дрвени иконостас, постављен почетком XX века.



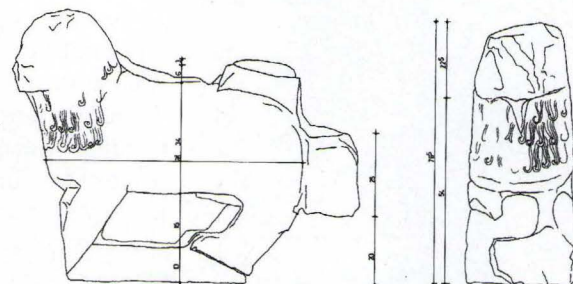
Црїеж йоклојца йосуде за освећену воду

ПОСУДА ЗА ОСВЕЋЕНУ ВОДУ

У цркви је стајала и посуда за освећену воду. Била је исклесана од црвенкастог камена и од ње су преостали постоље и поклопац у облику полулопте, украшене са четири двострука крста.

КАМЕНИ СВЕЋЊАЦИ

Део једног од камених свећњака, каквих је морало бити неколико, употребљен је као стуб у северном прозору спољне припрате.



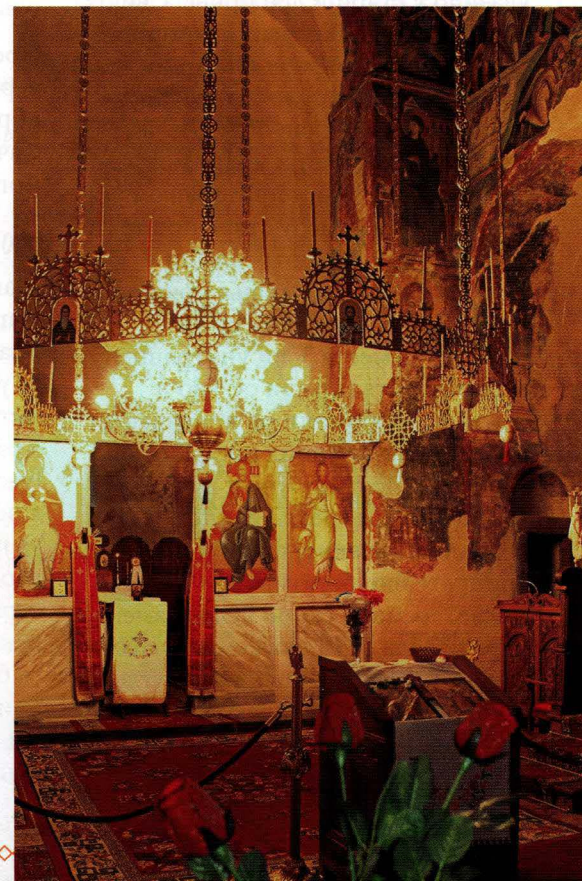
Црїеж фигуру лава са йрвобийној зайадној йоршала сїольне йрїрїаїе

ЖИВОПИС

“Лейоша и раскош студијских фресака, а његово ауторитетно Студијце као маузолеја првој српској светици, уиштели су, колико и оштрије ириликe на бившем подручју Византије, на то да српски краљеви током 13. века иледају Студијцу као велики узор. Нови стил у Србији добио је снажан подстицај с доласком цариградских сликара у Жичу, око 1220. године, у време када се она довршавала као катедрална црква аутокефалној српској архиепископији. Сава, који је изборио нов стил српској цркви, и први сео на њен престол, као дугогодишњи светиорски монах, добро је познавао уметничке ириликe, иако га је увек изабирао најбоље међу грчким сликарима за српске задужбине. Његовом заслугом довео их је и краљ Владислав, када је, око 1225, живописао манастир Милешеву, припремајући га за свој и Савин маузолеј. Грчки сликари, највероватније из Солуна, иренели су у Милешеву, у фреско-технику, стил сликарства какав се неовао у мозаичким радионицама града Св. Димитрија. Он вишеуруко подсећа на солунско сликарство из његових стarih и уледних светилишта, каква су биле цркве Св. Димитрија и Св. Ђорђа. На позадинама фресака, у наосу подлаћеним, исцртани су мали правоугаоници као имитације мозаичких коцкица. То је било решење које су, збој својих раскошних ефеката, многи иући касније примењивали српски владари у својим задужбинама. Милешевске фигуре многи су иласичније ио изледу неи оне у Студијци и Жичи и неосредно воде коначном остваривању уметничких идеала 13. века”.

(Војислав Ђурић)

Милешевске фреске су врло високог уметничког квалитета. Сликари које је краљ Владислав позвао да живопишу цркву били су Грци, школовани у неком великом центру Византијског Царства, у Цариграду, Никеји или Солуну, где је негован рад у мозаичкој техници. Живопис у наосу и олтару настао је по жељи Светог Саве, по свему судећи пре 1228. године. У том периоду могао је ктитор манастира, Владислав Немањић, да буде представљен као млади принц, тек изникле браде и румених образа. Студијска пракса имитације мозаика настављена је и још више развијена овде у Милешеви. На златној позадини са исцртаним квадратићима урађен је дворски “жути живопис” у наосу и једна композиција изнад улаза из припрате у храм, док су фреске у олтару и припрати рађене на плавој основи без квадратића.



Интересантно је да распоред композиција Великих празника одудара од уобичајене шеме, заправо поређане су обрнутим редом, здесна налево и одоздо навише. Тако су се поједине сцене нашле на неуобичајеном месту: Причешће апостола високо под куполом (Христос у средини је једном насликан, као у Св. Софији у Охриду), Срећење на два западна пиластра и то Богородица с Богодететом и Јосиф на једном, а Симеон и Ана на другом; Благовести су као пандан Срећењу на источном пару пиластара, само што је анђеоло на левом и креће се према Богородици слева надесно, уместо обрнуто. Сцене Скидање са крста и Силазак у пакао су насликане на јужном зиду испод куполе, док је Рођење на северном зиду.

Фреске Милешеве се убрајају међу најбоља европска остварења 13. века, а од њих најпознатији је Бели Анђеоло са композиције Мирносице на гробу Христовом. Поред Белог Анђела друга ремек дела су Богородица из Благовести и Ктиторска композиција.

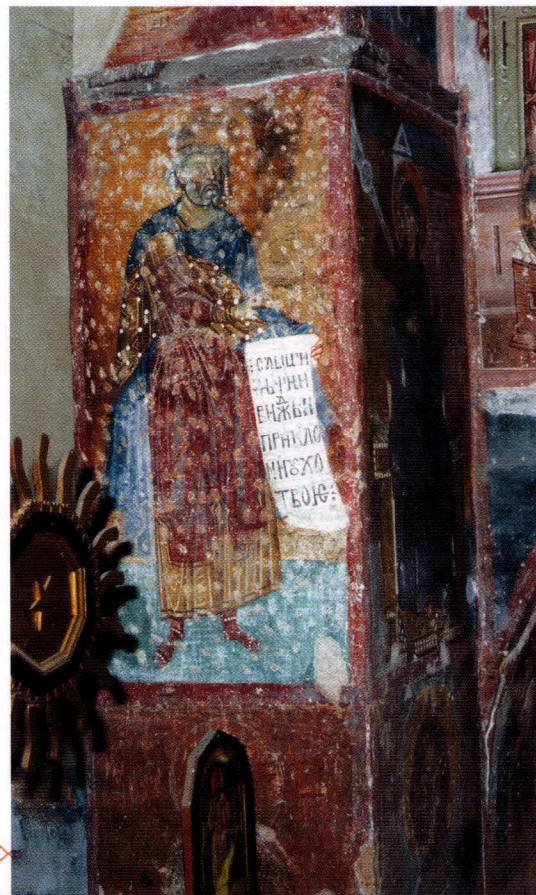
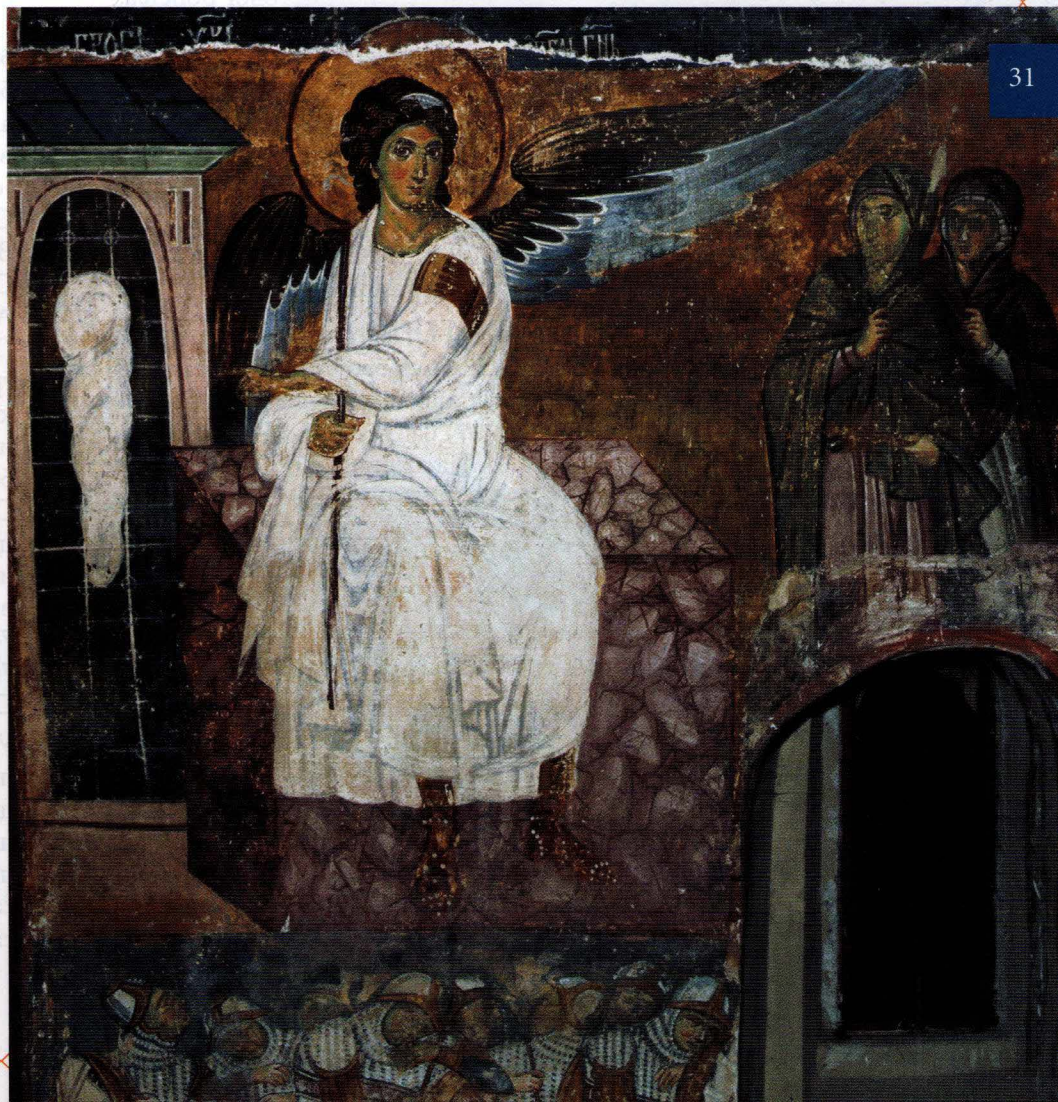
СЛИКАРИ И ПОЧОВЉЕНИ ЖИВОПИС

Сликари који су својим делима украсили Милешеву били су Грци, школовани у Цариграду, Никеји или Солуну. Необично је то што су у Милешеву неке фреске сликане, а неке рађене као да је реч о мозаицима а не о сликама. Захваљујући добром избору мајстора и одличној техници, милешевске фреске представљају уметност једне епохе. Фреске су знатно оштећене вишеструким разарањима храма у време турске власти. Данас нема живописа у куполи, на сводовима, вишим зонама грађевине, а у фрагментима је преостало у бочним просторима олтара и бочним капелама спољне припрате. Првобитне фреске оштећене су и током обнове изведене у 16. и 17. веку, али се из њих ипак може сагледати првобитни програм са распоредом

који није уобичајен у византијским црквама.

РАСПОРЕД ФРЕСАКА У МИЛЕШЕВУ: СЕВЕРНА СТРАНА

- 1) Томино неверовање, 2) Молитва на гори, 3) Св. Јевтимије, Св. Арсеније, Св. Павле Тивејски, 4) Св. Герасим, један свети монах, Св. Јован Трехин, Св. Иларион, 5) Св. Теоктист, 6) Свети монаси, 7) Краљ Владислав, краљ Радослав и краљ Стеван Првовенчани, 8) Свети Сава и Стеван Немања, 9) Апостоли у композицији Смрт Богородице, 10) Свети врач, 11) Христов улазак у Јерусалим, 12) Св. Арета, 13) Непознати светитељи, 14) Св. Никола, 15) Пророци, 16) Св. Сергије, 17) Непознати светитељ, 18) Јован Крститељ, 19) Срећење: Св. Симеон и пророчица Ана, 20) Св. Борис и Св. Глеб, 21) Теодор Тирон и Теодор Стратилат, 22) Фрагмент Преображења,





Кшииџорска композиција

23) Фрагменти Христовог рођења, 24) Непознати светитељ, 25) Св. Георгије, 26) Фрагменти композиције 40 мученика (фреска из XVII века), 27) Фрагмент Вазнесења (XVII век), 28) Вазнесење, 29) Архангел Гаврило из Благовести, 30) Богородица (XVII век преко XII века), 31) Пророци, 32) Цар Соломон, 33) Старозаветни светитељ, 34) Фигуре архијереја.

ЈУЖНА СТРАНА

35) Архијереји из композиције Поклоњење агнецу, 36) Св. Вавила, 37) Св. Герман, 38) Пророци, 39) Цар Давид, 40) Старозаветни светитељ, 41) Богородица из Благовести, 42) Христос (глава сликана у XVII веку), 43) Еванђелист (XVII век), 44) Скидање с крста, 45) Тајна вечера (XVII век), 46) Христов силазак у ад, 47) Св. Флор, 48) Св. Меркурије, 49) Св. Димитрије, 50) Фрагмент Распећа, 51) Три младића у пећи (XVII век),

52) Фрагмент непознате композиције, 53) Апостоли, 54) Фрагмент Причешћа апостола (горњи слој: Духови, XVII век), 55) Сретење, лева половина: Јосиф и Богородица са Христом, 56) Св. Стефан, 57) Пророци, 58) Св. Вакх, 59) Св. Евстатије, 60) Један Св. ратник, 61) Св. Нестор, 62) Св. Андреј, 63) Св. Ахилије, 64) Крштење (XVII век), 65) Васкрсење (Анђео на гробу), 66) Ктиторска композиција, са краљем Владиславом, 67) Апостоли из композиције Смрт Богородице, 68) Св. Стефан Нови и Св. Косма, 69) Св. Јоаникије, 70) Цар Константин и; царица Јелена, 71) Св. Јован Каливит и Св. Алепс, 72) Фигура непознатог византијског владоца, 73) Светитељи, 74) Свети монаси, 75) Јудино издајство, 76) Један свети монах, Св. Онуфрије и Св. Макарије.

У просторном и функционалном погледу милешевски храм одликују три целине: прву чини брод са олтарским простором, другу унутрашња припрата, а трећу спољашња припрата са постројењем на спрату и две капеле са стране.

БОГОРОДИЦА ИЗ БЛАГОВЕСТИ

“Данас је, код историчара уметности, помало напуштена некада врло популарна додела византијској сликарској на „владарски“ и „монашки“ стил: ако се под њим подразумевала елеганција и бојистиво боја и украса, а под другим робустне форме и сведен колорит – у наосу Милешеве постоје примери и за једно и за друго. Фигуре у Скидању с крста, нежни јестив посредовања у ктиторској композицији или трациозна фигура Богородице из Благовести скоро да антиципирају елеганцију сијенској сликарској, док сачувани фрагменти Успенја или фигуре јустиножићеља као да за предлошке имају обичне људе из народа, ојубеле тежакешамних, маслинастозелених лица. И док сликарство наоса обележава јединство ових различитости, фреске дограђене спољашње прираће несумњиво носе сасвим друшачијудух: визуелно окружење некадашње тробнице Светио Саве чинио је приказ Стирашној суда раширен у целом простору – то су јубе, скоро експресионистичке фреске. Хорови анђела на йламеној йозадини нуде својеврсно узбуђење друшачије од оној које осећамо йред Мирносицама или друшачијама старијеј дела цркве. Настале у йренуцима уздицања државе Немањина и у време дубоке кризе византијске имеријалне моћи фреске Милешеве немају мноо аналоија: шек на сликарству йнекој сйоменика

Већ у наосу истичу се значајне иконографске особености сликаног програма: најпре ктиторски портрет краљевића Владислава и с њим у вези композиција Мирносице на Христовом гробу, затим, монументална фигура Светог Стефана Првомученика, насликана изнад вероватног владарског престола, те јединствене фигуре руских светитеља Бориса и Гљеба.

У унутрашњој припрати је такође остварен занимљив иконографски програм, у коме, поред низа историјских портрета, доминирају фигуре светих монаха и пустиножитеља.

И најзад, спољашња припрата, са нарочитим архитектонским и иконографским уређењем, свакако је од почетака Милешеве добила јасно одређену намену, да постане маузолеј првог српског архиепископа.

ОЛТАР

Живопис у већем делу олтарског простора Милешеве је уништен. У апсиди, због њене мале висине, смештене су само две композиције

Солуна, Верије или Трнова, и то у фрагментима, моју се йронаћи комјактне монументалне форме, обла, једва мало овална лица са руменим образима и изразиће, обле очи концентрисана йоледа, нешто што йовори о „стилу времена“. То сликарство уздржане духовне равнотеже је, као и, мало касније, сойћанско, вероватно нешто најбоље насликано у Европи йој йренујка, што је чињеница коју, суочени са йролиферацијом слика и йризора данашњеј светиа – често йубимо из вида.” (Милеша Продановић)



Богородица са анђелима и Поклоњење Христу јагњету. Сачуван је само јужни низ чувених хришћанских литургичара, који у симболичној литургији захвалности прилазе Христу жртви, некада приказаном као дете у центру апсиде. Још шест светих архијера насликано је на источном пару пиластра. Они стоје фронтално, и

благосиљају десном руком, а у левој држе јеванђеље.

ПЕВНИЦЕ

Сликарство у певницама је веома оштећено. У своду јужне певнице биле су композиције Три Јевреја





Детаљи сцене Христовој рођења

у ужареној пећи и Покајање Давидово. Скоро дословно су поновљене на новом слоју фресака из XVI века, док се и у своду северне певнице само делимично сачувала сцена Четрдесет севастијских мученика на залеђеном језеру, такође преликана у XVI веку.

КТИТОРСКА СЛИКА У НАОСУ

На јужном зиду западног травеја наоса, у ктиторској и надгробној слици, предвођен Богородицом, принц Владислав, сетан и скрушен,

Свети Борис и Гљиб

принеси модел Милешеве Исусу Христу, који седи на раскошном престолу и држи отворено Јеванђеље. Благосиљајући десном руком, Христос услишава молбе своје мајке, Богородице, да задужбинару, којег приводи његова света мајка, буду опроштени сви греси и олакшан пут у Царство небеско.

Изнад ове сцене, на јужном зиду западног брода цркве је чувена композиција „Мироносице на Христовом гробу” са фреском

Белог анђела, који је касније постао једно од обележја Србије и Срба. Овде такође, као и на осталим портретима, видимо јасно изражене очи и миле изразе лица веома просветљеног душевног стања. На зиду је приказан анђеоло који, одевен у бело, седи на великом камену и мироносицама показује празан гроб Исуса Христа који је васкрсао. Фреска је настала у 13. веку, а у 16. је преко ње насликана друга. Било је потребно сачекати 20. век да се ова новија уклони и да бели анђеоло опет засија са зида. Фреска се одликује монументалношћу, а покрети су широки и слободни. Нема декоративности, те је бела хаљина у коју је анђеоло одевен насликана тако да превоји нису пренаглашени, те се сва пажња усмерава на мирно лице и руку анђеоло.

ЦИКЛУС ЈЕВАНЂЕЉСКИХ ПРАЗНИКА

Благовести, као први велики празник из јеванђеолоског циклуса, насликане су на источном пару пиластра, окренуте ка наосу. На североисточном је приказан арханђел Гаврило, који слеће с неба и, окренут удесно, благосиља Богородицу, доносећи јој радосну вест да ће она родити Спаситеља света. На југоисточном пиластру,



насликана је Богородица Изузетно лепо сликано Богородичино лице одаје израз благородног помирења, јер је тада осењена Духом светим што се у виду голуба спустио на њу са зраком неба, означивши и инкарнацију Христову у њеној утроби. Догађај који у хронолошком реду прати Благовести је Рођење Христово и слика се на јужној страни византијских цркава. У Милешеви је, међутим, Рођење постављено на супротној, северној страни наоса, испод поткуполног лука. Сачуван је део сцене где се види купање младенца, у средини, и делови представе Јосифа у левом, и пастира у десном делу слике. Рођењем Христа остварило се оваплоћење Бога као човека који је дошао на свет да би проживео свој људски век на земљи и, добровољно прихватајући трагично жртвовање и смрт, могао после свог васкрсења да спасе људски род од прародитељског греха. Сцене које следе, прате Христов овоземаљски живот и страдања.

КОМПОЗИЦИЈА СВЕТИХ БОРИСА И ГЉЕБА

Представе Светих Бориса и Гљеба налазе се на источној страни северозападног пиластра, изнад двојице Светих Теодора. Они заједно чине пандан огромној фигури Светог Стефана Првомученика, заштитника државе Немањића, фигури која је постављена на источну страну југозападног пиластра. Руски првомученици Борис и Гљоб су у српском фреско-сликарству представљени само једном, и то у Милешеви, где се не разликују много од њихових представа у руској уметности. Код левог светитеља читамо име Роман, а код десног Давид, што су њихова крштена имена. Оба светитеља су дата у истом ставу, држе крстове у левој руци, мачеве у десној, имају исту одећу, исту обућу и исте капе. Они су обучени у беле тунике са златним двоструким круговима у којима су златни цветови. Готово исте тунике носе у

Милешеви млади српски принчеви Радослав и Владислав. Тумачећи појаву ових светитељ у задужбини принца Владислава историчар уметности Иван Ђорђевић каже: „У „Сказанију о Борису и Гљебу” поред величања „послушности млађих према старијима, који морају бити праведни”, посебно се истиче осуда „кнежевских међусобица” и братобилачких расправа. Добро је

познато да је оно што се догодило након смрти кнеза Владимира у Русији налик ономе што се збило после смрти Симеона Немање у Рашкој. На оба места је, због братске свађе, било угрожено јединство земље. У Русији је у династичкој борби кнез Свјатополк погубио своју браћу Бориса и Гљеба. На другој страни, сукоб великог жупана Стефана и великог



Улазак у Јерусалим



кнеза Вукана у Рашкој завршио се, срећом, без већих последица, али је упозоравао на могућност сукоба у некој од следећих генерација чланова владарске куће Немањића. Имајући, управо, ово на уму, Свети Сава је стално инсистирао на братској љубави, пошто она учвршћује и јединство земље и власт породице Немањића.”

ПРИПРАТА

У припрати доминирају слике светих монаха, пустиножитеља и столпника, чијим су се непоколебљивим жртвовањем и одрицањем од благодати земаљског света, а ради достизања највишег степена у духовном усавршавању, надахњивали и следили их Симеон Немања и Свети Сава. Као већина насликаних светаца у припрати, и Немања и Сава су се одрекли владарског чина и богатства и, примивши монашки завет, богоугодним животом и чврстином вере досегли место у Царству небеском, а потомству указали на пут спасења.

СВЕТОРОДНА ПОВОРКА НЕМАЊИЋА

На северној страни припрате Милешеве су приказани сви представници династије Немањића до краља Владислава - он је насликан последњи са леве стране, са моделом своје задужбине у рукама, следећи до

њега је његов старији брат Радослав и даље њихов отац, краљ Стефан Првовенчани, са скиптром у руци. Светачке фигуре Владислављевог ујака, Светог Саве и његовог деде, Стефана Немање, чија је половина портрета уништена током обнове манастира, настављају овај ред великодостојника династије Немањић према Истоку. Сви ликови су потпуно реални, за шта су фрескописци показали велики интерес, те се ови портрети владара убрајају у њихове најверније приказе. Такође, овде је јасна намера осликавања психофизичких обележја сваког приказаног владара. Ово је прво представљање лозе Немањића на задужбини, од када је у свим каснијим задужбинама Немањића, осликавање владарске породице постало уобичајено. Окренута према лози Немањића је насликана оснивачка композиција - Богородица води краља Владислава, који у рукама држи модел своје задужбине, ка Христу.

ПОРТРЕТ СВЕТОГА САВЕ

У манастиру Милешева налази се најстарији сачувани портрет Светога Саве. За њега се поуздано зна да је сликан још за време Савиног живота. Светитељ је приказан у свечаном фронталном ставу, са свим ознакама свог архиепископског достојанства.

У левој руци држи скиптр. Око њега је опшарени бобоносак и отворени диоклитски крст. Свети Сава је у зрелом добу, зreo човек, са аристократским лицем. Лице је лице старости, са дубоким брковима, са широким подстриженом брадом - округло обриси, изражене преданости Богородици. Изражене су велике плаћу са великим плаћу поглед усмерен на браздају његовог

ЧЕЛЕНКА, ГУМЕНЦЕ

У житијима Светог Саве описан је процес његовог примања и како је Сава био приказан у српској средњовековној сликарској двема речима: његовој слици и његовој слици. Гошова сви српски сликар су са његовом сликом. Слика је минијатурирана и она је у средњовековном сликарству је његова слика сачувана је чак и у српској примања његовој слици означавала монаха Солунски бележи: је за овај светител мрису, према Доменићу који је сазнали да је није његовој слици фреспосликаристу његовој слици јасно и његовој



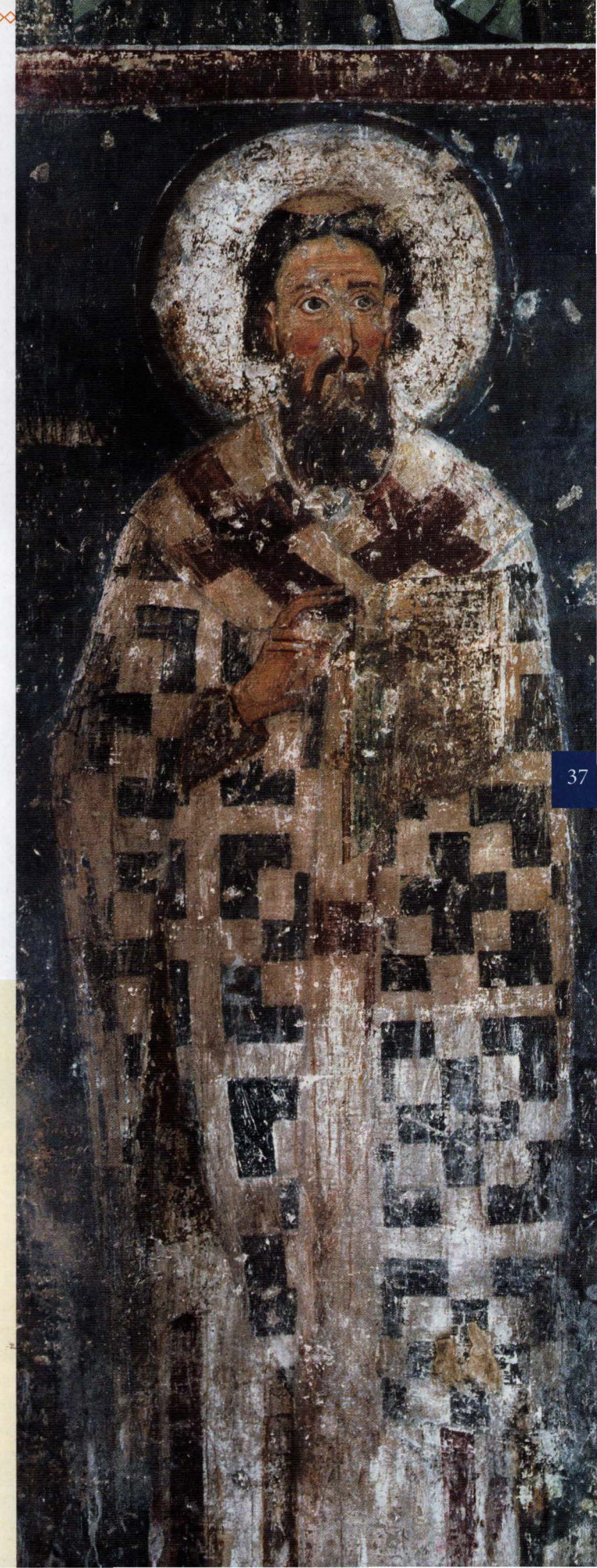
рат Радослав
 њ Стефан
 оом у руци.
 слављевог
 овог деде,
 е половина
 ом обнове
 овај ред
 стије
 . Сви
 ни, за шта
 ли велики
 ети владара
 рније
 јасна намера
 чких обележја
 ара. Ово је
 е Немањића
 е у свим
 Немањића,
 породице
 ренута
 е насликана
 - Богородица
 , који у рукама
 кбине, ка

и налази се
 ртрет Светога
 но зна да је
 виног живота.
 свечаном
 вим ознакама
 остојанства.

У левој руци држи јеванђеље, а десном благосиља.
 Око њега је опширан, мало необичан, натпис: „Свети
 богоносац и отац наш Сава први архиепископ свих рашких
 и диоклитских земаља син Светога Симеона Немање”.
 Свети Сава је у време изградње манастира Милешева био
 зрео човек, са аскетским изгледом, али пун снаге. Његово
 лице је лице старијег човека са дугим, надоле спуштеним
 брковима, са широком брадом, са тамном проседом косом,
 подстриженом са стране у висини врата и са тонзуром
 - округло обријаним местом на темену, као симолом
 преданости Богу. Индивидуалне црте његове спољашњости
 изражене су великим носом са јасно наглашеним гребеном,
 са великим плавим очима бадемастог облика чији је
 поглед усмерен благо мимо посматрача, са борама које
 браздају његово чело и лепезасто се разилазе од спољних

ЧЕЛЕНКА, ГУМЕЦЕ (ТОНЗУРА) НА ГЛАВИ СВЕТОГА САВЕ

У животији Светога Саве од Доментијана и Теодосија сам
 процес примања тонзуре је детаљно приказан, а са тонзуром
 је Сава био приказан и на чувеној милешевској фресци. У
 српској средњовековној терминологији тонзура је означавана
 два речима: гумеце и челенка која је била забрањени облик
 тонзуре јер она није ни сачувана у фреско сликарству.
 Гошова сви српски архијереји у Ариљу и Грачаници приказани
 су са тонзуром. Свети Сава је на фрескама, иконама и
 минијатулама гошова искључиво приказиван са тонзуром, а
 у средњовековном фрескопису поред српској епископа без
 тонзуре је права рејкоси. У цркви Светиој Николе на Тресци
 сачувана је чак и фреска на којој је приказан чин тонзуре.
 Чин примања тонзуре имао је у монашћу дубоко значење—она је
 означавала монахову симболичну смрт или како Јевстије
 Солунски бележи: Од тренутка кад понесе тонзуру монах
 је за овај свети мртв. И Савини родитељи Немања и Ана
 су, према Доментијану, свој сина ожалили као мртвог након
 што су сазнали да је примио тонзуру. Ово сведочи да тонзура
 није представљала случајан иконографски детаљ у српском
 фрескосликарству већ да је њено симболично значење било
 још јасно и прихваћено.



углова очију. Према пропорцијама на фресци реч је о човеку високог раста.

ПОРТРЕТ СВЕТОГ СИМЕОНА

Упоредо са Светим Савом, са десне стране, представљен је у монашком руху, велики жупан Стефан Немања, који је пред смрт примио монаштво и убрзо био убројан у светитеље. Сачувана је само десна половина његовога лика. Свети Симеон представља монаха са дугом седом брадом, у плавој мантији са кукољицом на глави.

ПОРТРЕТ СВЕТОГ СТЕФАНА ПРВОВЕНЧАНОГ

Краљ Стефан Првовенчани приказан је као средовечан човек са кратком тамном косом и дугом брадом која се, при дну, по средини дели на два дела.

Свети џустинијаци

ПОРТРЕТ КРАЉА РАДОСЛАВА

Краљ Радослав је релативно млад, али очигледно је представљен старијим од Владислава. Лице му је средње висине, а коса и брада кратке, са слабо назначеним брковима.

ПОРТРЕТ КРАЉА ВЛАДИСЛАВА

Краљ Владислав је представљен као младић са риђом брадом која се тек пробија. Коса је уредно пострижена са једним праменом на челу. Лице је широко, не много високо. Портрет краља Владислава, на коме се види како приноси модел милешевског храма Христу, представља диван лик, свакако савремен стварању фресака. На Владислављевом лицу се види ружичаста боја. Уочљиве су плаве очи и риђа коса подстрижена са стране. Приметни су кратки брчићи и брада која се тек назире.

НЕПОЗНАТИ ЦАР

У припрати су ликови српске владарске породице, заједно са фигурама првих хришћанских владара Св. Константином и Јеленом и једним византијским царем, за кога наши историчари уметности претпостављају да би могао бити византијски цар Алексије III Анђео, никејски цареви Теодор I Ласкарис, односно Јован III Дука Ватац, солунски цар Теодор I Анђео, бугарски цар Иван II Асен, или пак српски краљ Владислав, приказан у Милешеву по трећи пут, здружени у иконографску целину са великим бројем светих монаха и пустиножитеља.

СЛИКЕ СВЕТИТЕЉА МОНАХА - највероватнији избор Светог Саве Међу запаженим одликама сликаног програма Милешеве свакако јесте присуство великог

броја ликова светих монаха. Они чине знатан део програма милешевске припрате, распоређени чак у два појаса фресака на зидним површинама резервисаним за појединачне фигуре. Реч је о зони стојећих фигура, као и оној изнад ње, која обухвата допојасне представе. Придодата су им још и посебна поља изнад друге зоне, по два на источном и западном зиду, у којима су се, судећи по преосталим траговима сликаних стубова, некада



налазиле и представе четворице светих столпника. Чињеница да готово све тамо приказане личности, сем оних које у делу зоне стојећих фигура припадају владарској иконографији, улазе у поменуто јединствену категорију светих, била је један од сигнала истраживачима да у програмској замисли целине потраже удео Светог Саве, и да у њој виде одраз његових монашких идеала. Тим пре што је и разматрање ликова понаособ учвршћивало полазно гледиште о Савином „личном“ избору.

СВЕТИ САВА ЈЕРУСАЛИМСКИ

Истакнуто место уз портрете Немањића на северном зиду дато је чувеном Савином јерусалимском имењаку, који само предњачи на челу упечатљивог низа великих подвижника Свете земље, Јерусалима и Палестине, као и египатске пустиње. Личним избором првог српског архиепископа, и неком врстом завештања о верности аскетском идеалу за који се определио у својој младости је и присуство неких, иначе веома ретко сликаних, духовних следбеника поменутог славног палестинског светитеља монаха. С њим се могла довести у непосредну везу заправо читава једна мала серија палестинских монаха, представљених у близини, или, тачније, изнад, његовог лика.

Стога се и наметнуо закључак да је битан део те посебне редакције светих, прикључујући им и изабрана, највећа имена житеља египатске пустиње у појасу целих фигура с краја северног и на западном зиду, морао бити израз истих оних Савиних духовних опредељења која су потврђена и његовим ходочашћима по светим местима на којима су се ови подвизавали. Разлози за сабирање

*Детаљ
Страшног
суда,
сликаној у
иријрајши*

на исто место још неких ређе сликаних монашких ликова – који, међу допојасним фигурама у јужној половини простора приправе, не припадају овом ужем кругу саподвижника, и који се нису могли довести у непосреднију или одређенију везу са осталим представљеним утемељивачима и стожерима славних монашких заједница – налажени су, пак, у приметним аналогјама између њихових живота и животног пута самог Светог Саве.

СПОЉНА ПРИПРАТА

После смрти Св. Саве, краљ Владислав је око 1236. године уз милешевску цркву доградио спољну припрату с бочним капелама и у њу је, после преношења из Трнова, положио мошти Св. Саве. Тада је настао и живопис ове спољне приправе. Сви зидови су били

прекривени сценама Страшног суда. Фреске на унутрашњости приправе које представљају Страшни Суд су слабо видљиве, јер су тешко оштећене током опсаде у Другом светском рату, када је Манастир Милешева коришћен као коњушница. На источном зиду на жутој позадини је централна сцена - Деизис: Христос на престолу, с Богородицом и Претечом, окружен анђелима и апостолима; грешници на јужном зиду су на црвеној позадини а праведници у рају на северном зиду, на плавој позадини; свуда је исликавањем квадратића подражаван мозаик. Ове фреске су радили домаћи мајстори угледајући се на старије сликарство наоса.





ПОД КРИЛИМА БЕЛОГ АНЂЕЛА

На овом видном небу постоје сунце и мјесец и безбројне звијезде које тајанствено шрејере и својим немущиим језиком свједоче да је Бој заиста Свјетлост, Љубав и Љејоша. Али, постоји и једно груо Небо, невидљиво. То Небо, као и Боја – Творца који у њему обитавља, моју видјети само људи видовишој ума и чистиој срца. То невидљиво Небо по ирироди је духовно; по и јесу небеска браћа човјекова: Серафими и Херувими, Арханђели и Анђели и остале Силе Небеске. Те бесјјелесне Силе Небеске поуне су љубави и свјетлости Божије, оне неиресјано Боја славе и јављају људима вољу Божију.

Митроилолић Амфилохије

“ГРЕДАЊЕ БЕЛОГ АНЂЕЛА РАВНО ЈЕ МОЛШТВИ”

Свети Владика Николај Велимировић

Према општеприхваћеном ставу у светској историји уметности фреске Милешеве су, заједно са сопоћанским, досегле врх византијске генезе средњовековног сликарства 13. века. Тада смо се први, и једини, пут нашли на уметничком врху света. Фреске из српских манастира

доживеле су светску

промоцију почетком педесетих година 20. века на светској изложби у Паризу када је Андре Малро говорио о српској средњовековној уметности као о „...најсјајнијој и данас још живој вези Запада са византијским кореном“... Управо је Бели анђеол милешевски пре више од пола века позивао на велику изложбу у Паризу, гадашњој културној престоници света. Од тада је постао заштитни знак Европе и светски симбол сликарске уметности. Белим анђелом из Милешеве стара госпођа Европа се и званично, путем прве сателитске слике која је 21. јула 1962. прелетела Атлантик, подичила и представила Новом свету. Угледни стручни жири састављен од преко сто домаћих академика, сликара, ликовних критичара и историчара

уметности, у великој анкети 1996. године, убедљивом већином гласова прогласио је ову милешевску фреску за слику миленијума на југословенским просторима. Жири је приликом избора, додељујући миленијумски ореол Белом анђелу, истакао да ... „Милешевској фресци патина векова само додаје, а не умањује лепоту и значење“... Није онда, због свега наведеног, чудо што се Србија назива земљом фресака. „Србија, земља фресака“ назив је и изложбе којом се наша земља 2007. званично представила у Савету Европе у Стразбуру, а потом у Паризу, Љубљани и другим европским метрополама.

ВЕСНИК БОЖИЊИХ ТАЈНИ

Највећи сликарски домет српског средњовековног сликарства постигнут је приказивањем мироносица, као сведока Христовог васкрсења, и анђела – весника васкрсења, познатијег као Бели анђеол у манастиру Милешеви. Ко је насликао „Белог анђела“, не зна се поуздано, највероватније се ради о групи сликара, који имају слободан потез и развијен осећај за боју. Неки историчари сматрају да су међу мајсторима милешевских фрески сликари Теодор, Георгије и Димитрије, њихова имена забележена су при дну неколико фрески. У средини ове композиције налази се анђеол који седи на великом камену одевен у бео хитон. Он, раширених крила, својом ванвременском смирености небеског бића и гласника свечне истине о Христовом

АНЂЕО ХРИСТОВ, БЕО КАО СНЕГ И СЈАЈАН КАО МУЊА, ОБЈАВИ ЊЕГОВО ПОБЕДОНОСНО ВАСКРСЕЊЕ

А пошто мину субота, на осветку првог дана недеље, дођоше Марија Магдалина и друга Марија да осмотре гроб. И гле, земља се затресе веома; јер анђеол Господњи сиђе са неба, и приступивши одвали камен од врата гробних и сеђаше на њему. А лице његово беше као муња, и одело његово бело као снег. И у страху од њега уздрхташе стражари, и постадоше као мртви. А анђеол одговарајући рече женама: „Не бојте се ви; јер знам да Исуса распетога тражите. Није овде; јер устаде као што је казао. Ходите да видите место где је лежао Господ. И идите брзо и реците ученицима његовим да устаде из мртвих; и гле, Он ће пред вама отићи у Галилеју; тамо ћете га видети. Ето казао вам. (Мат. 28, 2-7)

васкрсењу показује уплахиреним мириносицама празан Христов гроб. Сликара овог дела оставља, у исто време, посматрачу једину могућност да се предоченом диви, али и да му, ако је верник, разбуђује жељу за савршенством и истинску наду у васкрсење. Бели анђеоло је -у ствари- Арханђел Гаврило, који свој задатак весника Божијих тајни обавља и овде, објављујући свету Христово Васкрсење. Бела одећа, односно хаљине у којима је приказан, не представљају његово „свакодневно“ него управо свечано рухо, чија боја симболише светлост и радост Васкрсења и која је назначена у наведеним деловима јеванђеља. У свим другим ситуацијама (на пример, композиција Сабор арханђела, као и Благовести) овај Арханђел се слика потпуно другачије: у обојеним хаљинама, са јасним ознакама свог анђеолоског чина који га разликује од других бестелесних сила у небеској хијерархији.

АНЂЕЛО НА КОМПОЗИЦИЈИ „СНАЗАРК У АД“

Славу и лепоту милешевског сликарства пронео је приказ Белог анђела на композицији „Мириносице на Христовом гробу“. Једна од најлепших фресака које су створене не само у српском сликарству, настала је у 13. веку, али је преко ње у 16. веку била насликана нека друга фреска. Када је, током 20. века, почела обнова Милешева, оштећена фреска из 16. века је уклоњена и испод ње се, после много векова, поново указао прелепи Бели анђеоло. Недавним истраживањима откривена је фреска још једног анђела који је живописан почетком 13. века, кад и чувени „Бели анђеоло“. До овог открића се дошло случајно када је фреска „Тајна вечера“ из 16. века пресељена у други део храма. Тада су се, на њеном претходном месту, указали фрагменти старијег живописа са призорима из сцене силаска Исуса Христа у ад и фрескопис још једног анђела, како окива сатану. И он је необичне лепоте и осликан живим бојама.

БЕЛИ АНЂЕЛО

Све се даде у небиће
Једног страшног црног зева,
Док пребела зора свиће
Анђелом из Милешева.

И све пада у незнађе
Праисконских анатама,
Ал не да да Сунце зађе
Анђ'о наде и мелема.

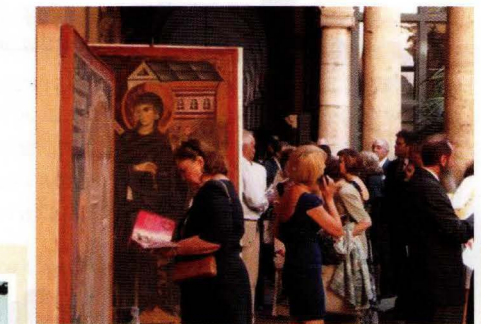
Све обгрли припев луди,
Што хор смрти немо пева,
Док пребела зора руди
Анђелом из Милешева.

Он нас као сенка прати
И од јереси нас штити -
Са иконе миром злати
Наше бити ил не бити.

Све се даде у небиће
Једног страшног црног зева,
Док пребела зора свиће
Анђелом из Милешева.

1994.

Драга Мирјанић,
српски поет из Румуније



Милешевски Бели анђеоло изложен је у базилици Санџа Кроче (Црква Светиој Крсти) у Фиренци, у којој су којије српских фресака постојале део сџалне постојавке јер су прекознајте као важна карика у ланцу који води од антике преко Цариграда до Ђоџа и друћих великана италијанске ренесансе. Ова мала антилопија српској средњовековној сиваралашћива смешћена је у постојору иде се налазе тробови Микеланђела и Галилеја, а обухваћиа 20 фресака међу којима су милешевски Бели анђеоло, Бојородица из Блаовести, фрајментии Пасћира и кујање младенца Христа и Смрти краљице Ане Данголо из Сојоћана, владарске портретие Симониде и Милућина из Грачанице... Након изложбе ових фресака у неколико земаља Евроје почев од 2007. године пог називом „Србија, земља фресака“, айрила 2011. године постојавка је већ била организована у унућрашњем дворнићу са колонадама базилике Санџа Кроче. Тада је за два месеца колико је изложба била ошворена ошварила рекордну посећеност - видело ју је више од 30.000 људи. Зайто је на иницијативу историчара уметности са универзитетиа „Сиракуза“ у Фиренци, фрањевачко брашћиво иредложило да седам којија највреднићих српских фресака добију сџалну постојавку у Фиренци.

АНЂЕЛО МИРА

Ноћ дубока влада, и све живо спава;
На староме торњу поноћ откуцава.

И у том часу са гранчицом крина,
Анђеоло се спусти са рајских висина.

Све поспало ћути, нико се не буди;
Не виде га звери, не виде га људи.

Ал' осећа грање - па се тихо свија;
Осећа га лахор - па тихо ћарлија.

И Анђеоло Мира, кроз дубоку таму,
Спусти се пред олтар у пустој храму.

Па прекрстив руке на блажене груди,
Рујну зору чека да небом заруди...

Војислав Илић

ИКОНЕ У МИЛЕШЕВИ

Свети Јован Дамаскин каже: „Икона је као учитељ за њосиће, који не знају читати, а књиџа за њисмене; она говори њопеду, колико реч слуху. Икона је као књиџа која нам њомаже да се сеишмо дела Божијих и Светишћела њеових”.

Највећи број икона манастира Милешева изгубљен је. Данас нема готово никаквих података о најстаријим иконама којих је у овом значајном духовном средишту морало бити у великом броју. Сада се у малој збирци издвајају квалитетом само три. То су: Иконе са представом Светог Спиридона и Светог Јована Крилатог, дела италокритских



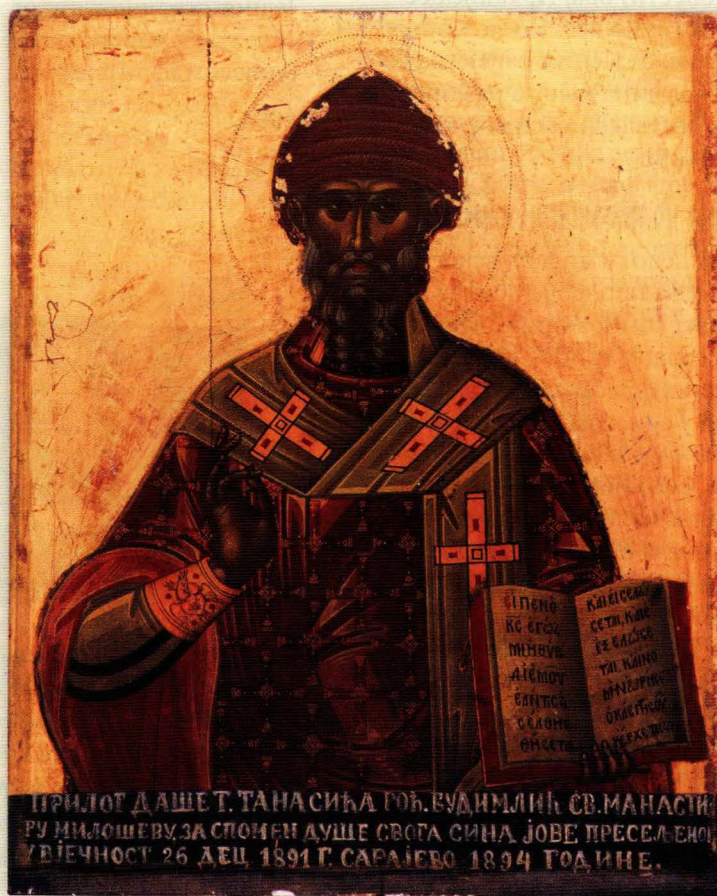
Свети Теодосије, Антоније, Атанасије и Ефимије са Светим Константином и Јеленом

мајстора из XVI века, док је трећа икона, с представом Богородице и

Светог Јована, дело домаћег сликара Алексија Лазовића из 1837. године.



Двери са старој иконосијаса



ИКОНА СВЕТОГ СПИРИДОНА

Ову икону је манастиру Милешеви поклонила Даша Танасић из Сарајева „за спомен душе свога сина Јове пресељеног у вечност” 1891. године. На икони је насликано Светитељево попрсје. Десном руком Свети Спиридон благосиља, а у левој држи Јеванђеље. Портрет Светог Спиридона изведен је са пуно вештине. Он је у архијерејској одежди и на глави има карактеристичну плетену капу.



ИКОНА БОГОРОДИЦЕ СА ХРИСТОМ И СВЕТИМ ЈОВАНОМ КРСТИТЕЉЕМ

Не зна се тачно како је ова икона домаћег зографа Алексија Лазовића из Бијелог Поља доспела у манастир Милешеву. На њој је остао запис да је рађена 1837. године, дакле исте године када се овај иконописац упокојио. На овој икони Богородица држи малог Христа у наручју, док је Свети Јован сликан као одрастао и са атрибутима Крститеља. Ова икона као и бројни слични типови икона Богородице овог аутора, приказује статичне и несразмерне фигуре, издужене и помало грубе црте лица, са карактеристичним носевима и наглашеним подочњацима.

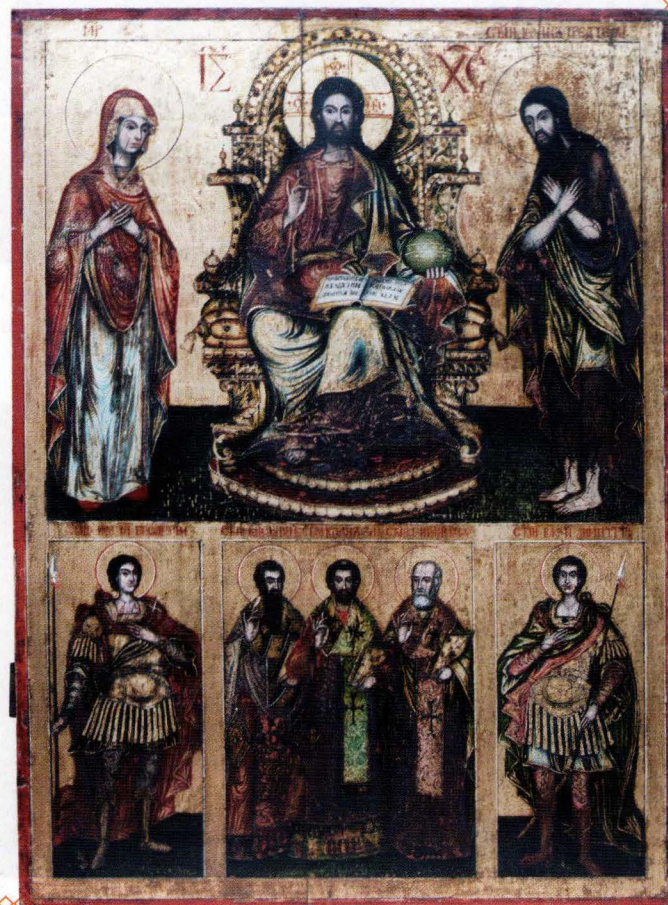
О животу Алексија Лазовића не знамо много. Рођен је око 1774. године. Место рођења је засад остало непознато, мада се претпоставља да су то Бијело Поље или Нова Варош. Умро је, изгледа, 1837. године. Сликаство је учио код свога оца и вероватно у Дубровнику, односно Венецији. Да је заиста учио код неког сликара западњачке оријентације, сведочи знатан број његових студија и цртежа који се чувају у Лазовићевој заоставштини у цркви Светог Николе у Никољцу код Бијелог Поља. Његово дело није довољно истражено. Радио је на Црногорском приморју, у средњој Далмацији, Босни и Херцеговини, Косову и западној Србији. Готово да су данас непознате иконе које је Алексије сликао 1819. године у Доњој испосници Светога Саве код манастира Студеница. Исте године је извршио рестаурацију дела очуваног живописа у испосници. То је и једини, до сада познати, његов рад на зидном сликарству.



СВЕТИ ЈОВАН КРСТИТЕЉ

На икони је представљена стојећа фигура Јована Крститеља, који је дат у дијалашком сусрету са Христом приказаним у левом углу. Левом руком Светитељ држи свитак и крст, док десном руком благосиља Христа. Крај његових ногу налазе се чинија са властитом главом, која предвиђа његово страдање и судбину, као и дрво са секиром. Символично секира показује да дрво које не доноси плод треба посећи.

Дејзис са Светим Георгијем, Свети њири јерарха и Светим Димитријем



МОШТИ СВЕТОГ САВЕ У МИЛЕШЕВИ

„Свѣтѣ мирошочивѣ моштии ѿрейодобнои Симеона леже у великој лаври, сазданој од њѣа, у цркви Пресвѣтѣ Богородице, у месѣу које се зове Сѣуденица. Син њѣов свеосвѣћени Сава равноапостолни ѿрви архиепиској и учѣиель Срба, цео и неразрушен и блаѣоухан лежи у великом манастѣиру у цркви Вознесења Госѣодѣи, коју је саздао балѣословени краљ Владислав у месѣу које се зове Милешева.” (Теодосије)

Године 1237. мошти Светог Саве су пренете из Трнова у манастир Милешеву. Овога дана установљено је у нашој светој Српској Православној Цркви да се празнује Пренос моштију светог и богоносног оца нашег Саве, равноапостолног просветитеља и учитеља српског. Пренос моштију Светитеља Саве I би за време благочестивог краља српског Владислава 1237. године, и то из Трнова у манастир Милешево. А то би овако:

Пошто прође година дана од блаженог уснућа Светога Саве, (које би 13. јануара 1236 г.) и од сахране

светог му тела у Трнову, у цркви Св. Четрдесет Мученика, свеблажени намесник његов архиепископ Арсеније ражали се за Светим као за својим оцем и учитељем, па дође благочестивом краљу Владиславу и рече му: „Није лепо ни пред Богом ни пред људима оставити оца нашег, равноапостолног учитеља, дарованог нам од Христа, који је многе подвиге и безбројне труде поднео ради српске земље и украсио је црквама, краљевством, архиепископским престоном, епископима, и свима уставима и законима, да његове свете мошти леже ван његова

отачаства и престола његове Цркве, у туђој земљи. Твоја је дакле дужност, да га на сваки начин из туђе земље пренесеш у његово отачаство”.

Краљ се веома обрадова предлогу архиепископа Арсенија, па посла свог најугледнијег благородника к својој тасту бугарском цару Асену са молбом да му да тело Светога Саве, стрица, учитеља и заштитника свога. Прочитавши писмо, и чувши и усмену молбу од самог посланика, цар Асен се ожалости, и одговори: „Када би Свети и свето тело његово лежало у нас без части и пажње, праведно би било да га тражите да бисте му указали поштовање. Али, пошто се Свети упокојио у Богу међу нама, и пошто његово свето тело, као што видиш, лежи у цркви Божјој са великом почашћу, шта

онда задајете труда и Светоме и нама, тражећи га?” И тако га отпусти празних руку.

Краљ Владислав опет посла к цару Асену још већи број благородника, молећи и говорећи: „Ако сам нашао милост пред тобом, родитељем мојим, не затварај од мене отачко милосрђе; не остављај ме да се тугом потапам у животу свом. Дај ми свете мошти светог господина мог и оца, да их пренесем у своје отачаство”. Цар беше у недоумици шта да ради, јер је сматрао да, лишити се Светога, то је као лишити се царства. Онда призва патријарха и своје саветнике, и питаше их шта да ради, а они му рекоше да нипошто не даје тело Светога, пошто велможе и сав град негодују због тога. Тада цар написа утешно писмо својој тасту, краљу Владиславу, па додаде и ово: „Када је Богу било угодно да се Свети упокоји међу нама, Христовим вернима, онда ко сам ја да се противим вољи Божјој, или да се дрзнем узнемирити гроб и свете мошти Светога, утолико пре што Свети ништа није завештао односно свог преношења? Све, дакле, што год желиш и молиш од мене, сине мој, радо ћу учинити; само ме немој приморавати на оно што је немогуће учинити, јер ми и патријарх и велможе и сав град то забрањују”.

Видећи да је цар неумољив, краљ Владислав беше у недоумици шта да ради. Но бојећи се укора и срамоте од људи и гнева од Бога, Владислав се реши да сам иде својој тасту. И посла пред собом гласнике, да долази са много својих благородника, епископа и игумана. Цар Асен дочека свога зета далеко испред града са сваком почашћу и љубављу. Но краљ Владислав, пре но што уђе у царске дворе, замоли цара за допуштење да са свима својима оде најпре у цркву Св. Четрдесет Мученика, да се поклати својој оцу и учитељу и великом Божјем угоднику. Проливајући горке сузе и ударајући главом о земљу пред гробом Светога, краљ Владислав му се исповедаше као живоме и мољаше га да му опрости ако му је што сагрешио.



„Није ти ирилично, Светишељу, оћачасиво своје найустивии да останаеш у Трнову, сћоја је од Боја било извољено, кад твоја бољољубљена чеда с краљем Владиславом многомолбено ђојање тебе иринесоше, да дођеш међу своје, и као милосћив и човекољубив ти ирисктајеш да дођеш својој иасћиви. Чувши за то, сабор Српске земље с архијерејима и свешћеницима и мношћиво народа с кадионицама и миомиром иречасно тело твоје сусрећу и са сузама и радошћу у љубави љубе, а краљ Владислав, као некада иророк Давид, иред ћивотом Светиоја скакаше ирајући и веселећи се, радосћи и веселја исуњаваше се видећи сћирца својеја иде сћиже обитељи својој, развесели се и Црква видевши те, светишељу, иа ти се исоведа, иворећи: Велича слава моја Госиода ишо гаде ми женика и уиврђење вере и бојасћиво у беди мојој и ирајно кајање. Сћоја те молимо, Светишељу, мир измоли душама нашим и велику милосћ!“ (Из Службе на Пренос мошћију Светиоја Саве)

У задужбини краљице Јелене Анжујске - Градцу (осликаном ире 1267. Године у зајадном иравеју је ирказана сцена иреноса мошћију. Професор Војислав Ђурић ирећисћавља да је у иићању Пренос мошћију Светиоја Саве из Трнова. У

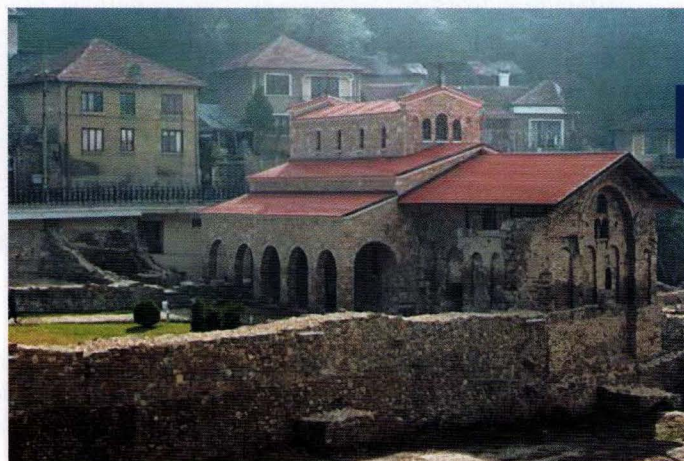
овој комјозицији, свићу иредводи владар, ио свој ирилично краљ Владисла. Он на илави носи сћарији тић српске владарске круне у облику златној ирсћенасћиво венца са илочицом - камаром на средини. Овакав излед круне још је један доказ у ирилој мишљењу да је реч о иорћирећу краља Владислава, јер се Урош I на фрескама слика са сћемом на илави. Изледа као да је Владислав иодићо десну руку у којој држи неки нејасан иредмет на дућачкој дршци, вероватно лабарум. Предсћава краља иред носилима са мошћима одиовара речима из Службе иреноса ишла Светиоја Саве, насћале убрзо иосле 1237. иодине „а краљ Владисла, као оно некада иророк Давид, иред кивотом Светиоја скакаше, ирајући и веселећи се, радосћи и веселја исуњаваше се видећи сћирца својеја иде сћиже обитељи својој...“ Избор итеме и иконографиа сцене, као и ћихова зависосћ од Службе Светиоје Саве, иду у ирилој иврђењу да сцена илусћиреју иренос Савиних мошћију из Трнова. Књижевно иоређење краља Владислава са Давидом ослаћало се на сродне сћарозавећне иаралеле илусћироване на оваквим комјозицијама. Радосћ владарева збој иовраћка свейћих мошћију у оћачасиво исћакнућа је ирказом лабарума у иодићнућој десној руци.

И говораше: „Знам, оче, знам, мој грех најпре учини да ти побегнеш од мене и да се преставиш ван свога отачаства, а и сада опет окамењује царско срце да нам те не да. Но сажали се на мене и превиди грехе моје! Иако због грехова мојих нисам достојан назвати се син твој, ипак ме не одгуруј као пород брата твога, и прими мене који се кајем пред тобом, оче! Види моју тугу и труд мој тебе ради, и чуј веру моју. Не остављај отачаство твоје ради кога си поднео многе подвиге и трудове, нити ме облачи у стид и срамоту, боравећи у туђој земљи. Твојим молитвама к Богу усаветуј цара да моју молбу о теби испуни, да се не вратим празан и безнадежан и будем осрамоћен немајући тебе са собом, оче“.

Тако се Владислав са плачем дуго мољаше над гробом, да му и лице отече од многих суза. А цар га позва у двор, и приреди му славље велико. Но идуће ноћи цару се јави у сну анђео Божји у облику Светога Саве и нареди му да да Светога, да га однесу у земљу народа његова. Цар се силно препаде због тога, и сутрадан исприча своје виђење патријарху

и велможама. Они му рекоше да је сан истинит и да је то посета од Бога ради Светога, и саветоваху цара да да Светога да га однесу у његову земљу, да му царство не би снашла нека беда. И тако цар, дозавши свога зета Владислава, испуни његову молбу и дозволи му да узме тело Светитељево.

Владислав, који није очекивао да ће тако лако добити дозволу од свога таста, радосно се поклати цару и из све душе му захвли, јер свом душом осећаше да се тиме обогатио богатством драгоценијим од свих царских ризница. Пошто са епископима у храму би одслужена света Литургија, онда би



У ирираћи цркве Св. Чећрдесей Мученика налази се ироб (ири укой) у коме је био сахраћен Свети Сава, ири српски архиепископ, који се уикојио у Трнову 1236. иод.



отворен његов чесни гроб. Тело Светога би нађено потпуно цело и нетљено, и као да спава; власи главе и брада његова беху светле и целе, и миомир као најлепши мирис разли се по целом храму. Тако исто и дрво и прах гроба Светитељевог Бог обогати пријатним мирисом и исцељењима, тако да, чувши за свето, трновски грађани се у гомилама скупише да виде Светога и добију од њега исцељење од својих недуга. И догодише се тада многа чудесна исцељења, о којима се говори опширније у Житију Светитељевом (под 14. јануаром). Чувши за многа чудеса Светога, краљ Владислав се побоја да се цар не покаје што је пристао да носе Светога, па заповеди да одмах подигну Светога и крену на пут у Србију. А грађани Трнова, а и они из унутрашњости, дуго су потом долазили к Светитељевом гробу, доносили своје болеснике, и добијали исцељења.

Носећи свете мошти светог стрица свог у своју земљу, благочестиви краљ Владислав радосно хиташе испред кивота, као некада цар Давид испред Ковчега Завета, појући псалме. А кад се приближи са светим моштима Светога, блажени архиепископ Арсеније изађе на сусрет са епископима, игуманима, благородницима и мноштвом верујућих, и учинише достојно поклоњење Светоме, и целиваше свете мошти његове као Божјег угодника. Кад народ Српски чу о доласку Светога, сливаше се са свих страна да види и да се поклати. А Бог богато даваше благодат од моштију Светога онима који их се са вером дотичу. И многи болесници молитвама Светога добише исцељења од недуга својих. Краљ и архиепископ, са епископима, игуманима, монасима, благородницима и мноштвом народа, ношаху Светога у великој

После не много времена, једном богобојажљивом и побожном преподобном старцу у манастиру Милешево јави се у сну Свети Сава говорећи, да његове свете мошти изваде из гроба и положи их испред гроба у цркви. То би учињено: подиглоше из гроба пресвето тело његово читаво и нетрулежно и миомирисно, и ставише га напред у цркви, свима на виђење, поклоњење и исцељење. И потом бише од светих моштију многа чудесна исцељења, као што о томе опширно говоре животописци Светога - Теодосије и Доментијан.

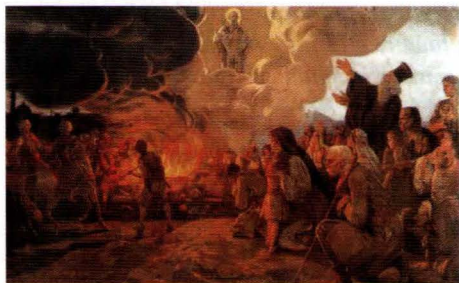
радости са псалмима и песама. И кад стиглоше у манастир Милешево, задужбину краља Владислава, ту га у цркви Светог Вазнесења Господњег чесно положише у гроб који му краљ Владислав беше спремио. И благочестиви краљ приреди велико празнично славље у спомен Светога Саве.

Присуство моштију светитеља Саве у Србији имало је црквено-религиозни и политички значај, а нарочито у време турског ропства. Ни једна личност код Срба није толико уткана у свест и биће народа као светитељ Сава, почев од његовог времена до данашњих дана. Над његовим моштима крунисан је 1377. године босански бан Твртко за краља Срба и Босне. Стефан Вукчић Косача, хумски војвода, назива себе 1448. године "херцегом (тј. војводом) од Светог Саве". Култ овога српског Светитеља окупљао је све јужнословенске народе, а посебно православне Србе; његовом гробу долазили су на поклоњење и римокатолици и муслимани. Жан Шесно (1547) и Катарин Зен (1550) забележили су да муслимани

Мермерни саркофаг Светиога Саве у Милешеву



поштују гроб светитеља Саве и да га се боје. Бенедикто Рамберти је оставио сведочанство из 1553. године да Турци и Јевреји дају већу милостињу манастиру Милешеви неголи Срби.



СПАЉИВАЊЕ МОШТИЈУ СВЕТОГ САВЕ

Сваке године, 10. маја, Српска Православна Црква молитвено се сећа и обележава дан спаљивања моштију Светог Саве Српског. Године 1594. на београдском брду Врачар, турски војсковођа Синан-паша сурово кажњава Србе. Те године банатски Срби су подигли устанак против турске власти. Лик српског великана ношен је на заставама. Као казну за ову буну у крви угашеној, Синан-паша је наредио да се мошти највећег српског светитеља донесу из манастира Милешеви, где су се налазиле преко 350 година, и спале. То је требало да уништи Светитељев велики култ у народу, а са њим и све наде за ослобођење од Османлија. Мошти Светог Саве биле су, по речима историчара, „извор српског државног легитимитета” и „симбол српских традиција о држави и независности”. Како бележе савременици, овај злочиначки чин је био пропраћен непогодом, градом и олујом. Пепео просветитеља српског био је разнет на све стране.

И где год је трунка пепела му пала, ту је нова љубав к’ роду засијала!

После ослобођења од Турака на Врачару је подигнут храм посвећен Светом Сави, у знак сећања и захвалности за све оно што је Свети Сава урадио за свој народ и Цркву. Место спаљивања, међутим, вероватно није било на данашњем Врачару, који је тада био далеко изван зидина града, већ на брду

Чупина умка, на месту између данашње цркве Светог Марка и спортског комплекса, а које се тада звало Врачар. По народном предању, пре спаљивања моштију, спашена је рука Светог Саве и данас се налази у манастиру Милешеви. Српска Православна Црква празнује Саву као Светитеља 27. јануара по грегоријанском, односно 14. јануара по јулијанском календару. Празник Светог Саве, Савиндан, се обележава као школска слава у свим школама у којима уче српска деца. Такође се обележава и спаљивање моштију Светог Саве.

РУКА СВЕТОГА САВЕ

У манастиру Свете Тројице у Пљевљима налази се и ђивот у коме је лежало тело Светог Саве све до момента кад је однето на Врачар. И православни хришћани и муслимани изузетно поштују овај ђивот и обичај је да се испод њега провлаче.

У кивоту се, до скоро, налазила и лева рука за коју се верује да је рука Светог Саве. Данас се она чува, као највећа реликвија у олтару цркве Вазнесења Христовог у Милешеви. Да се, заиста, ради о руци Светога Саве, потврдила је, пре неколико година, делегација Бугарске Цркве која је саопштила да су Бугари, кад је краљ Владислав пренео тело Светог Саве из Трнова у манастир Милешеву, молили српског краља да им, као велику светињу, остави један део моштију Светог Саве за успомену. Тако се, у Трнову, и данас налази један прст Светог Саве који на овој руци недостаје чиме се потврдила тврдња да је ово заиста рука Светог Саве, иако се до скоро

говорило да је рука непознатог Светитеља. Постоји предање да је отац Руђера Бошковића, Никола, од монаха манастира Милешева, на чување, добио кивот са честицом Часног Крста и руку Светог Саве. Кивот је предао Дубровнику, али је руку, по сопственим речима, изгубио на путу. Међутим, многи истраживачи сматрају да је Никола руку сакрио негде у својој старој кући у Херцеговини, јер је сматрао да Дубровник није заслужио да буде у поседу такве српске националне реликвије од великог значаја. Како је рука доспела до манастира Свете Тројице у Пљевљима се не зна, а кивот са честицом Часног Крста је, преко малтешких витезова и руске царске породице, поново доспео у посед Српске Православне Цркве.



ПРИЧА О ЂИВОТУ СВЕТОГА САВЕ

Прича каже да су Турци, ири огласку из Милешеви у Београд, мошти сјавили у врећу, а ковчеј бацили. Ни данас се не зна од које је дрвешта сапраћен. Нађе га један сељак и у њему је ихрањивао јабуке. Причају, био је муслиман. Један имућнији Србин, куйујући од њега јабуке усред њролећа, ириуиши га како усјева иако дуго очувавши их здравима. Повери му се: „У иодруму од своје куће имам ковчеј једној српској Свештииџеља. Од када у њему јабуке сиремам увек су свеже, здраве и никад не мрзну...” Одреши Србин иозамашну кесу и оикуиши ковчеј. Донесе га и оистави, на чување, браишсиву манастира Светија Тројица у Пљевљима. Од ишо иренуишка ђивоти Свештој Саве, до данашњеј дана, је неизмерна свештииња, не само за Србе већ и муслимане. Провлачећи се испод њега, људи верују да ће их многе бољештине и несреће мимоићи.

НЕКАДАШЊЕ И САДАШЊЕ ДРАГОЦЕНОСТИ ИЗ РИЗНИЦА МИЛЕШЕВСКИХ

„...Знано нека је Вашем пресвјетлом царству о убојом народу нашем а особито ваших бојомољаца, колико ђострада род наш од безбожној агарјанској и немилостивој ђорода: цркве свјете и царске манастире ђредадоше коначној ђустјоши, и нас саме кроз дује ђодине ђазише и ђоданицима учинише - ево већ више од ђирисђа ђодина, црквене украсе ђођимаше и мноје у своју ђођану службу обрађише, а мноје ођњем ђођалише; мођиђи

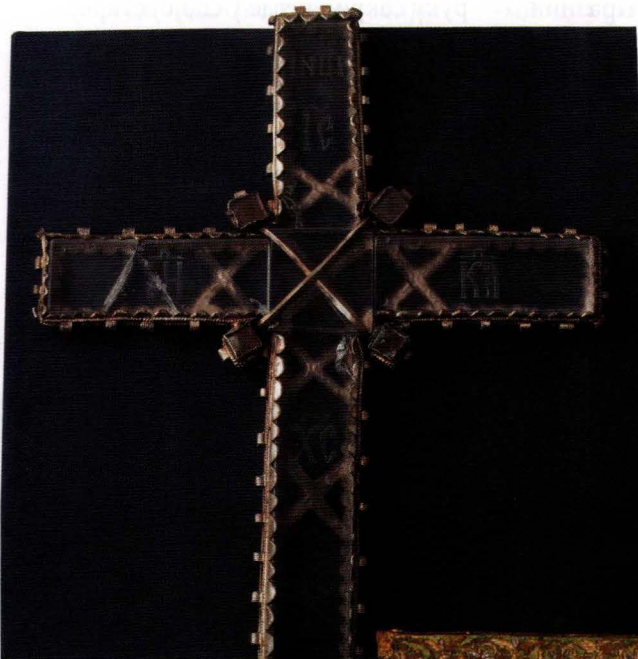
свјетђиђельске ђазе коњским нођама, свјетђене сасуде и друје ђођребне сђвари на оружје себи на ђрођасђи расковаше и мнођђво народа хриђћанској мачем сђђрше и мноје у рођђђво одведоше...”

(Из ђисма ђђђриђарха Арсениђа Чарнођевиђа уђђђеној руским царевима Јовану и Пеђђру Алексеђевичу, ђисано у време великих сђђрадања срђђских манастира)

МИЛЕШЕВСКЕ ДРАГОЦЕНОСТИ У МАНАСТИРУ ПАКРИ

Пошто су Турци опустођили манастир Милешеву 1688. године, манастирско братство с архимандритом Доситеђем на челу напушта манастир и креће у крајеве преко Саве и Дунава. Један број милешевских монаха стигао је чак до Сент Андреје, а неколицина се

зауоставила у напуштеном и разрушеном манастиру Пакри код Пакраца, кога су убрзо обновили. У манастиру Пакри, поред милешевских калуђера и архимандрита Доситеђа, обрео се, такође због „агарјанске најезде”, и моравички митрополит Григорије који је прешао 1690. године заједно са Сеобом патриђарха Арсениђа III Чарнођевиђа. Милешевски калуђери донели су са собом и део црквеноуметничких драгоцености некада богате милешевске ризнице. Поред богослужбених књига, пренето је у манастир Пакру и неколико металних и текстилних литурђиђских предмета.

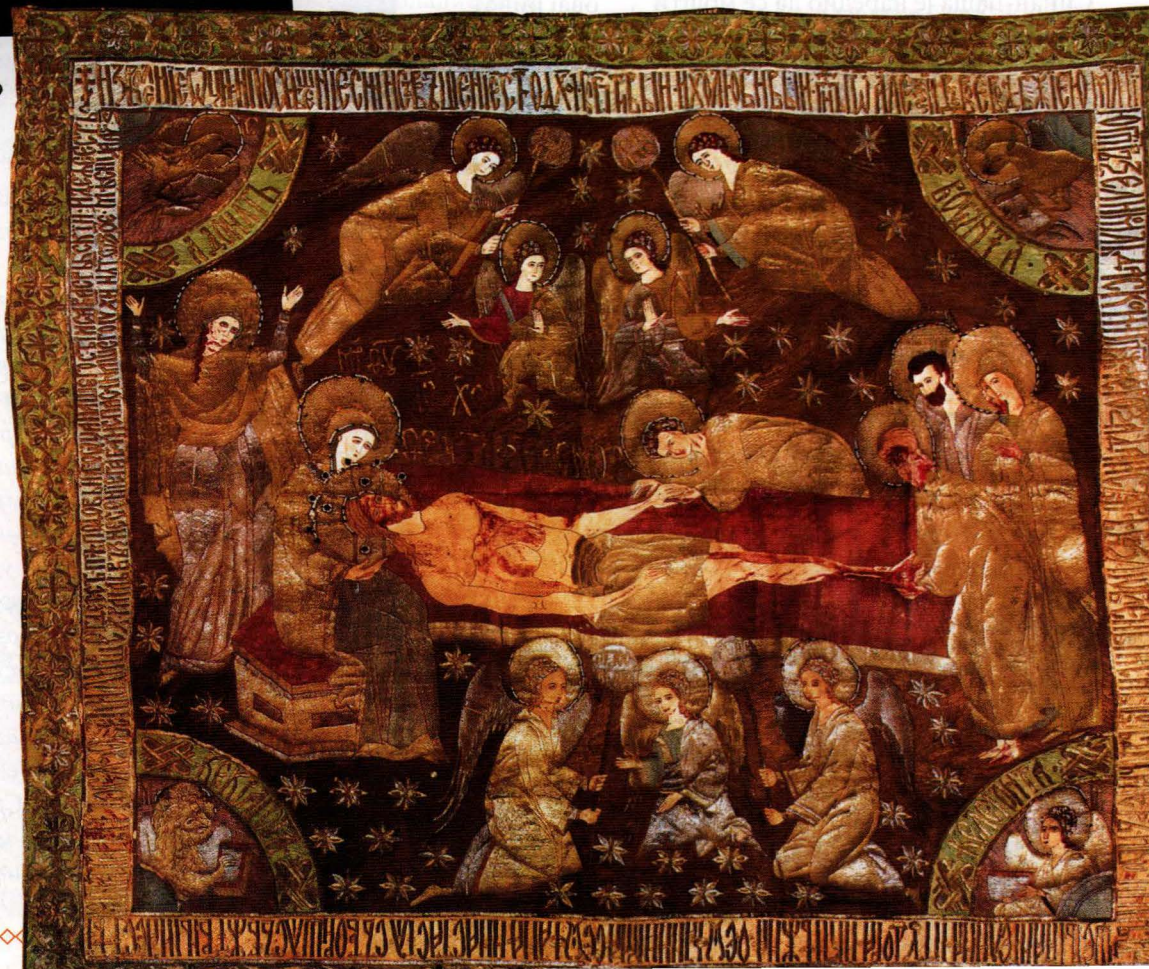


Крст Свјетлој Саве из манастира Савина

КРСТ СВЕТОГА САВЕ У САВИНИ

Међу најстаријим ризничким предметима из Милешеве свакако је Крст Свјетлој Саве «који је израђен од кристалног стакла, опточен позлаћеним сребром и украшен са четири рубина». На његовом стопалу стоји запис: си кр/с/т стога Саве, који се сада налази у манастиру Савини.

Милешевска ђлађђђаница из 1567. ђодине, дар молдавској војводе Александра IV и жене му Роксанде



ЧУВЕНА МИЛШЕВСКА ПЛАШТАНИЦА, из 1567. год.

(Плашћаница је илаћино у које се йриликoм йоїреба Исуса Христїа Јосиф из Аримайїеје, “узевши шело Исусово обавио їа чистїом йлашћаницом”. Пошїло часна йрїеза у црквама символїзује Христїов йрoб, їо је йлашћаница веома рано йосїтала сасїтавни део часної йрестїола. Износи се на Вечерњу Великої йейќа. Милешевскої йлашћаници слично је неколико йрчких йпримерака са истїом йтехником рада, бројем учесника сцене и йрїближном їодином израде)

Посебно је значајна плашћаница коју су 1567. године даривали манастиру Милшеви молдавски

војвода
Александар
IV и жена
му Роксанда.

*Панаїјар
йроїїумана
Лонїина*

*Милешевски еар
из Цейшїњскої манасїира*



Та плашћаница се сада налази у епархијској ризници у Пакрацу. Није без основа веровање да су у раду на милешевској плашћаници учествовале лично војводине кћерке и супруга му Роксанда, која је, иначе, била даљи потомак деспота Ђурђа Бранковића.

КРСТ МОНАХА СИЛВЕСТРА МИЛШЕВЦА

У манастиру Пакри сачуван је и крст кога је 1671. године окувао јеромонах Силивестар Милшевац „за своју душу и својих родитеља”.

ВРАТА РАЂЕНА У ИНТАРЗИЈИ

Може се претпоставити да је проигуман Лонгин дошао у манастир Пакру бежећи испред турске најезде, а потом прешао у Лепавину, српски манастир у Горњој Славонији. По сведочењу свештеника Лазара Богдановића, у манастир Лепавину донешено је и једно крило црквених врата из манастира Милшева рађено у интарзији.

*Враїта из
Милшеве
рађена у
инїарзији,
музеј
миїройолије у
Заїребу*

*Наруквица из
манасїира Бања*



МИЛШЕВСКИ АЕР (ВОЗДУХ), из Цетиња
*(Аер или воздух је четвртина
 јарче ткајине којом се јреко дарака
 заједнички јокривају јушир и дискос на
 Лишурјији, од свршејка Прскомидије
 ја до Символа вере)*

Посебно леп примерак црквеног
 веза из старе ризнице манастира
 Милешева представља овај аер
 који се данас налази у Цетињском
 манастиру. Из сачуваног текста
 посвете зна се да је мајстор овога
 веза био дијак Георгије из Београда
 1660. године, и да се око посла
 трудио јеромонах Мартирије.
 Посвећен је манастиру Милшеви и
 поклон је дародаваца: Гаврила, Хази
 Илије, Миле, Анђе и Јована, чија
 су имена извезена на ободу аера.
 У горњем делу тканине извезена је

их чува у свом дому. Пред своју
 смрт предао је ове драгоцености
 својим наследницима да их чувају,
 те им је препоручио да их у случају
 опасности од Турака, понесу у који
 манастир у земљи гдје Турци не
 владају. Потомци овог свештеника
 се потурчише, али су ове
 драгоцености чували као светињу
 и пред њима палили свијећу све до
 године 1775, када их је један од њих
 понио у Никшић неком свештенику
 који је био пушкар. Овај свештеник
 у страху да их Турци не заплијене
 ове драгоцености пошаље у Грахово
 свештенику Шћепану Ковачевићу,
 да их преда у манастиру Бањи
 у Рисну где Турци не владају.
 Ковачевић их је предао бањском
 игуману Василију Ивелићу, а
 овај му је дао за њих двадесет
 млетачких дуката. Ивелић у
 својој опоручи од 7. јануара 1793.

године, оставља епитрахил и
 наруквице манастиру Бањи
 који је основао по традицији
 Стефана Немање и проклиње
 сваког ко би их из манастира
 отео.”

Чаша цара
 Ивана Грозног

ПАНАГИЈАР ПРОИГУМАНА ЛОНГИНА

Панагијар
 милешевског
 проигумана Лонгина
 пронашао је 1984. године
 митрополит загребачкољубљански
 Јован у цркви Свете Тројице у
 Копривници. Овај панагијар наводи
 и Дејан Медаковић као један од
 црквеноуметничких предмета
 „некадашње милешевске ризнице.”
 Панагијар је правилног кружног
 облика R 4,6x1,4 cm. Сачуван је само
 сребрни оков изведен техником
 искуцавања. У горњем делу, на
 оба крила панагијара, оналазе се
 приковане алке за ланац. Површина
 оба крила панагијара украшена
 је богатим биљним мотивима
 обојеним црном бојом. Остала
 површина је позлаћена и попуњена
 ситним искуцаним тачкама. На
 бочној страни панагијара, на једном
 делу, налази се запис исписан
 црном бојом. Текст је испреплетен
 лозом, а друга бочна страна
 украшена је складним витичастим
 преплетом лозе.

представа Вазнесења
 Христовог са
 архангелима
 Гаврилом и
 Михаилом, док је
 у доњој половини
 компонована сцена Распећа
 Христовог са Богородицом и
 Јованом Богословом.

ЕПИТРАХИЉ И НАРУКВИЦЕ, из
 манастира Бања

Представљају изванредне
 примере црквеног веза. О њима
 је архимандрит Бање Дионисије
 Миковић, приликом отварања
 изложбе у Котору 1934. године
 рекао: „Епитрахил и наруквице
 били су у власништву манастира
 Милешева када их је неки
 свештеник однео из манастира да

Кувои
 проигумана Лонгина

ЧАША ИВАНА ГРОЗНОГ

У време робовања под Турцима,
 Милешеви су најзначајније прилоге
 даровали владари и великаши из
 православних земаља. Сребрена
 чаша с искуцаним натписом на
 рубу, поклон руског цара Милешеви
 из 1558. године, чувана је у ризници
 манастира Кувевдина. Међу

бројним црквено-уметничким предметима који су данас изложени у музеју Српске Православне Цркве, по свом историјском значењу, заузима овај дар руског цара. Иван Грозни је био велики приложник српских манастира, посебно манастира Хиландара, а у време турског робовања омогућио је српским монасима да сакупљају помоћ по Русији. То је чинио с љубављу јер је по баби био српског порекла. Јелена Јакшић, родом из угледне српске породице из Баната, била је удата за грофа Глинског – деду Ивана Грозног.

ЖЕЗЛО СВЕТОГ САВЕ

Највреднији предмет нове поставке милешевске ризнице је архијерејско пастирско жезло Светог Саве које је као архиепископ аутокефалне Српске Цркве примио 1219. године у Јерусалимској патријаршији. (До скоро оно се налазило у Пљевљима, у манастиру Свете Тројице). Жезло Светог Саве касније су украшавали монаси па је, поред кристалне јабуке на врху, штап опточен сребром са угравираним тропаром светитељу.

КИВОТ ПРОИГУМАНА ЛОНГИНА

Овај кивот је израдио проигуман Лонгин Милешевац, 1684. године. У њему су биле похрањене мошти разних Светитеља, али су оне страдале, док је кивот чуван у ризници Саборне цркве у Београду. Искован је од позлаћеног сребра, украшен драгим и

полудрагим камењем, урезаним и цизелираним биљним мотивима. Унутрашњост кивота је подељена на шест преграђених делова, на чијим су оквирима угравирана имена Светитеља чије је честице моштију похрањивао. Приликом отварања нове ризнице овај кивот је враћен у Милешеву.

Жезло
Светио Саве



Учени Немац Волфиані Минцер оставио је иписану хронику на иворајку из Цариграда кроз наше крајеве 1559. Био је изненађен излегом Милешеве, и ипосебно је истакао раскошни ковчеј Светио Саве ирекривен сребрним и иозлаћеним илочицама и велики број сребром окованих икона. Његов земљак Мелхиор Сајдлић, који је Милешеву иосетио следеће иодине, бележи да је итако боиће украсе видео у мало хришћанских цркава. И млеиачки диломатаи Бенедетио Рамбертии, и амбасадор Катарино Зено, нису моли а да у Милешеве не иримате златне и сребрне иивоће са светиитељским моштиима, сребром оковане иконе, којих је било мноио више неио иио су моли иреиийостивиии.

У манасиру Милешеве, задужбини краља Владислава из 13. века, ире неколико иодина оиворена је и освешћана ризница, заишииница вредној блаиа које ће у њој биии чувано у иосебним условима. Овде су смешћене граиоценосии из целе Милешевске еиархије и свеиине које су ирииадале ирвом архиеиискоиу Срйске Цркве Сави Немањићу. У њој су изложене црквене и уметничке сћарине, књије и бројне рукоиворине и археолошке искоиине. Ова ирећа, обновљена ризница Милешевске еиархије је ориански насћавак средњовековних ризница и манасиирских скривница у којима су иправославни монаси чували своје блаио. У њој је иохрањено више од 80 граиоцених ексионаија. У новоивореној ризници може се видеии нови саркофаи Светио Саве, златни крсйови, свећњаци, иуијири, средњовековна чеиворојеванђеља, кадионице, одежда иаиријарха Варнаве, илаишћаница, дар руске мајсћорске радионице из 18. века и разни друи вредни иредмеији. Мноје граиоценосии манасиира Милешеве расуије су, не само ио друиим еиархијама Срйске Цркве, већ се као велике вредносии чувају и у неким светиским мейройолама. То расуио блаио на најбољи начин реирезентије нашу светиу иправославну веру, Срйску светиосавску Цркву, наш црквенонародни живои и нашу хришћанску културу. Манасиир Милешева је некада имао веома боиаиу ризницу, биле су иу светиске граиоценосии, књије, иредмеији високе уметничке израде... а онда су сва ита боиаиисћива сћолећима и деценијама несћајала „оглазила и на исћок и на заиад, север и јуи, расуија ио целом светиу, оишила су у неиовраии. О иоме је обимну сћудију «Изиубљена ризница манасиира Милешеве» наиисао исћоричар Драишча Милосављевић. Данас у новоформираној ризници манасиира Милешеве остао је само један иредмеиј из ите боиаије ризнице - иозлаћени реликвијар ироиумана Лонина Милешевца.

“У СМЕРНОСТИ СВОЈОЈ ПРИНЕСОХ ОВАЈ МАЛИ ДАР” - МИЛШЕВСКЕ ПОВЕЉЕ

Веома је тешко, с обзиром на ојромни значај који је током своје историје имала у православном свету, утврдити број даровних повеља манастиру Милешева. Чињеница је да је велики број тих докумената, као повеља самој књижици, заувек изубљен. Ипак, на основу онога што је, у врлоју бурне историје, ипак доживело и дочекало наше време, може се, с иравом ирејисавиши да су у милешевској ризници постојале на десетине даровних повеља. Данас су нама познате Повеља десјиша Стефана Лазревића и Хвостјанска повеља

краља Уроша, које се чувају у ризници манастира Савина у Херцеј Новом, две повеље влашких војвода из 17. века које се налазе у Музеју Српске православне Цркве, као и Повеља руској иаиријарха Никона из 1652, или 1653. године, у Архиву Српске академије наука и уметности у Београду. Познато је и да су милешевски монаси добијали, више иуша иомоћ из Русије, о којој сведоче даровне повеље руских царева Михаила Фјодоровича и њејвој сина Алексеја.

ПОВЕЉА ДЕСПОТА СТЕФАНА ЛАЗРЕВИЋА

Мноме цареви царују и моћници држе власт, рече кроз премудрог Соломона цар векова, сведржитељ Господ. И пошто смо из његове чврсте руке примили ово пролазно царство и обилату доброту, приличи уподобити се - колико је то могуће - лику оног рођеног јестаства које, пружајући руке свако живо биће храни врлином, тако да смо наследници не само овог пролазног царства, него и вечнога због добро уређеног повереног нам началствовања. Стога, и ја благочестиве вере у Христу Богу деспот Стефан, по милости Божијој господин Србима, пишем ово на знање свима, због многог милосрђа и неизрециве милости свете господе моје и ктитора српских, Светога Симеона, самодршца српског и мироточца и Светога Саве, великог архиепископа српског, који су ми за многу моју недостојност били заступници пред Господом. И молитвама њиховим много сам пута био спасен на мору и на копну, у борбама и у различитим невољама, и најездама иноплемених. Чак су и моју грешну душу вратили са врата смрти, и молитвама њиховим Творац и Владика свега по други пут ми је даровао живот, све док то и унапред буде по вољи ономе који влада животом и смрћу, Творцу и Богу моме.

Због ових великих добротина свете господе моје, у смерности својој принесох овај мали дар,

приложих манастиру господина ми Светога Саве, који се налази у Милешеву, пет села у

Моравицама, а имена су им ова: два Гугља, треће - Храсно поље, четврто - Шемгоњ, пето - Рупљево.



Учиних и милост селима тим - да су две године ослобођена од унче, а пет година да су слободна од свих работа господства ми, осим унче. И соће да не дају господству ми, него само манастиру милешевском. И молимо онога кога Бог одреди да после мене држи ово господство, било да је од сродника наших, или који год од благочестивих, да овај наш мали принос не буде покварен и поништен неким искушењем завидљивога ђавола, као што ни ми нисмо повредили нити разорили оно што су приложили света господа која су пре нас владала српском земљом. А ако се неко усуди ово да повреди и поквари, таквога да разори Бог и пречиста Богомати овде и у будућем веку, и уместо помоћи да му противници буду Свети Симеон и Свети Сава.

МИЛОШЋУ БОЖИЈОМ ГОСПОДИН
СРБИМА, ДЕСПОТ СТЕФАН

О ПОВЕЉИ КРАЉА СТЕФАНА УРОША

Стефан Урош, син Стефана Првовенчаног, краљ српске земље, подигао је храм Светог Николе у Хвосну и даровао га манастиру Милешеви. (Хвосно (варијанта Хвостно, Старо Хвосно) је ранији назив за северни део Метохије, простор богат средњовековним манастирима и црквама, које су изградили српски краљеви и локална властела. Хвосно је простор који обухвата област савремених градова Исток и Пећ на Косову и Метохији. Име Хвосно је изведено из старе словенске речи, хвост, што значи „дебело дрво”, вероватно због густих шума које расту на падинама околних планина. Друго објашњење је да словенска реч хвост, потиче од имена неке врсте траве, корова које је расло у Метохији). У повељи коју је издао 1276/776 каже: „Зато, ја, Стефан Урош, постарах се да родитељима мојим и прародитељима саздам храм светом архијереју и чудотворцу Христову у Хвосну на реци Бистрици близу велике архиепископије српске. И овај свети храм саздах да служи Вазнесењу

Господњем, то јест Милешеви, где почива први архиепископ и учитељ српски и прародитељ наш светитељ Христов Сава...” Том приликом приложио је низ поседа који носе српска имена. Дакле архиепископија је српска, топоними српски, а закључак једино може бити да је овај крај у тринаестом веку био у средишту српске државе, односно представљао средишњи део територије насељене Србима. Из овога се види да су данашње области Косова и Метохије биле чврсто повезане с осталим српским крајевима у којима су владали Немањини потомци.

ПОВЕЉА РУСКОГ ПАТРИЈАРХА НИКОНА

Благослов великог господина најсветијег Никона, патријарха московског и све Русије, у Духу Светом синовима и саслужабницима нашег смирења: благоверним кнежевима, и богољубивим мирополитима, и архиепископима, и епископима, и бојарима, и велможама и у градовима намесницима, и војводама, и волостелима, и трговцима и мањим земским људима и у све пречасне обитељи светих: манастира настојатељима духовним –архимандритима и часним игуманима, и протопоповима, и свем свештеном чину, и иноцима и инокињама, и свим православним хришћанима који у благочашћу напредују, богопросвећеним Господњим људима и свему народу истинског нашег православља, од Господа Бога Сведржитеља свише благодат, и мир, и милост, и Пречисте његове Мајке и великих чудотвораца Петра, и Алексеја, и Јоне, и Филипа, руских митрополита, благослов и молитва нека је вазда са вашим богољупством, и добротворењем, и доброућањем.

Сада, дакле, синови и чеда у Христу, пишем вам славе ради великог благочашћа и извешћујући о томе да дођоше монаси из Српске земље најсветијем цару, у Духу Светом

вазљубљеном сину нашег смирења, благородном и христољубивом великом кнезу Алексеју Михајловичу, све Русије самодршцу, од часне обитељи Вазнесења Господа Бога и Спаса нашег Исуса Христа и општежитељног манастира оца нашег Саве Српског, где је његов гроб и свете и часне мошти почивају, архимандрит Висарион са братијом, молећи за милостињу ради прехрањивања, и помоћи, и искупљивања братства те часне обитељи. А православни и христољубиви цар, у Духу Светом вазљубљени син нашег смирења, кнез велики Алексеј Михајлович, све Русије самодржац, указавши им част и задовољивши како му је, великоме господару, Бог известио и на срце положио, отпустио их је у манастир њихов. И сада тај архимандрит Висарион са братијом крену вашем истинском православљу молећи и желећи да прими од вас милостињу, и тога ради посласмо вам ову повељу прослављајући и узвеличавајући име Господње у руским земаљама засијалог благочашћа, и благосиљам вас, сву децу своју у Христу православну, да им подате милостињу према моћи вашој за спасење и очишћење грехова једнородних и бесмртних душа, сећајући се јеванђељске речи Христовим устима изговорене: „блажени ништи јер ће ти помиловани бити“. И још: „који даје“, рече, „убогом, самом Христу даје и у саме Христове руке меће, и од њега ће стоструку плату примити и живот вечни наследити“. Јер милостиња велику смелост има према Владици Христу и непобедива бива за душе грешне и од окова тешких ослобађа, и ка Богу на небесима узводи. Који чини милостињу, пријатељем ће се Божјим назвати и примиће достојне дарове од Спаса нашег Исуса Христа у Царству небеском, а у онај страшни и грозни дан великог Божијег суда умилоствивиће и добро ослободити душу своју од вечних мука. И удостојиће се за то да од

њега прими Небеско и бесконачно његово Царство, што молим да и ви добијете а милост Божја и Пречисте Богородице и великих Светитеља Петра, и Алексеја, и Јоне, и Филипа, митрополита московских и све Русије чудотвораца, молитве и нашег смирења благослов нека су свагда са вашим богољупством, увекове. Амин. Писах у Москви лета 716...

СМИРЕНИ НИКОН, МИЛОШЋУ БОЖЈОМ ПАТРИЈАРХ МОСКОВСКИ И СВЕ РУСИЈЕ

Повеља, лист величине 319x227мм, писана је брзописом. При дну, на предњој страни, види се траг црвеног округлог печата. Горњи и доњи део десне ивице су оштећени, као и лева ивица на средини листа, где због тога недостаје део текста на првој страни. На полеђини тим оштећењем у мањој мери захваћени су потпис патријархов и година.

О ДАРОВНИМ ПОВЕЉАМА РУСКИХ ЦАРЕВА

Према белешци у Посољском приказу, руској државној установи надлежној за односе са страним државама, 9. септембра 7161 (1652) у Москву су цару Алексеју Михајловичу дошли „Српске земље Вазнесења Господњег и преподобног

Саве Српског Милешева манастира архимандрит Висарион, економ Антоније и јеромонаси Нектарије, Иларион, архимандритов брат лаик Степан Исајев“. У истом документу стоји да су 12. новембра били код цара на двору и поклонили му икону српских чудотвораца Саве и Стефана и Симеона, а царици Марији Иљјиничној икону српских чудотвораца. Ту су у царевом присуству добили милостињу, вероватно пошто су предали молбу, на чијој полеђини стоји белешка: „[7]161-го (1652) ноября 13 выписать“. У молби пишу да су у Москву приспели са даровном повељом блаженог спомена оца царевог Михаила Фјодоровича и са даровницом самога цара Алексеја Михајловича.

Судећи по објављеним изворима, цар Михаил Фјодорович Милешеви је издао две даровнице. Прву 9. фебруара 7136 (1628) године, током боравка у Русији Милешеваца предвођених архимандритом Теодосијем. Указом од 2. септембра 1627. они су пропуштени у Москву где су предали молбу у којој моле да им се пружи помоћ ради наткривања оловом „свете велике цркве“, тачније, осам олтара, јер су сви под

истим оловним кровом. Од цара су добили обилну милостињу.

Српски монаси се опет обраћају са новим мољењем да им цар дарује „пуну милостињу“, као у време цара Михаила Фјодоровича, и изда даровну повељу на своје име. Цар ће их даривати 30. маја, а 2. јуна издаће и нову даровницу по којој Милешевци у Русију могу долазити по милостињу сваке шесте године, тројица или четворица са једним слугом. Монаси су тада напустили Москву са пет запрега на којима су у српске земље носили штампане богослужбене књиге, дар цара Алексеја.

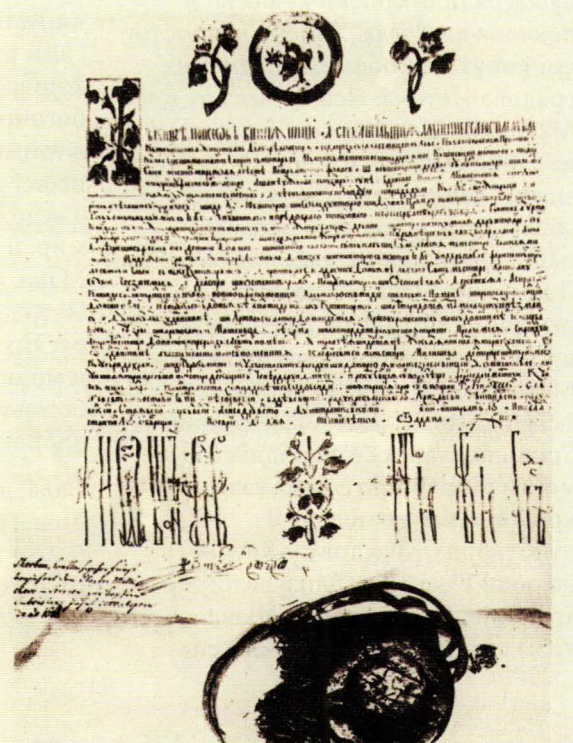
ВЛШКЕ ПОВЕЉЕ

Велику историјску вредност имају и Повеља Радула Леона из 1655. године, као Повеља Шербана Кантакузена Бесарабе из 1680. године. Осим важних историјских података о вековним везама између српских светилишта и господара Влашке и Молдавије, на њима су остали и кратки записи аустријских администратора с краја XVIII века, којима се сведочи да припадају милешевским монасима који су се, после разрушавања манастира кретали према северу, носећи са собом своје драгоцености.

Повеља Радула Леонеа Милешеви из 1665. године



Повеља Шербана Канракузена Милешеви из 1680. године



ПРЕПИСИВАЊЕ И ЧУВАЊЕ КЊИГА У МОНАСТИРУ МИЛЕШЕВА

„Манасѣирска библиотѣка је својим садржајем морала задовољити најнужније литурѣјске потребе, ња је збирка обухваћала најмање дванаест књига. Било је и бољих библиотѣка, од којих су неке делимично сачуване до данас: у манасѣирима Хиландар, Дечани, Жича, Пећка патријаршија и другим. И библиотѣке владара и власнеле, судећи по невеликом броју сачуваних књига, имале су збирке сличне манасѣирским библиотѣкама, али с више историографских дела, летописа, хроника, ѣравних ѣройиса, ѡа чак и са световном литурѣјуром. После оснивања Хиландара и његове библиотѣке, од 13. века надале, осниване су библиотѣке у манасѣирима Сѣугеница, Жича,

Соѡћани, Милешева, Дечани, Пећ, Грачаница, Манасѣја, Морача, Пива, Св. Тројица крај Пљеваља, ѡе Ковин, Крушедол, Хойово и др. Неке од ѡих библиотѣка нису мноѡ заосѣјале за хиландарском, а ѡнеке су, као оне у Пећи и Манасѣји, у извесним ѣриодима највероватније биле испред ње. Познатио је да су ѡједини српски владари имали своје библиотѣке. Сачувани су ѣимерци књига из библиотѣка краљева Владислава, Уроша и Милуѣина (добѣјали су књиге из Хиландара, наручивали ѣрејисе, даривали књигама цркве и манасѣире и ѡеовали ѣрејисивачку делатност на својим дворовима).”

Десанка Сѣаматовић

РУКОМ ГРЕШНОМ И УМОРНОМ

По изворима у којима се помињу књиге манастира Милешева може се закључити да су оне најпре набављане из светогорских манастира, Солуна и Цариграда. У оквиру милешевског књижохранилишта постајала је преписивачка радионица, где је, поред преписивања књига, вршена редакција литурѣјских, библијских, химнографских и хагиографских текстова. Постојање ове преписивачке радионице направило је од Манастира Милешева

духовно-књижевно средиште, јер је и он постао место где су многи манастири, широм православног света (Света Гора, Русија, Украјина, Бугарска, Румунија итд.), могли да набаве књиге за своје духовне потребе. У овој преписивачкој радионици радило је више писаца и преписивача (углавном анонимних), који су обликовали стару српску хагиографску књижевност „као темељ будућих култова српских владара и светитеља“. Преписивачким послом бавили су се дијаци, иноци, расодери,

ових потписаних писара позивало на рад на преписивању књиге, али свој лични допринос никада нису стављали у први план, него су заслуге приписивали другима. Уз свој потпис увек су стављали епитет грешни, многорешни, богати грехом. Пошто је преписивачки рад био дуготрајан и веома тежак, са великом могућношћу да се у писању погрешни, преписивачи су напомињали да текст није писао Свети Дух нити анђео, него рука грешна и уморна, глава мутна и уммушен.

јеромонаси, игумани, епископи и митрополити.

На посредан начин, углавном на маргинама књига и записима преписивача, откривена су имена неких писара и тако сачувана од заборава. Међу њима су: Спиридон, Герман, Пахомије, Владислав, Гаврило, Јоасаф, Аверкије, Захарије, Нектарије, Сава, Герасим, Гаврило, Михаило, Силвестер и као многа друга имена преознају на више различитих места“. Занимљиво је да се већина

ПИСАНО У МОНАСТИРУ МИЛЕШЕВА

СВЕТЛОШЋУ БОЖАНСТВЕНОМ САВ ИСПУЊЕН

Архијерејима правило, иноцима законодавац, правовернима учитељ правило управљачима, заповедању мерило, свештеницима светлост Божија, сечиво уста које сече све противничке пукове што на стадо ти насрћу јавио се јеси, преблажени оче наш, архијереју Саво, сад светлошћу божанственом сав испуњен Христу се моли неослабно за стадо своје.

Неѡзнати Милешевац,
Служба уснућу Свѣтој Саве стихира,
ѣлас шестѣи

Прејис Службе Преноса мошћѣју Свѣтој Саве, 19 в.

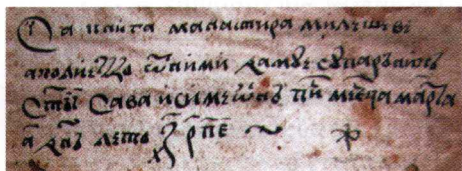


БЛИСТАЈУ УЧЕЊА ТВОГА РЕЧИ

Успавао си страсти и многолике
валове
божанственим усхођењима и
неослабним чистотама
те на невечерњу светлост
уснућем засјао јеси.
Мирише дела твојих труд,
блистају учења твога речи,
чудотворства се посвуда
оглашавају,
угодниче Саво,
Христов свештеноучениче.
Ране Христове поневши, Саво,
душом,
телом си заједничар постао
мудрих апостола,
и стога те верништујемо као
светитеља.

*Нейознаши Милешевац,
Први канон Свештом Сави*

Песма осма, глас први



СУДБИНА МИЛШЕВСКИХ КЊИГА -

*“ко их (књиге) оћиними од свештаіо
месіа сеіо да му на Сірашном суду,
суіарници Свешіи Сімеон и Свешіи
Сава бугу”*

Пре више од два века, док су се
одвијале припреме за устанак
под Црним Ђорђем, у оквиру
београдске области, тадашњи
карловачки митрополит Стефан
Стратимировић (1790-1836) на
основу казивања архимандрита
Манастира Пиве, Арсенија
Гаговића, који кроз Карловце
пролази на свом путу за Русију,
саставља опис неколико манастира.
Поменута је река Лим и градови
Бијело Поље и Пријепоље: „где и
мост (стоји), садржајушчи пут
од Босне к Цариграду. Испод два
часа здеснија страни бил иногда
свети Манастир Милешева (Светог



*Прејис Службе Преноса мошћију
Свешіој Саве, 19 в.*

Саве Серпскога), откуда паки на
шест часова стоји манастир Бања,
отуду делит Херцеговину и Стари
Влах....“ Било је то својеврсно опело
за Милешеву, која је у тако очајном
стању дочекала почетак рађања
нове српске државе. Стога, кад се
набраја чега све код Милешеве нема,
а било би неопходно за основно
познавање ове старине, и светиње,
треба мислити да више чуди што је
ишта остало, него што је изгубљено.

Истраживач Драгиша
Милосављевић каже: “Трагична
судбина милешевских књига
тешко ће се до краја одгонетнути.
Књиге су разношене, пљачкане,
продаване. Нису их више спасавале
клетве преписивача са маргина
и последњих страна рукописа...
Тако се сада милешевске књиге
налазе у Савини, Светој Тројници
пљеваљској, Довољи, Житомислићу,
Дечанима, Бођанима, Гомионици,
Загребу, Пакри, Лепавини,
Ораховици, Карловцима, Сарајеву,
Београду, Новом Саду, Хиландару.
Најстарији рукописи настали у
манастиру Светог Саве одавно
нису у Србији, а највредније
књиге писане у милешевским
скрипторијумима налазе се у Санкт

Петербургу, Москви, Вуковој
збирци рукописних књига
у Берлину, у венецијанској
“Марцијани”. Даље рукописи
из Милешеве налазе се у Бечу,
Букурешту, Прагу, Кијеву,
Светој гори, затим у црквама
и манастирима Славоније,
Хрватске и Мађарске. Међу
најлепше милешевске књиге
настале у првој половини XIV
века убраја се познати Апостол
писан на пергаменту, који се и
данас налази у Гиљфердинговој
збирци старих и ретких књига
у Санкт Петербургу”

НОВА БИБЛИОТЕКА

У манастиру Милешеви су
недавно на дан Светог краља
Владислава 7. октобра, у

присуству бројног благочестивог
народа Полимља и околине,
освештане новоподигнуте зграде
манастирске ризнице, библиотеке и
конака.

Највреднији део данашње
библиотеке која броји на десетине
хиљада корисних и разноврсних
књига представљају старе,
средњовековне рукописне књиге
и инкунабуле, као што су србуље
из старих српских штампарија
(из периода до 1638. године).
Порекло ових књига није само из
Манастира Милешева. Има књига
које су прикупљене из Манастира
Дубочица, као и из цркава ове
епархије – Цркве Св. Тројице у
Горњој Бистрици код Нове Вароши
и на Илином брду код Пљеваља.
Најзначајније књиге из овог
фонда су: Јефрем Сиријан (датиран
1350/60), Праксапостол (1420/30),
Триод Лазаревац (1500), Требник
(1530/40), Посни триод (1535/45),
Четворојевањђе (1550/60),
Маргарит (1595/1605) итд. У фонду
се налази један број богослужбених
књига из периода до 1867. године.
У библиотеци је остало је сачувано
само неколико рукописа који
су пореклом из милешевске
преписивачке радионице.

МИЛШЕВСКА ШТАМПАРИЈА

У периоду од 1494. године до 1638. године, односно у периоду од 143 године, колико је трајао први период штампарства на српском језику, радило је неколико штампарија: Цетињска - Црнојевићка, Венецијанска војводе Божидара Вуковића и његовог сина Вићенца, Венецијанска Зајуровићева, Рујанска, Горажданска, Грачаничка, Милшевска, Мркишиначка, Скадарска. После овог периода и њихова прва штампарија, поново долази до појаве преписивања и рукописне књижевности, која ће трајати све до 1741. године, када је објављена књига "Систематикографија" Христифора Жефаровића. Само око четрдесет познатих издања завештале су нам старе српске типографије, али је њихов историјски и културни значај изузетан. Оне су помогле Српској Цркви да издржи криптично најразорније доба турске најезде, до времена када се с обновљеном Патријаршијом ојет донекле консолидовала. Њиховом заслугом је ауθενична словенска православна књига заузела своје место у култури штампарства и одржала га до времена када су, с историјским закашњењем, узеле маха руске штампане књиге, постојајући главни ослонац

духовне и језичке културе коју су засновали Ђирило и Методије. Као драгоценост наслеђе, те су књиге чуване и поштоване у српским и другим црквама, служећи не само својим текстом у бојослужењу него и својом ликовном опремом као узор примењене уметности.

„Ја смртни ишуман Данило, јеромонах, са својом браћом зажелесмо шрудолоубазно саставити форуму у манастиру Светиој Вазнесења Господњеј, и поасламо, о јосиоди, браћу нашу, Никанора јеромонаха и Сава јеромонаха у сиране ишалске земље с ишуманом бањским Мардаријем јеромонахом, у град Венецију и све што је требало да ошуда донесу. И састависмо ове шријаре колико мојасмо јосишинути исписасмо души јоволне књиге ове... Нас који смо се око овога шрудили блајословише, а не кунише. Јер, није јисао Дух Свети, ни анђео, него рука јрешна и кална и дух јужни, несрећни и јрешни”.

(Из поговора прве штампане милшевске књиге Псалтир с последовање, у коме је, припреме и почетак рада штампарије, јојским речима, ојисао њен оснивач ишуман Данило)



Страница псалтира штампаног 1553. у Милшевској штампарији

За време турског ропства у манастирима је чувана да се не угаси, српска писменост, а прва књига у поробљеној Србији одштампана је у Милшеви. Половином XVI века, манастир је располагао уређеним пољопривредним газдинством и за продату стоку у Венецији, монаси су купили 1543. године штампарске пресе и слова. Монаси из Милшеве отпутовали су у Венецију да науче штампарску вештину, а у повратку су на шесторо коња натоварили штампарију. У Милшеву су је дотерали кришом, путујући ноћу кроз беспућа. Штампарија је монтирана у припремљеним скривницама у поткуполном простору спољне припрате. Ту су од 1544. до 1557. године, колико је штампарија опстала, одштампане три књиге. Прва штампана књига 1544. године био је Псалтир са последовањем, године 1546. штампан је Молитвеник (Требник), да би, након прекида од десетак година, покретањем Друге милшевске штампарије, 1557. године, био обновљен типографски рад и одштампана трећа књига - Псалтир с последовањем. Многи примерци богослужбених књига из две милшевске штампарије разношени су широм Балкана по српским манастирима - „хришћанима за спасење и очишћење од сваке нечистоте”.

У манастирској библиотеци Свете Тројице у Пљевљима се чувају познати коректурни табаци Милшевске штампарије из 1557. године који спадају међу најстарије, до сада познате, коректурне табаке. Није познато колико је укупно штампано

примерака милешевског Псалтира из 1544, данас постоји сачувано 19 примерака, од којих у нашој земљи три, а остатак по европским зељама. Као књига велике вредности, она се чува у Државној библиотеци у Москви, Народној библиотеци у Софији, Музеју у Санкт-Петербургу, Националној библиотеци Пољске, затим Украјине, Чешке, Румуније...

У Народној библиотеци Србије, као старе и ретке књиге чувају се четири милешевске штампане књиге: два Псалтира из 1544. године, Молитвеник из 1546. и још један Псалтир из 1557. године.

Наш најчувенији штампар 16. века Божидар Вуковић који је својим радом и визијом значајно унапредио Милешеву и подарио јој и први водовод, био је уважаван у свету не само као штампар српских књига. Из његове радионице изашли су најлепши примерци од којих се, нажалост, ни један не налази у Милешеви.

Страница српског абајара са похвалом Часном и живојворном крсту из Универзитетске библиотеке у Љубљани



ШТАМПАР ЈЕРОМОНАХ МАРДАРИЈЕ

Вранешки јеромонах Мардарије, човјек необичног духа, образовања и способности, својим делима непролазне вредности за српску историју, културу и православну цркву, сврстао се међу најзнаменитије Србе 16. века.

Образовање стиче у манастиру Св. Тројице у Пљевљима, као монах, и родном Вранешу, који је имао богату духовну традицију, старе светиње, и значајан број образованих људи - монаха, свештенства и племства. Јеромонах Мардарије организује преписивачки рад у Вранешу гдје је одавно постојао развијен преписивачки центар.

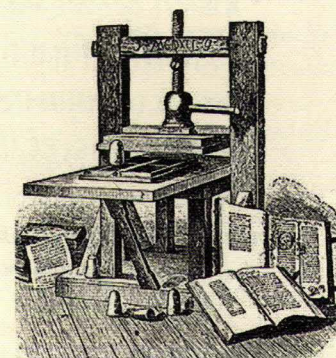
По предању, сазнавши да ће Турци порушити цркву Љубовићу у Павином Пољу, Мардарије је покупио црквене књиге и друге вредности, натоварио их на 6 коња и склонио се у манастир Бању код Прибоја, где постаје игуман.

Није познато како је овај јеромонах дошао у додир са штампарством и где је савладао тај непознат и тежак занат, у сваком случају, јеромонах Мардарије са неколико монаха из манастира Бања и Милешева одлази 1544. године за далеку Венецију, и доноси штампарију. На том путу проводи пола године. Исте године завршава штампање Псалтира у манастиру Милешево. Милешевска штампарија била је тада једина штампарија на Балкану.

Сматра се да графика милешевске штампарије, односно Мардаријев уметнички израз, ни мало не заостаје за штампаријом Црнојевића, а милешевски Псалтир идентичан је цетињском Псалтиру.



Мардарије је најљоднији српски штампар у средњем веку, после чувеног Божидара Вуковића Подјоричанина, с њим ишао је овај стварар у Венецији, а Мардарије у османској царевини. Исламска култура турске царевине била је стројао против штампарије, а су српске штампарије уништаване од Турака а штампарији пројоњени. Укуино осам српских штампарија од 1496. до 1566. године одштампало је свега 8 (осам) књига. Збој безбедности штампара радиле су крајко на једном месту, и у стројој тајности. Штампарији били ирава рејкојсти, а без њих штампарија је била безвредна, зајто је иденитет штампара чуван, често су склањани у удаљене манастире где је касније иребацивана и штампарија. Монаси су ишоком 16. века већину српских штампарија иреселили у иправославну Румунију, зајто у овој земљи долази до процваја штампарије у 16. и 17. веку. Јеромонах Мардарије иочива у иријраји цркве манастира Бојоваћа. Поред њега је сахрањен Грјур Бранковић (Грјур Слейи), син десјоја Бурђа Бранковића.



МИЛШЕВА НА РАСКРШЋУ СВЕТОВА - ИЗ КЊИЖЕВНОСТИ О МИЛШЕВИ

МАСИЈАНА - одломак

Владика Николај

Када су клепала на хришћанским црквама објавила вечерњу /јер се под Турцима није смело звонити у звона/, а хоће на џамијама одвикале акшам, старац Калистрат је журио у стару српску цркву. Разблудно шехер Сарајево тек тада се разиграло и развеселило. И тако ће то ићи за очеве до поноћи, а за синове до зоре.

За оца Калистрата све то није значило више него зрикање зрикаваца и букање буљина у ноћи — све то варошко играње и весеље. Он нити је одобравао нити осуђивао такав начин живота.

„Постоје два пута живота, говорио је он, једно је пут светски а друго је монашки. Они који ходе светским путем, нису се заклели да ће тим путем ићи до смрти, а монаси су се заклели ићи прописаним монашким путем до смрти.

Отуда светски људи када доживе разочарења на клизавом путу своме, могу се покајати и ступити на бољи пут шго води у живот вечни. Монаси пак не могу доживети разочарења нити мењати пут. Они само могу да падну и устану, и опет да падну и устану на истом путу.” Тако је он мислио и говорио.

За њега није постојало ни Сарајево ни Стамбол нити земаљски Јерусалим ни свет. Он је носио у себи свој свет, бескрајно удаљен од овога света, и своју музику, нечујну симфонију бестелесних бића. Педесет година он се подвизавао у Милешеви. Јутром и вечером кадио је пред иконама и фрескама светитеља, испосника, мученика и анђела Божјих. И они су му постали приснији него живи људи, с којима је он општио као са сенкама. За њега је била стварност оно шго је стајало иза икона и фресака, на овима насликано, а симболично и обманљиво као сенка оно што се у виду меса и крви, замотано

у одело, кретало око њега, или улазило или излазило из цркве. Мртве је он сматрао за своје праве пријатеље а живе за погодбене. Но зато је љубав његова према живим људима била неограничена. Све Христа ради и ради онога света. Никад није ушао у олтар док прво није стао пред горостасну фреску Светога Саве и ту се замислио. Шта се замислио? Ето, рекао би он, ти си свети оче, у својој седамнаестој години напустио овај сујетни свет и приљубио се Ономе, који нас је из љубави створио и с љубављу чека наш повратак. А ја тек у двадесет седмој. Ти као кнез а ја као простак. Помози ми, да у небеском свету бар моја глава буде близу твојих ногу.

Међутим, иако је Калистрат од простог занатлијског рода, он никако није био простак. Отац му је био абација у Сјеници, а он је свршио богословију и вишу богословску школу у Атини. Говорио је грчки као и српски. У два маха нуђен му је чин архијерејски, али он се захвалио. У толико више он је био поштован не само у Полимљу него у свој Херцеговини и Босни. Чак су га сматрали и чудотворцем и хришћани и муслимани, јер су се многи болни исцелили и сумасшедши вратили памети по његовим молитвама. Епископи су долазили к њему на исповест. Кад га је један епископ упитао: Шта је најважније за једног свештеника? Он је одговорио:

— Најважније је општити прво са Господарем, затим с Господаревим дворским великашима и најзад с Господаревим слугама. Господарем је он називао Христа, Господаревим великашима светитеље, а Господаревим слугама људе у овом свету. Јер, говорио је он, који опште само са Господаревим слугама не обзирући се на Господара, изазивају гнев Господарев.

Старац Калистрат није ни мало марио за Сарајево нити ма који мравињак људски. Он је познавао

мраве и без мравињака. Али света послушност према свом архијереју довела га је у Сарајево. Парохијске послове он је вршио са великом ревношћу, и служио не као људима него као Богу. Иако је он духом живео у безоблачним висинама, он је из тих висина лакше проницао у људе и догађаје, лакше разумевао невоље људске и правилније лечио их.

“НА ЧВОРШТУ СВЕТОВА”

Нашаша Јовановић

На чворишту светова, између планина Златар и Јадовник, на раскршћу путева који воде из старе Херцеговине у Црну Гору, у временима превирања и најезди, када је свему расутом Србљу требала духовна оса, између 1219 и 1235. године почиње зидање и сликање манастира. Право је сваког Србина православца на ову тапију стару осам векова. На том духовном запису, нама подареном, урезани су збегови, ратови, куге, ране и молебани... Заштићена руком Светог Саве, склоњена под крила Белог Анђела, манастир Милешева говори језиком вечности, њено трајање и претрајавање кроз векове, у времену нестајања, када нам није понуђено наличје, већ поништавање самог смисла живота, нуди наду и утеху. Јер нису Милешеву сачувале зидине, јер није манастир само траг архитектуре и културе једног народа...

“ПОД ОКРИЉЕМ АНЂЕЛОСКЕ БЕДИНЕ”

Милан Цмиљановић

Увек када се нађем у близини Милешеви помислим да моја прва сећања на боравак у том манастиру не потичу из сфере визуелног. То је чудно, утолико што код мене рана везаност за византијско наслеђе, рекао бих, добрим делом проистиче из чињенице да је мој отац, сликар по професији, предавао зидно сликарство на београдској Академији ликовних уметности и да сам са њим, као дете, често одлазио у манастире у којима је сачуван

средњовековни живопис. У мојој првој библиотеци Радојчићеве и Ђурићеве монографије из едиције „Уметнички споменици Југославије“ стајале су поносно уз дечја свезнања или књиге о диносаурусима. Добро памтим први одлазак у Студеницу, нешто касније са нестрпљењем сам ишчекивао студентске екскурзије које је отац водио сваког пролећа. Памтим атмосферу Пећке Патријаршије, велелепну енциклопедичност сликарства Дечана, поетичност и колористичку смелост оштећених фресака призренске Богородице Љевишке, скоро да могу да реконструишем узбуђење са којим сам први пут ступио у наос Сопоћана.

Прва асоцијација на Милешеву за мене, међутим, нису фреске, него звук. Моја мајка, по професији геолог – микропалеонтолог, радила је у то време, средином шездесетих година прошлог века, у тиму који је израђивао геолошку карту Србије. Теренска база за њихов истраживачки рад у југозападној Србији била је у коначима Милешеве. Често смо, отац и ја, одлазили да је посетимо и тада бисмо остајали по неколико дана у чаробном пределу испод Хисарцика. Милешева је у том периоду постојала као женски манастир. Духовник је био монах у дубокој старости, једва покретан. Видим га и сада како седи уз фасадни зид конака, потонуо у мисли и тихе молитве. Игуманија, енергична жена тада средњих година, открила је да је један мајчин колега свештенички син и замолила га је да се придружи сестринству за певницом на вечењим службама. Тако да смо се сви, са првим сумраком, сакупљали под сводовима задужбине краља Владислава.

Шкиљава сијалица стоне лампе уским снопом обасјавала је књиге распоређене на косини певнице. Румене светлосне тачке кандила лебделе су испред престоних икона и високо, испред Распећа, и осветљавале оронули,

плави иконостас, неуклопљен у средњовековни амбијент храма, а једно светлосно зрнце провиривало је кроз царске двери одакле се чуо нејаки пој духовника. Мати игуманија је прстом прелазила преко редова мени тада неразумљивих старословенских писмена одштампаних у црвеним и црним редовима у великом, тврдо укориченом тому. Били смо збијени око певнице, лелујава светлост груписаних свећа само је наговештавала обресе ликова на фрескама. Прожимало ме је осећање да смо сасвим издвојени из света, да боравимо у некој другој димензији, и да неки чудан начин, барем на трен, тај васколики „спољни“ или „стварни“ свет почива на том једном људском гласу, да зависи од поја мајчиног колеге, геолога, од његових громких одговора на тих глас из олтара. Људски глас дотицао је димензију божанског, успињао се до таме куполе и као одјек, као бруј, враћао до нас. Када данас из сећања дозивам тај давни догађај постаје ми јасно зашто су се пагански владари Кијевске кнежевине определили да веру приме из Цариграда на основу појања – не на основу исприповедане догме или слика које су у византијском богословљу, од победе над иконоборством, на сваки начин, имале средишње место у култу.



О ПОРЕКЛУ

Ја знам ко сам по звону што са задужбина немањихких пева, по јасности његова гласа, по томе што ме од Студенице до Милешева прадедови гледају с иконостаса и што сваки у руци држи храм. Ја имам светитеља оца и деда, имам светитеља за кума, и на небесима све Сухој планини од громада преко Ситнице до Раса и Хума моја лоза влада. Ја знам ко сам и по мржњи бесомучној којом ме злопакосни гоне одвајкада, знам по томе колико сам Угру пред очима црн и по томе колики трн у сан Византији моја моћ забада. Ја знам ко сам и по пријатеља својих господству, и по благородности њихова лика и слави им копља и штита. Са свецима и краљима ја сам у сродству, о мом пореклу из књига староставних владар на далеком двору и летописац у манастиру чита.

Десанка Максимовић

СВЕТИ САВА И СИНАН ПАША

народна њесма

„...Миљешевка ђаурска је ђаба,
О свецима и свакој недјељи,
Ту је много ђаурских хаџија,
Што долазе те се Свецу моле,
Да је тако нека и остане,
Ал' сам чуо и људи ми кажу,
Да ка Свецу иду на клањање
Баш и наши Турци Османлије,
Овај Светац, кажу, чуда чини:
Од слијепих постају окати,
Глуви намах у часу прочују,
Немима се језик одрешује,
Хромима се ноге оправљају,
Манити се брзо паметују.
И још веле, ко су тамо били,
Да ће овај ђаурски Светитељ
Све нас Турке у Чам прогонити...”

ЖИВОТ У МАНАСТИРУ ДАНАС

“Обилазимо манастирску њорџу у Милешеви. На сваком кораку њосађено је цвеће. О њему, кажу, брину монахиње. То им је једино задужење. Владика им не дозвољава да се баве дружим радовима. Оне, Христове веренице, не само у овом, већ у свим манастирима милешевске епархије имају задужење да брину о цвећу и молићви. Сваки дан у свим манастирима којима руководи владика Филарет служи се молебан за Косово и Мешохију, њихи шум

молићве доиуре из зидина, њођово да нема сађа у дану, а да он зађуђи. А монахиње, мироносице, калуђерице, како их је народ кроз векове називао, бешумно ѡролазе ѡред нас. Њих се ваљда сеђимо ѡек када се о њих и зађешемо. А ѡе ѡрилике у црном, ѡе жене које сађласују са Свеђим Духом, у забрављеним ѡрадовима наших свеђиња, раскрчили су оне ѡрњике у које су уђарложени ѡноули наши манастири ѡсле Друђој свеђској рађа...”

Нађааша Јовановић

просторима Рашке области. У наше време манастир Милешева се обнавља незапамћеним темпом: обновљен је мали конак (који је освештао Његова светост патријарх српски Павле), обнавља се велики конак, уређена је порта и обе обале Милешевке и Косаћанке, саграђен рибњак и нова економија, манастирска воденица...

Данас у обновљеној Милешеви, са три нова сазидана манастирска конака живи узорно сестринство.

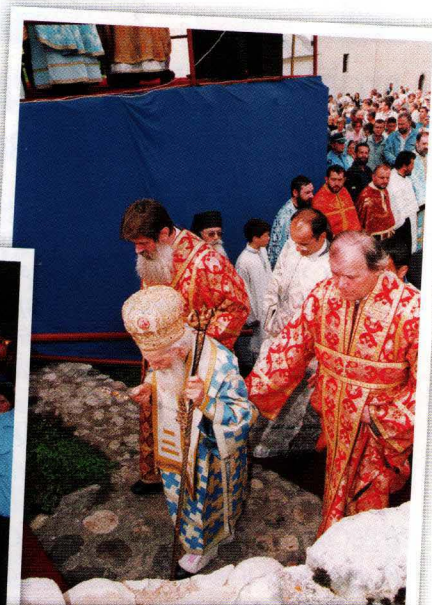
Богослужење



Блаженојочивши ѡађријарх Павле у Милешеви јула 2005.

Краљ Владислав Немањић, унук Немањин, а син Стефана Првовенчаног, подигао је у другој и тређој деценији XIII века манастир Милешеву са црквом Вазнесења Христовог. Милешева је једно од најзнаменитијих духовних и уметничких средишта српског народа. Исходиште светосавског култа постала је после преношења моштију Светога Саве из Трнова 1236. У Милешеви је 1377. Твртко Котроманић крунисан за краља Босне и Србије, а 1446. Стефан Вукчић Косача добио титулу херцега од Светог Саве. Упркос честим разарањима у доба ропства под Турцима, Милешева је одолевала несрећама, обнављала духовни живот и уметничку делатност. После страдања у

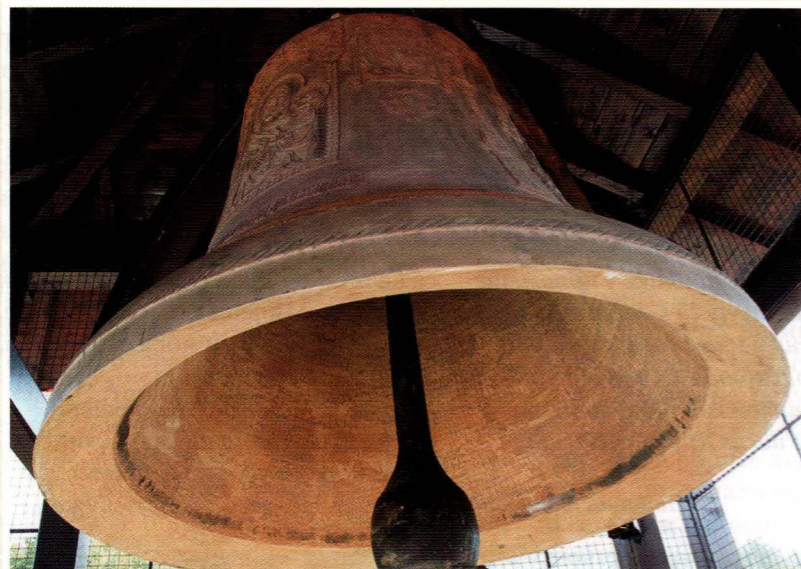
Другом светском рату, конзервација сликарства изведена је педесетих година двадесетог века, обимна



археолошка истраживања, конзервација и презентација архитектуре 1996, а у току су радови на уређењу комплекса и припрема за прославу осамстогодишњице манастира, која се планира за 2019. годину.

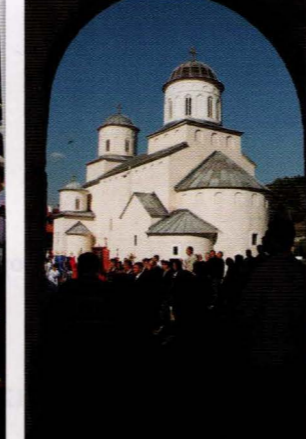
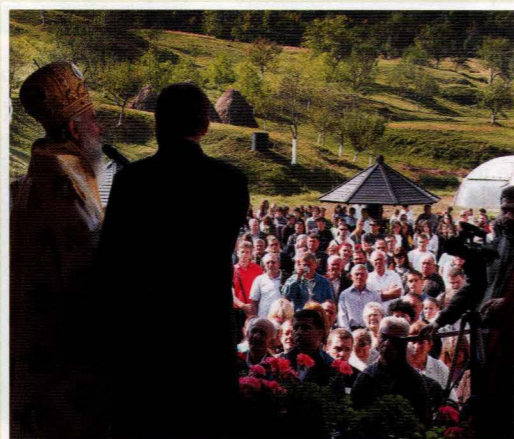
Данас манастир Милешева постоји као женски манастир и седиште је Милешевске епархије. Епархија милешевска живи пуним духовним животом. Сваким, и најмањим делом, осмовековна Милешева, драгуљ, међу светињама, сведочи о српском и православном постојању вековима на



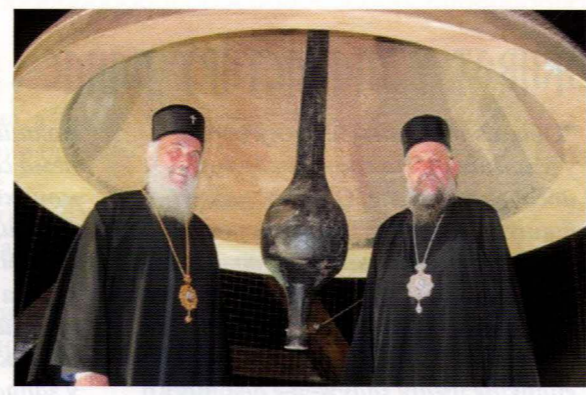


РУСКО ЗВОНО НА ДАР СРПСКОМ НАРОДУ “У МАНАСТИР СВЕТОГА САВЕ”

Поводом 800 година манастира стигли су и први дарови. Манастир Милешева је на дар добио велико звоно од 9 тона. Кажу да је то сада највеће звоно у Србији. Тешко девети тона, изливено је у Каминску, на Уралу, од њамошних руда. Даровао га је благодетелив Рус Андреј А. Козицин, а освештао, на Светиој краља Владислава (7. октобра), њајријарх српски Иринеј. Израда је коштала тола милиона евра, допремање од Урала до Милешеве 20.000. Исоод лукава на звону су изливени ликови Светишеља: Светиој Аисојола Андреја Првозваној и Светиој Блаоверној Кнеза Александра Невској. У доњем делу звона је икона Бојородице Тихвинске иссоод које је најшис у крују: ПРЭСВЕТА БОГОРОДИЦЕ, СПАСИ НАС. Андреј А. Козицин рођен је, ограсио и школовао се у Свердловској области, на Уралу, у срцу руској рударстива и мејалуритије. Сшудирао је рударстиво и мејалуритију, доктоторирао економске науке. На челу је „УГМК холдинга“. Знашан део свој бојайсшва даје у добротворне сврхе. На челу је фондације „Деца Русије“, честито њомаже и Руску Православну Цркву. Гошво да нема значајнијеј руској црквеној одликовања које не краси његове шудри. Од сада су међу њима и два висока сриска: Орден Светиој Саве првој стшйена, највеће одликовање Српске Православне Цркве, и Орден Белој Анђела, новоисшављено највеће шризнање Милешевске епархије.



Догела ордена
“Белој анђела”



са Светом Литургијом служи се свакодневно. Посебно се у вечерњим сатима служи Акатист Светоме Сави, чија се света рука чува у манастиру. Штап Светога Саве чува се у пребогатој манастирској ризници где се налази и богата збирка старих икона, црквених предмета, старих рукописних и штампаних књига. Ту је и одежа патријарха Варнаве, упокојеног 1937. године. Захваљујући патријарху Варнави изграђен је двор српске Патријаршије у Београду. Изузетно уређена библиотека има преко десет хиљада књига и свако ко би желео да обрадује књигама библиотеку и манастир добро је дошао. Манастирска гостопримница отворена је за посетиоце, а за преноћиште уређен је конак у стилу традиционалног и модерног. У овим смутним временима Радио Милешева својим програмом врши одговорну духовну мисију. На зидовима и по витринама ризнице милешевске, данас се налазе вредни црквеноуметнички и богослужбени предмети, старе иконе, слике и гравуре, углавном из XVIII, XIX и прве половине XX века, скупљени понајвише из старих цркава и манастира Милешевске епархије.



Слава манастира Милешева 2009.

Прикупљени су и изложени и остаци средњовековне камене пластике, која је украшавала Милешеву на врхунцу српског „златног века”.

ОТАЦ НЕСТОР СВЕШТЕНОМУЧЕНИК МИЛШЕВСКИ



На редовном заседању Светог архијерејског сабора, 2004. године, некадашњи игуман милешевски отац Нестор

Тркуља, сврстан је и прибројан Светим свештеномученицима.

Отац Нестор Тркуља је рођен 1890. године у селу Маринковци код Босанског Грахова у угледној породици Тркуља. Монашку школу је завршио 1925. године у Раковици. Његов даљњи предак Исаија Тркуља, био је игуман манастира Крупе у Далмацији, а његов ближи

рођак је био војвода Коста Тркуља. Мало касније је био изабран за игумана манастира Милешеве.

Пошто је био веома образован, благе нарави, кротак и смиран у срцу, а поврх свега и добар економ, убрзо успева око себе да окупи братство и сараднике, те почиње са обновом монашког живота у манастиру. Његова улога у обнови манастира била је осмишљавајућа. Свему је дао свој печат, јер је био веома утицајан. За кратко време стекао је углед, како код Срба тако и код муслимана. Свакодневно је запошљавао тридесетак радника како би унапредио манастирску економију. И данас, многи старији житељи милешевског краја имају живо сећање на тај период и на оца Нестора Тркуљу.

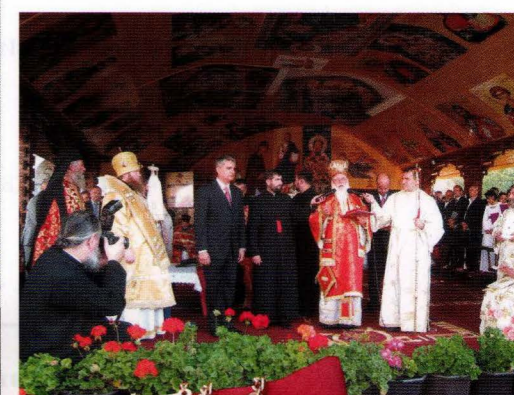
Отац Нестор се показао као прави пастир и духовни вођа свога народа. Био је пре свега човек Цркве и свога српског

народа, велики хуманиста и човекољубац.

Његов плодан рад на њиви Господњој прекинуо је несрећни рат 1941. године. Као противника безбожног комунистичког система, стрељали су га партизани на скровитом месту на Великој Равни близу манастира.

Вест о мученичкој смрти оца Нестора Тркуље брзо је одјекнула милешевским крајем. Сахрањен је са јужне стране манастирске цркве где и данас у миру почива.

На редовном заседању Светог архијерејског сабора, отац Нестор Тркуља сврстан је и прибран у ред свештеномученика. Идеолошки ороз, повучен у бесмисленом обрачуну са неистомишљеницима, није окрзнуо његово духовно дело, којим се напајају многи поклоници милешевске светиње.



ПРИЈАТЕЉИ ЕДИЦИЈЕ НЕМАЊИЊКИ МАНАСТИРИ
РЕПУБЛИЧКИ ЗАВОД ЗА ЗАШТИТУ СПОМЕНИКА КУЛТУРЕ, БЕОГРАД
КОМПАНИЈА НОВОСТИ



Из садржаја:

2.
БЛАГОСЛОВ СВЕТОГА САВЕ НАД МАНАСТИРОМ МИЛЕШЕВА
6.
МАНАСТИР МИЛЕШЕВА, МАНАСТИР СВЕТОГА САВЕ
И ЊЕГОВО ЗЕМНО ПОЧИВАЛИШТЕ
12.
СРБИЈА У ДОБА НАСЛЕДНИКА СТЕФАНА ПРВОВЕНЧАНОГ
16.
ЗАКОН СВЕТОГА СИМЕОНА И СВЕТОГА САВЕ
19.
СВЕТИ КРАЉ ВЛАДИСЛАВ „ОД ДОБРОГ КОРЕНА ПРЕКРАСНИ И ПРЕДИВНИ ЦВЕТ”
22.
МАНАСТИРСКО НАСЕЉЕ МИЛЕШЕВЕ КРОЗ ИСТОРИЈУ
26.
АРХИТЕКТУРА ЦРКВЕ ВАНЕСЕЊА ХРИСТОВОГ МАНАСТИРА МИЛЕШЕВЕ
30.
ЖИВОПИС
40.
ПОД КРИЛИМА БЕЛОГ АНЂЕЛА
42.
ИКОНЕ У МИЛЕШЕВИ
44.
МОШТИ СВЕТОГ САВЕ У МИЛЕШЕВИ
48.
НЕКАДАШЊЕ И САДАШЊЕ ДРАГОЦЕНОСТИ ИЗ РИЗНИЦА МИЛЕШЕВСКИХ
52.
„У СМЕРНОСТИ СВОЈОЈ ПРИНЕСОХ ОВАЈ МАЛИ ДАР” - Милешевске повеље
55.
ПРЕПИСИВАЊЕ И ЧУВАЊЕ КЊИГА У МАНАСТИРУ МИЛЕШЕВА
57.
МИЛЕШЕВСКА ШТАМПАРИЈА
59.
МИЛЕШЕВА НА РАСКШЋУ СВЕТОВА - из књижевности о Милешевима
61.
ЖИВОТ У МАНАСТИРУ ДАНАС

СIP - Каталогизација у публикацији
Централна народна библиотека Црне Горе, Цетиње
ISBN 978-86-7660-157-8
COBISS.CG-ID 20333840

С обзиром да је и последња књига из едиције “Немањићи манастири”, чији се наслови налазе на задњој корици, изашла из штампе, сваку од њих можете да поручите телефонски позивом на бројеве: 011 369 07 57; 011 369 07 49; 011 369 08 20; 064 2456-300 или e-mail svgorabg@yahoo.com у Србији, или на 041 234 222 и 067 611 196 у Црној Гори и на e-mail svetigoract@yahoo.com.

СВЕТИГОРА ИИУ Митрполије Црногорско – приморске, Косте Главинића 1а, 11000 Београд и Његошева 73, 81250 Цетиње